

REVISTA ISTORICĂ

ANUL al X-lea, N-le 4-6.

April-Iunie 1924.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE
N. IORGA
CU CONCURSUL
MAI MULȚOR SPECIALIȘTI.

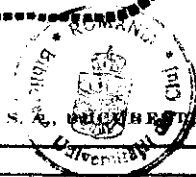

SUMARIUL :

- N. Iorga* : Frații păgini ai lui Radu Miunea.
N. Iorga : Lucruri nouă despre Șincai.
Coriolan Petranu : Contribuțiuni privitoare la instrăinarea și distrugerea comorilor de artă ardeleană.
N. Iorga : Mezzofanti și Rominii.
N. Iorga : Actul lui Mohammed al II-lea pentru negustorii din Cetatea-Albă (1456.)
N. Iorga : Romini și lupta de la Lepanto.
T. G. Bulat : Un cronicar sas despre noi.
 DOCUMENTE de : *N. Iorga*, *Victor Motogna*, *Constantin I. Karadja*, *T. S. Bulat* și *N. Bulat*.
N. Iorga : CARȚI VECII.
 " " DĂRI DE SAMĂ.
 CRONICĂ.

1924

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULEI ROMĂNESC” S. A.

PREȚUL : 15 LEI

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —
PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULȚOR SPECIALIȘTI

Frații păgîni ai lui Radu Mihnea

D Sever Zotta, atît de fericit în găsirea de amănunte noi privitoare la istoria Romînilor, a găsit¹, într'un document din 20 Novembre 1628, privitor la cei cari fără voie se așezaseră pe Bistrița fără voia călugărilor de la Slatina, Rîșca și Neamț și cărora deci li se „aprindeau casele“ pentru a-i goni, mențînea la Ghindănari (Ghindăuani?) a unui hotar cu „două biserici răsipite de Domniei cei bătrîni“ în care se așezaseră „doi călugări frații Radului-Vodă“ pe cari nu i-au putut scoate trimieșii Domniei, pîrcălabul de Neamț și un Vornic de Poartă, așa încît „camenii săraci“ de acolo au rămas supărați de dînșii.

Cunoscător perfect al literaturii noastre istorice, d. Zotta i-a identificat imediat cu Ibraoim-beg și Mustafă-beg, fiii pomeniți la 1595, ai lui Mihnea Turcitul.

Pentru aceasta, d-sa citează scrisorile pe care le am publicat în „Contribuții la istoria Munteniei“, din „Analele Academiei Romîne“, XVIII.

Aceste scrisori le-am reluat și în volumul XIV din colecția Hurmuzaki.

Din ele se vede că în 1591, Octombrie, Mohammed-Mihnea era acum beg danărean la Nicopol, mergînd și pe la Severin, dar lângă dînsul se găsea tot vechea lui tovarășă, „Doamna“ Vișa, și acea Ruxandă, pe care o cred fiica lui, de și ea zice „Turculu“ numai pe numele cel nou, păgîn². În cîrînd însă, la 1595, după neizbînda așezării în scaun a copilului, Vișa și Radu erau trimiși la Veneția, pe lângă călugărița Mărioara, mătușa fostului Domn, și, rămas cu haremul său, Mohammed înștiința că are acum cei doi fil și cele două mici cadine, Huma și Caiș³.

¹ *Revista Arhivelor*, I, pp. 136-7.

² Hurmuzaki, XIV, pp. 89-90, no. CLX.

³ *Ibid.*, pp. 102-4, no. CLXXXV. Cf. și pp. 104-105, no. CLXXXVI.

Coropondența renegatului cu atât de iubitul fiu, căruia-i poartă o continuă grijă serioasă, se oprește aici. În Octombrie 1601 Mihnea își isprăvia, înainte de vreme, viața neasemenea cu o alta. Și tinerii Turci rămăneau fără sprijin.

În acel timp, Radu era în Țara-Românească și se lupta pentru Scaunul părintelui său. În Mart 1602 el era să fugă la Constantinopol¹. Dar până atunci va fi strâns de milă pe aceia cari-i fuseseră recomandați cu o căldură amestecată cu jenă de nenorocitul Voevod.

Când el ajunsese a domni definitiv, după înlăturarea lui Radu Șerban, boierii îl acuseră, la 1614, într-o scrisoare către fostul stăpînitor, că turcește țara: „Întăi în țara noastră acum strigă hogaș, că-și ține acest Domn frații și surorile în casă cu el, și sînt Turci. Și robii cari au scăpat de prin catarge și de printre alte robii“, asigură ei, „măcar de la Mihai-Vodă—, Domnul cine este în țară, el îl dă Turcilor“. Și se temeau ca nu cumva „să rămîie în țara noastră Pașă-și mănăstirile și bisericile noastre să fie meceturi Turcilor, și coconii noștri să-i tacă ieniceri, și fetele noastre să le iea Turcii lor muieri, cum fac într'alte țeri ce sînt supuse lor“.

Ceia ce suferiseră, plîngîndu-se, boierii munteni, nu răbdară ai Moldovei, și astfel frații păgîni ai lui Radu trebuiră să se creștineze și să se ascundă în munții Neamțului de urgia Turcilor.

Astfel renegarea lor la creștinism ispășia renegarea la islam a părintelui lor nenorocit.

N. Iorga

Lucruri nouă despre Șincai

În *Revista Arhivelor* d. Z. Păclișanu se ocupă de opera istorică a lui Șincai. Întrebuințează ineditele din Arhivele episcopiei unite din Oradea-Mare. La 25 Mart 1804 Șincai arată lui Corneli că lucrează la „istoria românească“, pe care o numea ceva mai lărziu, pe aceiași basă de pan-romînism, „Analele întregii nații românești“ sau „daco-romane“.

¹ *Contribuții*, pp. 107-8.

² Iorga, în „Convorbiri Literare“, anul 1900, pp. 272-3, de unde în *Scrisori de boieri*, pp. 46-7.

În Iulie credea s'o mîntuie pînă la sfîrșitul anului. În 1807 n'o făcuse, și se gîndia să-i zică: „Magazin annalium dacicorum seu valachicorum“; o scrisoare a lui spune că un negustor al Companiei din Beiuș, Dumitru Meciuc, Macedonean, cerea un resumat românesc, ileie cu care se învoiește, Meciuc oferind pentru acesta 200 de florini (pentru întreg tiparul cheltuiala ar fi fost de 12.000). De cel mai mare interes e faptul că opera integrală, în patru volume, dintre care numai unul era gata la 1808, oferia s'o tipărească, atunci, boierul Ștefan „Marcella“ din Moldova. Dar acesta nu e decît Ștefan Margela, gramaticul basarabean. În August 1811 Șincăi ajunsese la anul 1721 din redacția românească, pe care voia s'o traducă latinește. În 1812 avea voie de tipar pentru Ungaria, dar pentru Ardeal abia după doi ani, în Maiu 1814, censorul Mártonffy a răspuns printr'o răs-pingere, al cărui text, de mare interes, se publică.

E vorba de volumul I, mergînd pînă la 1183. Lucrarea apare criticului ca „periculoasă ordinii publice“ și „ineptă, ridiculă, plină de păreri false, de conjecturi caraghioase“ și întrecînd titlul, căci îmbrățișază istoria „împărașilor romani și din Apus și din Răsărit cari au purtat războaie în Dacia sau pentru Dacia“.

Romîni, în loc să se laude cu originea romană, mai bine s'ar rușina, în halul unde au ajuns, o „plebs ex colluvie nata“ (pp. 23-4). „Roman“ nu înseamnă nimic alt decît *celăfean* roman și Bizantinii în „Romania“ lor tot Romani se ziceau. Și legiunile erau barbarisate. Cu dreptate — căci critica e pătimașă, dar pătrunzătoare — observă eruditul ungar că Dacii n'au putut perî. Înțelege și el că țeranii, *plebs'agrestis*, au trebuit să rămîie în Dacia și după măs'ra lui Aurelian (asupra căreia vezi *Revue historique du Sud-Est européen*, I, 1). După acte, necunoscute nouă, pe care le a publicat un anume Aranka, tatăl lui Ioan Corvin ar fi fost „Ioan Secuicul“; nu se tăgăduiește însă caracterul românesc al mamei, Elisaveta Marsinai, Mărgineanca (p. 26). În Romîni legendei Anonimului notar, Mártonffy, care cunoaște pe Valahii din Croația, vede niște simpli „harambași“ de ciobani (*ibid.*). Pînă la 1721 Romîni n'ar fi avut decît „Vlădici nomazi“ prin mănăstiri (p. 28).

Textul e interesant și trebuia redat cu exactitate și punctual așa încît să fie deplin inteligibil.

N. Iorga.

Contribuțiuni privitoare la înstrăinarea și distrugerea comorilor de artă ardeleană

Cu ocazia fundării Museului Asociațiunii din Sibiu s'a făcut constatarea că cele mai valoroase obiecte de artă și de muzeu ale Transilvaniei au ajuns la Viena și Budapesta¹. Nici înainte, nici după aceea însă nu s'a pus problema: cum au ajuns ele acolo? Această problemă a devenit actuală pentru neamul și Statul nostru după desmembrarea Imperiului austro-ungar, ea devine actuală mai ales azi, în ajunul unor convențiuni privitoare la obiectele de artă ale Transilvaniei care se află în Austria și Ungaria. Se crede, în general, că aceste comori au ajuns pe cale cu totul dreaptă la museele mari din Viena și Budapesta, pe cînd nu este tocmai așa. În cele ce urmează se vor da cîteva indicații, cîteva date concrete, din care reiese că în realitate Transilvania și ținuturile mărginașe au fost despoiate de comorile lor. Aceste date și ele vor justifica dreptatea revendicărilor noastre artistice și pretențiilor noastre indiscutabile față cu Austria și Ungaria.

Transilvania a fost considerată din timpurile cele mai vechi ca patria aurului și a comorilor. În trecut, ca și azi, aici s'a produs incomparabil mai mult aur decît în alte țeri. Dacă luăm în considerare părerea specialiștilor², că Ardealul produce anual trei mii kgr. aur, adică mai mult decît toate celelalte țeri din Europa în afară de Rusia, apoi faptul că s'ar putea exploata pe an de șase ori mai mult aur și argint, ni vom putea forma o părere aproximativă, de și unilaterală, despre bogăția provinciei noastre. Sf. Bernard³ numește Ardealul de-a-dreptul „țara aurului”; Benkö⁴ ni relatează că la Abrud un țeran a găsit un bulgăre de aur în valoare de 1.600 de galbeni. În 1591 s'a găsit un bulgăre de aur în formă de coif în valoare de de 800 galbeni⁵. La museele de istoria naturală din Viena și Graz cei mai numeroși

¹ „Transilvania”, 1905.

² Această informație o datoresc d-lui V. Stanciu, profesor de mineralogie la Universitatea din Cluj.

³ *De consideratione, liber IV.*

⁴ Benkö, în *Transilvania*, Viena (fără an), p. 93.

⁵ *Ibid.*, p. 92.

și mari bulgări de aur sînt din Transilvania¹. În afară de legende păstrate în popor², există și păreri emise de specialiști, că Darius din cauza minelor de aur din Ardealul de azi ar fi început războiul cu Scifii³, că Grecii din cauza aurului au susținut legături comerciale cu provincia noastră⁴, iar Romanii atrași de aurul Daciei ar fi ocupat acest pămînt⁵. Pentru noi este indiferent dacă aceste păreri sînt acceptabile ori nu; în tot cazul ele dovedesc indirect bogăția în aur a Transilvaniei.

Nu numai bogăția în aur, dar și bogăția artistică a Transilvaniei este laudată. Artă preistorică în puține țeri a lăsat urme atît de numeroase pe un teritoriu relativ mic ca aici. Epoca neolitică și a bronzului în această provincie au dat dovezi de o dezvoltată artă cu caracter local. După Hoernes, dintre toate țerile citraegeice Banatul de azi merită premiul în ce privește ceramica din epoca bronzului⁶. Dacia nu a fost lipsită de comori de artă înaintea de stăpînirea romană. O parte a comorilor regelui Decebal o vedem reprezentată într'un relief al columnei lui Traian din Roma; ele constau din obiecte de artă industrială de o înaintată tehnică⁷. Stăpînirea romană a lăsat în Transilvania extraordinar de multe rămășițe culturale și artistice, care, de și în majoritate reprezintă o artă provincială, pentru noi ca urmași ai Romanilor au deosebită importanță. Epoca migrațiunii popoarelor a lăsat monumente de aur și argint unice, de valoare incomensurabilă, în Transilvania și Banat, cum sînt tesaurile de la Sîn-Nicolaul-mare Șimlăul Silvaniei, Cioara, Apahida. Secolele prime ale dominațiunii maghiare dacă au lăsat prea puține urme artistice, ele devin mai numeroase după colonizarea Sașilor. Supt Ludovic-cel-Mare se începe o înflorire a aurăriei în jumătatea a doua a secolului XIV-lea, care a lăsat opere de artă remarcabile, nu numai din punct de vedere al

¹ Miksa, *Magyar történelmi emlékek külföldön*, Cluj, 1868, p. 21.

² *Ibid.*

³ Kropf, *Darius király Erdélyben*, în „Századok” 1899 și în „Classical Revue”, 1897; N. Togan, *Comoara regelui dac Decebal*, în „Transilvania”, 1898.

⁴ Márki, *Arad vármegye története*, Arad, 1892, p. 19.

⁵ Téglás G., *Dácia őskori aranybányászatának forgalmi összeköttetései*, în „Földrajz közlemények” 1892, II și urm.

⁶ Hoernes, *Urgeschichte der bild. Kunst in Europa*, Viena, 1915, pp. 302, 395.

⁷ Téglás G., *Decebal dák király kintse*, în „A Hunyadm. tört. és rég. társ., IX évkönyve, Deva., 1893. V. și N. Togan, în „Transilvania”, 1898.

provinciei, ci și dintr'unul mai general, de exemplu lucrările fraților Martin și Gheorghe din Cluj (Klussenberch). Ludovic-cel-Mare ridică comerțul artei industriale ardelenene prin aceea că-i deschide în 1379 drum liber spre Occident și Orient. Înflorirea artelor industriale continuă în școala care urmează și-și ajunge apogeul în secolele XVI—XVII. Agrafe, bîruri, cupe, ibricuri, cane, păhare, lavoare, farfurii și bijuterii de aur și argint s'au fabricat într'un număr și cu o varietate extraordinară; ele erau răspîndite de la familiile princiare până în familiile burghese, în catedrală, precum și în bisericile de la țară. La Cluj cunoaștem în două secole patru sute de giuvaiergii, în Sibiu, în zece ani, nouăzeci de giuvaiergii¹. În afară de aceasta două centre, Brașovul, Sibiuul, Oradea, Sighișoara și Alba-Iulia au o viață artistică înfloritoare. Bogăția în aurărie o putem constata și din numeroasele testamente, foi de dotă, inventarii². Gavril Bethlen avea de exemplu 450 de păhare de aur și alte metale, Mihail Apaffy a lăsat cincizeci de lăzi cu comori de artă industrială. Comorile ce le-a dus din Ardeal Castaldo au ocupat cincizeci de camioane³. Causele acestei înfloriri deosebite a artei industriale și a aurăriei în special sînt multiple: în afară de bogăția în metale prețioase a provinciei, iscusința meșterilor sași, iubirea luxului de la principe până la burghes, bună-starea și dărnicia faimoasă a Ardelenilor, cause practice, cum este recompensarea serviciilor aduse prin cadouri, care formau o avere sigură în cas de nevoie, ușor de transportat și de topit pentru a bate monedă. Ca argument istoric, se poate aduce separarea și independența Ardealului, de la 1542 până la 1690, ca principat, după ce mai înainte, prin „Uniunea“ de la 1437, se întărise ideea separatismului. Separarea aceasta de Ungaria a creat o viață politică, intelectuală și artistică ardelenă⁴, în care ca artiști concetățenii noștri sași au avut partea principală. Din timpurile mai vechi smalțul combinat cu filigrane este considerat ca „smalț ardelen“, întrebunșind numai motive

¹ Radisics, *Magyar Műkincsek*, III, p. 80.

² *Történelmi tár*, 1878, 1880, 1881, 1885, 1887, 1888; V. Roth, *Geschichte d. deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen*, Strasbourg, 1908, p. 69; *Századok*, 1877, 1883 și Koncz J., *Bethlen Gábor fejed. végrendelete*, Târgul-Murășului, 1878.

³ Szendrei, *Erdély műkincsei*, pp. 88—91.

⁴ *Catalogue de l'Exposition Historique... de la Hongrie*, Paris, 1900.

vegetale. De și în ultimele decenii ale secolului trecut s'au adus dovezi că aceasta nu este o invenție a artei ardelenе, totuși el formează o notă caracteristică a aurăriei ardelenе și a fost în Ardeal mai răspândit decît oriunde.

Este dureros a constata cît de puțin s'a păstrat până acuma în Ardeal din comorile de artă ale trecutului. Cea ce vedem azi în museele ardelenе nu ni poate oferi decît o prea palidă icoană și în unele casuri ne poate induce în eroare în privința bogăției artistice ale trecutului. Cea mai mare parte a comorilor de artă găsite ori lucrate în Ardeal a fost distrusă ori înstrăinată. În timpurile mai vechi chiar până în secolul al XIX-lea, nu a existat pietatea ce-o avem azi pentru monumentele de artă și cele istorice. Comorile de metal prețios adese ori au fost sfărâmate și topite pentru a fi transformate în monedă. Cea mai mare crimă a comis-o în privința aceasta Ferdinand al Austriei, care după dezastrul de la Mohács a bătut monedă din o însemnată parte a tezaurului regal ungar de la Buda¹, în care se găseau și comori de origine ardelenă. Cele șaptezeci de nave încărcate cu tezaurul ungar, pe care regina Maria le-a dus de la Buda, au fost spoliaste în parte pe drum; două au fost scufundate². Ca instructiv exemplu al devastării comoarelor de artă ni servește soarta tezaurului catedralei din Alba-Iulia. Tatarii și Sașii au despoiat biserica de obiectele sale prețioase în secolul al XIII-lea, Turcii în secolul al XV-lea, protestanții în secolul al XVI-lea, devastînd altarele, sculpturile și tablourile; trupele lui Gheorghe Rácz, ale lui Bethlen și Székely Moise, unite cu cele turcești, și incendiul între 1600-1603, la 1658 iarăși Turcii. Soldații lui Rácz au spoliast chiar și mormintele princiare de bijuterii și podoabe, aruncînd osemintele³. Multe obiecte de artă au căzut jertfă vremurilor neliniștite: Tatarilor, Turcilor, volnicilor princiare, inovațiilor reformației și numeroaselor incendii mari. Astfel de incendii mari au fost, de exemplu, cele din 1556, 1570

¹ Siklóssy L., *L. Mükincseink vándorútja Bécsbe*, Budapesta, 1919, p. 66.— Această lucrare, precum și a lui Miksa, sînt unicele monografii; prima s'a scris în vederea lucrărilor Conferinței Păcii: drept aceea va fi consultată din cas în cas. Cea ce pare curios la Siklóssy este faptul că el reclamă pentru Ungaria și obiectele ardelenе și chiar și cele românești din Ardeal.

² Siklóssy, *o. c.*, pp. 67-78.

³ Szendrei, *o. c.*, p. 58, *Magyarország műemlékei*, 1 pp. 51, 79, 80.

la Sibiu, în 1689 la Braşov, în 1438 la Sebeşul Săsesc¹. Prin introducerea reformaţiunii se îndepărtează aranjamentul bisericilor catolice, altarele, sculpturile, icoanele, cum s'a făcut, de exemplu la Mediaş în 1545². Oraşul Oradea şi-a topit în 1609 pentru scopuri războinice cele patru statui de bronz celebre ale fraţilor Marlin şi Cheorghe din Klussenberch (Cluj)³. Când Sigismund Báthory a părăsit Ardealul, el a nimicit teate obiectele ce nu le-a putut duce cu sine. Multe comori de artă au dispărut şi prin obiceiul nobilimii şi burghesimii ardelene de a pune în mormint bijuteriile defunctului. Aşa când fu îngropată la 1559 regina Isabela în Alba-Iulia, cancelariul Mihail Csáky îi pune în sicriu sigiliul şi coroana de argint aurită, cu pietre scumpe, lucrată la Braşov. Murind în 1648, la Braşov, Margit Schaecker, ea a fost îngropată în brocart de aur, pe braţe cu cîte două rînduri de perle şi brăţări de aur, decorată cu lanţ şi coroană virginală în afară de alte bijuterii cu pietre scumpe, care au fost aşezate lângă ea⁴. Multe bijuterii au fost descoperite în cripta Sofiei Kendi în Cetatea-de-Baltă: brăţări cu smalt şi coliere, vre-osulă de agrafe, cercei, etc⁵. În 1786 Împăratul Iosif II-lea ordonă topirea comorilor de aur şi argint ale bisericilor şi înăstirilor ceiace a însemnat o mare pierdere din punctul de vedere a istoriei artelor ardelene⁶. Cum vom vedea mai la vale multe obiecte de artă şi culturale au fost transportate de către Habsburgi la Viena. S'au păstrat însemnări că nu toate din acestea au ajuns la Viena, ci au dispărut ori s'au nimicit pe drum. Aşa, cu ocazia unui transport la Viena o corabie în care se găseau obiecte antice din Ardeal, colecţionate de contele Ariosti⁷, s'au scufundat în 1723 la Seghedin. Cu prilejul unui alt transport din Banat, s'a scufundat în Dunăre în 1755 în apropierea Budei colecţia adunată de baronul Engelshofen⁸. În timpul re-

¹ V. Roth, *Geschichte d. deutschen Baukunst in Siebenbürgen*, Strasbourg, 1905, p. 113.

² V. Roth, *Siebenbürgische Altäre*, Strasbourg, 1916, p. 23.

³ Siklóssy, *o. c.*, p. 132, 140.

⁴ *O. c.*, pp. 80.

⁵ *Ibid.*

⁶ Siklóssy, pp. 193-5.

⁷ L. Kövály, *Erdély régiségel*, Pesta, 1852, p. 13.

⁸ Grisellini, *Geschichte d. temesvárer Banats*, I, 279; III, 2.

voluției din 1848-49 au dispărut și s'au distrus obiecte de artă. Conte Kemény¹ amintește la 1855 distrugerea colecției sale particulare din Grind și a colecției de muzeu de la liceul din Aiud, cea ce ni confirmă și Kővari².

Ieșirea de pe teritoriul provinciei și înstrăinarea comorilor de artă ale Transilvaniei se începe de curând și supt diferite forme. Valori de interes artistic și științific în totdeauna s'au descoperit la noi. Aceasta reiese dintr'un document de la 1229, în care se ieau dispoziții în privința comorilor găsite: ele sînt, nu ale află-
orului, ci ale regelui Ungariei³. Cum în vremea aceasta sediul regilor unguri era la Buda, reiese că înstrăinarea pentru noi se începe. Un *libellus* dela finea secolului al XV-lea din Laurenziana ni relatează că regele Mateiuș Corvinul a adus din Ardeal la Buda pietre romane cu inscripții, dintre care învățatul Bart. Fontius a văzut trei pe malul Dunării în Buda⁴.

Tesaurul regal din Buda a ajuns în posesiunea numeroaselor cadouri oferite de orașele ardelen. Cadourile acestea, dacă une ori erau benevole, erau și cerute ori forțate. Cînd judecătorul regal al Sașilor din Sibiu, Laurențiu Hann, a fost la Curtea lui Vladislav al II-lea din Buda, din însărcinarea Consiliului, curtenii i-au dat să înțeleagă că regele nu va refusa a primi cu ocazia audienței un vas de argint în valoare de treizeci și cinci mărci. Laurențiu a adus la cunoștința celor de acasă știrea cu observația că și lui Iacob din Moșna i s'a comunicat pentru Mediaș aceiași dorință a regelui și că și cei din Brașov și Bistrița s'ar fi declarat gata a comanda cîte ceva pentru rege. În urmă Laurențiu face observația: „Und unseres Herrn Onod ist etwas pegerund“⁵. Concentrarea comorilor la Buda în vremea acesta, cînd Ardealul era una cu Ungaria, apare naturală, ea înseamnă însă azi pentru noi înstrăinarea lor. Luxul regilor unguri și dărnicia lor în afară era proverbială. Ludovic-cel-Mare, de exemplu, a edificat capelele

¹ „Transilvania“, *periodische Zeitschrift für Landeskunde*, Sibiu, 1855, p. 99.

² Kővari, *o. c.*, p. 14.

³ Br. I. Forster, *A műemlékek védelme, etc.*, Budapesta, 1906, p. 5, în baza unui document publicat în Fejér, *Codex Diplomaticus*.

⁴ „*Corpus Inscriptionum Latinarum*“, Supplement, vol. III.

⁵ V. Roth, *Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen*, Strasbourg, 1908, p. 62, basîndu-se pe G. D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürgen Sachsen*, ed. a 3-a, 1899, p. 139.

din Aachen și Maria-Zell înzestrându-le, cu comori. Dintre acestea o parte s'a păstrat până azi: așa două blasoane de argint de o incontestabilă valoare artistică, care sînt atribuite de învățații unguri artiștilor Martin și Gheorghe din Cluj¹. Celebra statuie a Sf. Gheorghe, executată de acești doi Ardeleni, a ajuns după părerea unui învățat ungar² ca și un cadou al lui Ludovic-cel-Mare la Praga, unde de altcum se mai găsesc șase relicvarii³ donate lui Carol al IV-lea de către regele, nobilii ori orașele Ungariei. În 1528 deputațiunea orașului Brașov a presintat reginei în Praga cadouri, o cană de argint și covoare. Vremurile neliniștite ale lui Ludovic al II-lea, hotărâsc concentrarea comorilor bisericești și întrebuințarea lor pentru scopuri războinice. Ludovic trimete comisari ca să adune vase de aur și argint, bani, precum și alte lucruri prețioase⁴. De la diecesa Oradiei s'a cerut jumătate din comori.

Cercetătorii viitori vor putea aduna mai multe date decît cele înșirate mai sus. Este învederat însă că Transilvania în vremea aceasta înainte de desastrul de la Mohács nu avea tesaurul său, ci îmbogăția prin comorile ei tesaurul regal ungar din Buda. Unde este acest tesaur din Buda, în care intra în mod natural ceia ce avea Ardealul mai prețios? După înfrîngerea Ungariei de la 1526 din partea Turcilor, Regina Maria a Ungariei (sora Împăratului Ferdinand al Austriei) pleacă din Buda cu șaptezeci de corăbii încărcate cu comori, ca și cînd tesaurul ar fi proprietatea sa particulară. Comorile au fost inventariate de delegații lui Ferdinand; o parte, care era din aur și argint, a fost topită, ceialaltă împărțită între Ferdinand și Maria⁵. Astfel s'a înstrăinat tesaurul regal din Buda, la care a contribuit și Ardealul prin cota lui.

După desastrul de la Mohács și ocuparea Budei de Turci (1541), precum este cunoscut, Transilvania se separă de Ungaria. Descoperirile de comori a trebuit să fie la ordinea zilei, de oare ce „*Approbatæ Constitutiones*“, III, § 54, din 1578 reclamă

¹ Hampel, *Ötvösművek Nagy Lajos korából és az erdélyi ötvös-iskola*, in „*Archaeologiai értesítő*“, 1888.

² E. Czák, *Kolozsvári Márton és György*, Budapesta, 1904, p. 19.

³ Roth, *o. c.*, p. 218.

⁴ Siklóssy, p. 58.

⁵ *Ibid.* p. 89.

a treia parte a tesaurilor găsite pentru fisc. Unde au rălăcit acestea? Probabil au avut aceeași soartă ca și celelalte, care, precum vom vedea, ajung la Viena. În 1541 tesaurul familiei Zápolya ajunge în Ardeal, adus de către regina Isabela¹. Acest tesaur a mai fost îmbogățit în Ardeal prin cadouri, de exemplu al orașului Bistrița², în 1449: o cană mare de argint, o orgă mică, o altă cană și linguri de argint. Tesaurul a ajuns în mâna rudelor polone, iar obiectele mai valoroase le-a cîștigat Împăratul Maximilian și soția sa. Între acestea era o ceașcă de aur cu monede antice, sceptrul ce l-a primit Ioan Sigismund de la Sultana și sabia donată acestuia de către Francisc al Franței³. Călugărul Gheorghe Martinuzzi, căruia i se atribuie un rol în fundarea principatului ardelean, a avut asemenea un tesaur, prețuit la 300.000 galbeni, în care se găseau cadouri ce primia un bărbat de Stat, vase de aur și argint, pietre scumpe, inele, obiecte de cristal, documente și galbeni⁴. Fratele Gheorghe a fost ucis de unelta lui Ferdinand, averea lui a sechestrat-o Castaldo, o parte și-a reținut-o pentru sine, o altă parte a primit-o regina Ana la Viena cu titlul „Frater Georgens Verlassung“, despre care s'a luat inventariu în 1553. Castaldo a plecat din Ardeal cu cizeci de camioane cu comori⁵. Familia Habsburgilor, care a ajuns cu cea mai mare ușurință în posesia tesaurului regal din Buda și a tesaurilor lui Zápolya și Martinuzzi din Ardeal, a primit și numeroase cadouri din Ardeal. Ele veniau an de an. În 1552 Ardelenii oferă două cupe aurite, fiecare de cîte treisprezece mărci, un lighian și o cană, în 1555 o delegație ardeleană aduce o tavă de argint decorată cu o roșă în interior, iar în exterior cu istorioare, o cană, cinci cupe și cincisprezece vase de argint⁶. Ardealul încă din vremea aceasta a fost exploatat pentru colecțiile de monede vechi, care supt influența Renașterii italiene erau foarte la modă. Ferdinand trimete Mariei la Bruxelles o cutie cu monede vechi, observînd că nu a găsit mai mult în Ungaria și

¹ *Ibid.*, p. 151.

² Fr. Kramer, *Bistritz um die Mitte des XVI. Jahrhunderts*, în „Archiv d. Ver. f. Siebenbürg. Landeskunde“, XX, p. 48; reproducă de V. Roth, *o. c.*, p. 59.

³ Siklóssy, pp. 152-3.

⁴ *Ibid.*, p. 98.

⁵ Szendrei, *o. c.*, p. 91.

⁶ Siklóssy, p. 104.

Ardeal¹. Despre Castaldo știm că a colecționat pentru Ferdinand antichități și monede. După Lazius, locuitorii au găsit în 1540 lângă S. Măria Orlea (jud. Inidoara), în apropierea Streului 40.000 de lisimahi de aur, cari, ajunși în posesia lui Martinuzzi, au fost în parte (10.000) expediți la Viena de Castaldo. După Miles († 1686) pe la 1551 s'a găsit o comoară lângă Streiu: un șarpe de aur, care după moartea lui Martinuzzi a ajuns la Viena, nenumărați lisimahi, trimesi asemenea la Viena, și două busturi de aur ale lui Ninus și Semiramidei, destinate lui Carol al VI-lea². Ferdinand, care atât de ușor a ajuns în posesia comorilor și care este considerat ca întemeietorul colecțiilor Habsburgilor, nu odată a donat mai departe cadourile primite din Ardeal. Așa, de exemplu, o cupă câștigată odată cu comorile lui Martinuzzi a donat-o medicului Lazius în loc de onorar. Dintre cele cinci cupe oferite de Ardeleni, în 1555 patru sînt donate mai departe: tava de argint și cana le-a cinsit Sultanului. Două cupe ardelenene donate de Martinuzzi și patru de regina Isabela au fost duse în Polonia de fiica lui Ferdinand, Elisabeta, regina Poloniei³.

Dintre moștenitorii lui Ferdinand, să amintim pe Ferdinand de Tirol, celebru colecționator, care a câștigat armătura principelui Ștefan Báthory, și pe Împăratul Maximilian, în ale cărui inventarii figurează două decoruri de masă de aur donate de Waederi (probabil Báthory) și alte două de episcopul Ardealului, Paul Bornemissza, apoi pumnalul Voevodului din Ardeal și o cupă înaltă ardelenă. Maximilian moștenește chiar și obiecte românești. Mitropolitul de Strigonia, Nicolae Olachus, care era Român de origine, scrie între altele astfel în testamentul său: „Inelul meu cel mare de aur cu chipul vulturului, care odinioară era al unchiului meu Mihnea, Voevod al Munteniei, asemenea și pumnalul meu de războiu, în care se găsește întreg calendarul, le las arhiducelui Max“⁴.

Alături de Ferdinand ca exploatator al comorilor ardelenene stă urmașul lui Maximilian, Rudolf a II-lea, mare colecționar și amator.

¹ *Ibid.*, p. 99.

² G. Téglás, *Decebál dák király kincse*, în „Hunyadmegyei rég. és tört. társulat, IX évkönyve“.

³ Siklóssy, p. 105.

⁴ *Ibid.*, p. 111.

Rudolf își avea agenții, cari operau în Ardeal și Ungaria. Așa Melyth a cumpărat jumătate din coroana Sf. Ladislau de la castelanul G. Szokoly înăurul în cetatea Ecsed (jud. Sătmar), de unde aceasta a fost transportată, împreună cu multe alte comori ale catedralei din Orade, pentru a nu ajunge în posesiunea Turcilor¹. Comorile catedralei din Orade au ajuns fără voința acesteia în cetatea Ecsed. Între acestea se găsea și elicvia Sf. Ladislau, care este într'un relicvariu de argint aurit din secolele XIV—XV și constă din o bucăică din craniul sfințului, — una din cele mai distinse opere ale aurăriei ardeleno decorate cu smalt ardeleno, atribuită fraților din Cluj. Probabil pentru a fi salvată de invasiunea turcească, ori prin episcopul ardeleno gonit Dimitrie Naprágy, moaștele Sf. Ladislau au ajuns la Győr. De atunci episcopii și capitolul din Orade au făcut repețite încercări pentru recăștigarea relicviei, dar nu au izbutit a primi decât o bucăică din osul craniului la 1775². Comisarul lui Rodolf, Paul Krausenegh, a adunat în Ardeal bani, obiecte de valoare și antichități pentru Împărat. Între comorile adunate în 1604 se găsiu, după contemporanul Szamosközy, și opere de artă populară românească: doi boi de aur, în cari erau așezați vre-o 1.200 de galbeni. Nu erau antichități, ci „opere făcute de țerani valahi“, ajunse probabil dintr'o biserică din Munfănia. „Careva Voevod valah, vrînd să cinstească nașterea Domnului, a comandat acești doi boi de aur pentru cinstea altarului și mîntuirea sufletului său“. Acești doi boi au fost predați comisarului Krausenegh prin Kelemen Kasza³. În afară de obiectele de artă colecționate prin agenții săi, Rudolf a căștigat mult și prin cadourile ce i se făceau și mai ales prin confiscări. Nu este fără interes din punctul nostru de vedere raportul său cu Sigismund Báthory. Acesta a moștenit multe argintării de la Cristofor Báthory, dar a căștigat și el însuși prin confiscări și volnicii timp cît a fost principe al Ardealului. Pe această cale a căștigat în 1594 douăzeci și cinci de cămioane cu argint, în greutate de 220 de măji. El îl cinși pe Împărat cu un steag imperial primit de la Sultan și cu un cal admirabil echipat. Comorile ce e-a putut transporta le-a dus cu sine la Austria; din acestea

¹ *Ibid.*, p. 132.

² Czobor, în „Magyarország történeti emlékei“, I, p. 164.

³ Siklóssy, p. 136.

fără îndoială a primit o parte Rudolf însuși¹. În inventariul din 20 Maiu 1619 al Arhivei imperiale aflăm sabia lui Sigismund Báthory, sabia lui Moise Székely (cîștigată prin comisarul Krausenegh), un echipament turcesc de cal (cadoul lui Basta), o sabie și o șea de lux, oferite de delegația ardeleană². Principele Andrei Báthory a destinat lui Rudolf un ceasornic în valoare de 15.000 de taleri, care însă a dispărut în Moravia. Probabil nu pe cale directă au ajuns în colecțiunile imperiale două șele ale lui Bocskai, sabia, paloșul și coroana, primite de la Sultan. Coroana lui Bocskai, principe al Transilvaniei, a fost comandată de Vizirul Mohammed din ordinul Sultanului. Avea atunci o valoare de 3.000 de galbeni; are 32 turcoase, 64 smaragde, 89 + 22 rubine, 281 perle și de-asupra un smaragd mare³. Această coroană din 1605 se găsește azi în tesaurul imperial din Viena. În același timp Bocskai a mai primit o coroană, cea a despotului Ioan Heraclid, care însă a dispărut. Urmașul lui Bocskai, Gavril Bethlen, considerat drept cel mai mare amator de artă după regele Matiaș Corvinul, avea agenți chiar și în străinătate. De și avem inventariu și testament⁴, nu știm unde au dispărut comorile sale. În baza testamentului, regele ungar Ferdinand al III-lea a moștenit două paloșe de lux decorate cu aur și pietre scumpe și un echipament luxos pentru Împăratul. Ferdinand al II-lea asemenea a moștenit obiecte de mai mare valoare. Nu este cunoscut dacă s'a executat testamentul ori nu, cu greuse poate însă închipui că Habsburgii și-ar fi lăsat moștenirea în Ardeal. Cea mai mare parte a moștenit-o soția germană a lui Gavril Bethlen, Ecaterina de Brandenburg⁵. Supt Rudolf se începe darea în judepențru necredință a nobi imii ardeline și ungare și în legătură cu această confiscarea averilor. Comorile de artă confiscate le-a primit dinastia austriacă. Perioada aceasta, care ține vre-o o sulă cincizeci de ani, este numită de istoricii maghiari „epoca confiscărilor”. Membrii familiilor acuzate adese ori au trebuit să plătească sume fabuloase pentru a selva pe cei acușați. Numărul como-

¹ *Ibid.*, p. 140.

² Siklóssy, p. 141.

³ *Ibid.*, pp. 140, 145.

⁴ Koncz I., *Bethlen Gábor fejedelem végrendelete*, 1878, Despre acelaș subiect, Deák Farkas, în „Századok”, 1878.

⁵ Siklóssy, pp. 1:4—6.

rilor confiscate era deosebit de mare, comorile lui Nadasdi, de exemplu, se cuprindeau într'un inventariu de opt cărți, în care figurează și obiecte de interes ardelean: inelul lui Ștefan Báthory, sabia lui, sabia de lux a lui Gavril Bethlen, decorată cu pietre scumpe. La majoritatea obiectelor de artă confiscate nu se arată proveniența în inventariile casei imperiale, dar se poate în parte stabili prin cercetări de stil și însemnări istorice¹.

Devenind la 1690 Transilvania o provincie a Imperiului austriac, legăturile ei cu Austria devin în mod natural mai intensive, ceea ce nu este în favorul rămânării în Ardeal a comorilor de artă. În lipsa unui muzeu ardelean și pentru a-și asigura grația Împărătească, cetățenii ardeleni au început a îmbogăți „benevol” muzeele vieneze. Mai mult s'a făcut în modul acesta supți Maria Teresa², care avea în persoana baronului Hohenhausen un agent pentru colecționarea de obiecte antice și artistice. Înainte de Maria Teresa Carol al VI-lea a încredințat în 1723 colecționarea și descrierea inscripțiilor romane, precum și transportul lor la Viena, contelui Ar'osti³. O nouă lovitură primește Ardealul prin Iosif al II-lea. Comorile de artă care au mai rămas în biserici și mănăstiri după alți războaie, exploatări și confiscări din partea Habsburgilor, au fost distruse ori înstrăinate prin desființarea ordinelor călugărești și prin utilizarea tesaurilor bisericești pentru scopuri publice. În 1786 Iosif al II-lea dispune ca obiectele de aur și de argint să fie topite, perlele și pietrele scumpe să fie vândute la licitație, iar obiectele defectuoase să fie încredințate anticarilor. O sumă de obiecte de artă au ajuns în modul acesta, cumpărate de locuitorii vienesi în capitala Austriei⁴.

După ce familia imperială prin diferite mijloace nedrepte ori forțate a ajuns în posesiunea alți comori ardeleni, în 1771 și mai târziu, prin decrete imperiale a început a-și asigura tesaurile de artă care au fost descoperite în Ardeal⁵, iar prin decretele din 1776 și 1777 pe cele care au fost descoperite în păr-

¹ Siklóssy, pp. 159—170.

² Römer Fl, *A régészeti*, în *Magyarország a bécsi 1873 közkiállitáson*, Budapesta, 1873, p. 160.

³ Kövári, *o. c.*, p. 13.

⁴ Siklóssy, p. 194.

⁵ Decretul atlic din 25 Octombrie 1771.

file ungurene¹. După ce legile austriace, începând cu anul 1690 au intrat în vigoare în Transilvania, dispozițiile din 1771 referitoare la comorile găsite ale codului civil austriac se aplică și în Transilvania. În baza acestor dispozițiuni o treime a comorii găsite se atașează patrimoniului Statului, iar din celelalte două treimi una o primește aflătorul, ceialaltă proprietarul imobilului². Descoperirea trebuie să fie adusă la cunoștința autorităților; în cas dacă aflătorul a tănuuit descoperirea, partea lui revine denunțătorului, în lipsa acestuia Statului³. În modul acesta o sumă de comori artistice și arheologice au ajuns la Viena, în primul rând tesaurul din Șimlăul Silvaniei, descoperit în 1797, și tesaurul din Sîn-Nicolaul-Mare, descoperit în 1799, merită a fi amintite. Descoperirile arheologice ale părților ungurene au ajuns chiar și înaintea de 1776—7 la museele vieneze, așa de exemplu coroana reginei Maria și alte obiecte prețioase din secolul al XIV-lea, găsite în 1755 la Oradea-Mare⁴. Decretul cancelariei aulice din 1846 renunță la reținerea unei treimi pe sama Statului, comorile însă și mai departe trebuiesc anunțate autorităților, care raportează Guvernului austriac, ca acesta să înștiințeze museele imperiale. În realitate procedeu a rămas același: descoperirile au fost expediate pe cale oficială la Viena⁵, iar museele imperiale au reținut și răscumpărat ceia ce li-a convenit, în cele mai multe casuri plătind prețuri ridicole⁶. Până la 1867 comorile noastre au ajuns astfel la Viena, ba autoritățile militare chiar până după 1885 au trimis descoperirile la Viena⁷. În părțile ungurene până la 1867 se petrece un lucru mai ciudat din punct de vedere juridic: aici chiar după introducerea codului civil austriac în

¹ Datele cuprinse în acest alineat le datoresc bunăvoinței d-lui C. Negrea, profesor de drept civil la Universitatea din Cluj, altele se bazează pe Forster, *o. c.* — Ex actis arch. cam. aulice, n-le 102-1776 și 111-1777.

² Art. 399 din Codul civil austriac.

³ Art. 398 și 400 ale Codului civil austriac și decretul Cancelariei aulice de la 15 Iunie 1846.

⁴ W. Böheim, *A Habsburgház múkincsei*, Budapesta, 1898 p. 49.

⁵ Decretul Cancelariei aulice de la 15 Iunie 1846. — Joh. Gabr. Seid, *Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in d. oesterreichischen Monarchie* (din „Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichtquellen“), vol. I-XXVIII și Miksa, *o. c.*, pp. 27-54.

⁶ Miksa, *o. c.*, p. 27.

⁷ Forster, *o. c.*, p. xvi.

1852, deși acesta în 1846 renunță la reținerea unei treimi, Viena reține mai departe o treime¹.

După ce în 1802 contele Ștefan Széchenyi fundează Museul Național maghiar², din partea maghiară se depun insistențe ca descoperirile Ungariei, prin urmare și ale părților noastre marginase, să poată intra în Museul național ungar. Austria face în aceeași privință unele concesii. Decretul imperial din 1812 dispune ca obiectele care nu au fost reținute de museele imperiale din Viena să poată fi selecționate și cumpărate de Museul Național ungar și Universitatea din Budapesta³. În 1816 Museului Național ungar și Universității din Budapesta li se dă favorul de a anexa un conspect al obiectelor dorite înaintea de trimeterea descoperirii la Viena: cele cuprinse în conspectul ungar se respectă însă numai după ce museul vienes și-a reținut cea ce-i convenia din descoperiri⁴. O nouă ocazie fu pentru Viena ca să cîștige obiecte de muzeu anul 1849, cînd Guvernul absolutist austriac a răpit pentru museele vieneze cea mai însemnată parte a colecției de arme din Museul Național ungar⁵, în care se găseau și arme ardeleni. Știm că Transilvania a avut în trecut importante centre de fabricare a armelor.

După unirea Ardealului cu Ungaria și după 1867, locul Vienei în privința concentrării comorilor de artă îl avea Ungaria. În lipsă de legi ungare speciale, practica constantă se razimă pe vechi decrete regale în părțile ungurene. În aceste părți o treime se cuvine Statului, comoara, dacă are valoare artistică ori științifică, o poate răscumpăra în primul rînd Museul Național din Budapesta, în al doilea rînd Universitatea din Budapesta, în al treilea rînd Universitatea din Cluj, iar în al patrulea rînd instituțiile de provincie⁶. În Ardeal dispozițiile legale în privința descoperirilor se deosebesc până în ziua de azi de cele din părțile ungurene. În Ardeal codul civil austriac este și azi în vigoare, cu deosebirea însă că de la 1867 drepturile ce le aveau mai înainte museele vieneze au trecut asupra Museului

¹ *Ibid*, pp. 31 și xv.

² *A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene*, Budapest, 1902.

³ Decretul imperial de la 1-iu Novembre 1812.

⁴ Hotărîrea regelui Francisc, nr. 37668/1843 din 10 Septembrie 1816.

⁵ Siklóssy, pp. 205 - 13.

⁶ Forster, p. 66.

Național ungar din Budapesta care avea până în 1918 „dreptul incontestabil și nelimitat de a alege și reținea“, răscumpărînd în întregime obiectele ținute de cei în drept¹. Astfel au ajuns descoperiri de extremă importanță, cum sînt: al doilea tezaur din Șimlăul Silvaniei (1889), vasele de aur din Crasna (1892) și multe altele la Muzeul Național din Budapesta, de și din 1859 există un Muzeu Național al Transilvaniei. În ce mod se îmbogățește Muzeul din Budapesta prin descoperiri arată o comunicare oficială din 1893, cînd se constată că jumătate din noile achiziții se datorește descoperirilor înrate pe calea oficială². Directorii Muzeului Național al Transilvaniei, precum și directorii muzeelor ardelenene din provincie, adese ori se plîng că descoperirile mai importante ajung la Budapesta și că nu mai au mijloace de a cumpăra descoperiri de valoare³. Museele din Budapesta în repețite rînduri delegă experți dîndu-li mijloacele necesare, ca să colecționeze obiecte de muzeu în Ardeal. Nu numai obiecte de artă și istorico-arheologice se colecționează, dar și cele etnografice românești. Nu lipsesc nici muzee de provincie în Ungaria de azi, de exemplu cel din Debrefin⁴, Bichș-Ciaba⁵ ori Sümeg⁶, care au achiziționat obiecte ardelenene. Să nu ne mirăm dacă Muzeul Național al Transilvaniei și museele de provincie ardelenene nu au putut progresa așa cum a dorit. Directorul celui mai mare muzeu ardelenean constată în 1902, în raportul său⁷, că muzeul este mai sărac în ceea ce Ardealul era odinioară mai bogat: în aurărie și lucrări în smalț. Acestea în mod natural au ajuns la museele din Budapesta și la particularii din Ungaria și străinătate, cari dispuneau de mijloace, nemai vorbind de aristocrația din Ungaria de azi, care, parte prin moștenire, parte prin cumpărări, a ajuns la un număr considerabil de obiecte de veche artă ardelenă.

¹ Forster, p. 15.

² „Archaeológiai Értesítő“, 1893, p. 373.

³ „Erdélyi Múzeum“, 1888, 1892, 1893.

⁴ Múzeum és könyvtári Értesítő, III, p. 134.

⁵ Márki S., *Aradvármegye története*, Arad, 1892, pp. 3–16.

⁶ Darnay K., *Hallstatthori lovassir egy maros-csapor halomban*, în „Archaeológiai Értesítő“, 1909, p. 165. În Vác, în posesiunea piăriștilor, asemenea se găsesc obiecte de artă ardelenă. V. „Akadémiai Értesítő“, 1847, p. 234.

⁷ *Erdélyi Múzeum*, 1902.

Situația azi este aceea că muzeele și particularii din Ungaria și străinătate posedă mai multe comori de artă ardeleană decât muzeele din Ardeal. Expoziția de amatori¹ aranjată în 1907 la Muzeul de artă industrială din Budapesta, expoziția de la Stein-am-Anger (Szombathély), din 1913 ni-au documentat ce comori ardelene de neprețuită valoare se găsesc în posesiunea aristocrației ungare². Ardealul secolului al XIX-lea a fost un teren fecund și pentru anticarii străini. În parte așa se explică de ce la expoziția de aurărie din Viena la 1907 douăzeci de proprietari austriaci³ au participat cu obiecte ardelene. Contele Ioan Kemény se plînge, la 1855, că anticitățile ardelene sînt vîndute⁴ călătorilor străini pricepuți⁴. Din cauza inexistenței unei legi ungare referitoare la monumentele istorice mobile, care să împiedece ieșirea lor din țară, foarte mult s'a înstrăinat⁵. Să aducem cîteva exemple concrete, relevate de reviste. Cîte s'au înstrăinat fără să se fi luat notă în publicitate! În 1879 o tablă cerată romană a Colegiului reformat din Aiud ajunge la Berlin⁶, în 1882 o colecție numismatică din Trapold⁷ se vinde la Viena⁷, în 1890 sute de obiecte preistorice ardelene sînt donate de Sofia Torma Muzeului etnologic din Berlin⁸, în 1902 se vinde pentru destinația Berlin colecția romană a învătătorului Botár⁹. Aceasta din urmă colecție a ocupat o cameră întregă și a conținut, între altele, reliefuri în marmură de deosebită valoare

¹ *Muzeumi és könyvtári Értésítő*, I. Szendrei: *Amateur kláallítás*, pp. 206-213 și catalogul expoziției de Csányi.

² *Korrespondenzblatt d. Vereins f. siebenbürgische Landeskunde*, XXXV Roth, *Gesch. d. Kunstgewerbes.*, pp. 131-2: *Magyarors. tört. eml.*, II, 40.

³ *Korrespondenzblatt*, XXX; Sigerus, *Goldschmiede Ausstellung in Wien*, precum și catalogul expoziției.

⁴ *Transilvania* (germană), 1855, p. 99.

⁵ Sági, *Muzeumok és régiségkereskedők. Múz. és könyvt. Ért.*, VII, în „Magyarország”, 1911, Nov. 5; „Pesti Napló” din 24 Nov. 1912 vorbește despre agenții străini, cari, supt pretextul că achiziționează anticități pentru colecția Morgan în realitate cumpără obiecte pentru anticariatele din Berlin și Viena. Exportul anual ar fi fost de 200.000 de coroane.

⁶ „Századok”, 1879, p. 448.

⁷ *Korrespondenzblatt*, V.

⁸ „Der Sammler”, XII, n-1 90 și *Korrespondentblatt*, XIII, apoi „Wegweiser für Sammler”, II, 20 din 1890.

⁹ Téglás G., *Vásolat Botár Imre külföldre vándorolt potaissai gyűjteményéről*, *Múz. és könyvt. Ért.*, 1912.

arheologică, de ex. relieful cu Esculap și Hygieia cu Telephorus, care după G. Teglás este cea mai frumoasă și complexă reprezentare în Dacia. În decursul războiului s'a înstrăinat prin vânzare o parte din cea mai mare și importantă colecție ardeleană particulară, a d-lui Emil Sigerus.

Războiul mondial a lăsat urme dureroase și în privința deplasării și înstrăinării obiectelor de artă. Circulația mare a ofițerimii germane și austro-ungare, precum și scumpetea crescândă, nu au fost favorabile rămînerii în provincie a colecțiilor de artă și a obiectelor singulare. Întrarea în acțiune a regatului român în 1916 a pricinuit noi și însemnate pierderi din punct de vedere al deplasării obiectelor de muzeu. Nu pentru că armata română ar fi devastat ori înstrăinat ceva. Cu mândrie putem afirma, sprijiniți chiar pe declarațiile oficiale ungare, că trupele române nicăiri nu au rechiziționat ori jăfuit obiecte de muzeu¹, ci s'au purtat așa cum se cuvine unei armate civilizate. Guvernul român s'a îngrijit ca monumentele și muzeele să nu fie atinse. Totuși, la ordinul și la insistențele guvernului ungar, muzeele, instituțiile și particularii ardeleni au expediat la Budapesta cele mai de valoare comori de artă și obiecte de muzeu². În urma acestui ordin Ardealul are și azi de suferit. Retrăgându-se trupele române, unele muzee și unii particulari și-au readus lăzile cu obiecte de la Budapesta, alții le-au mai lăsat acolo. În 1918, cu ocazia revoluției și a intrării trupelor, mai multe instituții și muzee și-au trimis din nou comorile la Budapesta. În 1919 vre-o sută de lăzi cu obiecte de artă din Ardeal—în afară de colecția Ipolyi—se găseau în lapidariul Museului Național din Budapesta. La celelalte muzee și instituții asemenea erau depozitate lăzi și coléte ale Ardelenilor. Colecția Ipolyi din Museul de la Oradea-Mare și colecțiile particularilor ardeleni se mai găsesc în parte și azi în Ungaria; așa colecția contelui Bánffy, a baronului Bálintfi, etc. Colecțiunile de muzeu ale instituțiilor ardelenene au fost readuse în 1922 de subsemnatul în calitate de delegat al Guvernului român³. În decursul războiului s'au înstră-

¹ Mikalik I., *Erdélyi múzeumaink és az oláh betörés*, în „Muz. és könyvt. Ertesítő”, 1916, X, 4 și XI, 1.

² Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, București, 1922, pp. 190-192.

³ Petranu, *Recuperarea obiectelor de muzeu ale Transilvaniei de la Budapesta*, în „Viața Nouă”, XVIII, n-le 5-6.

inat și distrus în parte obiectele de artă ale Transilvaniei prin rechiziționarea obiectelor de metal pentru scopurile războiului. De și o comisiune ungară compusă din specialiști a selecționat obiectele de interes istoric ori artistic, ele nu au mai revenit în Ardeal. În 1915-16 s'a aranjat o expoziție din aceste obiecte de artă la Viena¹, dar, din vre o 5.000 de obiecte, numai 109 au ajuns înapoi la Budapesta, unde au fost scoase la licitație; museele ungare cu ușurință au ajuns în posesia lor². Ardealul nu a reprimat nimic. În 1917-18 s'au rechiziționat din nou obiecte de metal, iar proprietarii ardeleni au rămas din nou cu bonuri. În 1919 chiar din partea aliajilor noștri sârbi a fost spoliat Muzeul din Timișoara. Locotenentul sârb Vlastimir Ivanovici la finea lui Maiu și începutul lui Iunie a dus 403 obiecte de muzeu: tablouri, gravuri, obiecte istorice și etnografice, colecțiunea museului regimentului n-1 61 de infanterie, reproduceri galvanoplastice, etc. Dintre tablouri trebuie să amintim un Tiziano, un Teniers, doi Padovanino, un Carlo Dolce și mai multe tablouri ale artiștilor bănățeni³. După intrarea trupelor române în Ardeal în 1918-19 se încep emigrările Ungurilor ardeleni în Ungaria, iar, după ce tratatul de Trianon fu iscălit, se încep repatrierile. În ambele cazuri s'au înstrăinat o sumă de comori de artă. În baza tratatului din Trianon repatriații au dreptul de a duce cu ei toată averea mobilă, deci și obiectele de artă, iar noi sîntem prin forța lucrurilor nevoiați a privi această înstrăinare fără a a putea împiedeca⁴.

Din cele expuse mai sus reiese că, astfel, comorile de artă ale Transilvaniei nu au ajuns în Austria și Ungaria pe cale atît de dreaptă precum se crede în general. Transilvania a fost consecvent exploatată de Austria, apoi de Ungaria, și această exploatare nu este identică cu principiile de achiziționare a muzeelor moderne din Apus. Presiunea, constrîngerea, persuasiunea și, în cas de nevoie, chiar forța au jucat rolul principal. Politica, consecventă, de exploatare, lipsă de scrupul și principiul centralisării comorilor sînt caracteristicile sale.

¹ Siklóssy, op. cit. p. 220.

² „A Gyjűjtő”, 1916, pp. 17-2; 1917, pp. 217-9.

³ V. procesele-verbale respective în arhiva Muzeului Bănățean din Timișoara.

⁴ Art. 63.

De și majoritatea comorilor de artă ardeleană au fost concentrate la Viena și Budapesta, expunerea noastră ar suferi lacune de neiertat, dacă nu am aminti cel puțin și alte țeri în care au intrat în cursul vremurilor obiecte de artă ardeleană într'un număr mai mare. Am relevat mai sus câteva casuri când ele au ajuns în Boemia, Germania și Serbia. La aceste mai trebuie să adăugăm înaintea de toate Turcia și Polonia. Relațiile politice ale Transilvaniei cu aceste țeri explică în de ajuns posibilitatea unei înstrăinări ori emigrări a operelor ardelene. Dar cunoaștem și casuri concrete. De exemplu, când Ioan Sigismund s'a dus la Belgrad la Sultan, a dus cu sine cadouri, între altele farfurii de aur¹. Despre comorile duse de Gheorghe Rákóczy I-ii și fiul său la Sultan avem liste². În 1545 solul Sultanului primește de la orașul Brașov un păhar de argint³. În 1660, când Pașa Ali a intrat în Ardeal, în Sibiiu nu erau în stare a bate așa de mulți taleri: atîția nobili și-au sfărmat bijuteriile de aur și argint, atîția țerani și burghesi briul și agrafele soțiilor⁴. Solii lui Gabriel Bethlen duc Sultanului în 1614, între alte cadouri: 40 de vase și un bufet cu 12 blide, 12 farfurii, un lighian, 1 cană, 12 cupe, 12 cușite, 24 linguri, 4 clondire, 4 solnițe, 4 felinare, 4 sfîngătoare de lumînări, o tigaie pentru cărbuni, 4 blide mai mici, un lighian mare și o cană, toate din argint⁵. Solii Sultanului au primit din partea orașului Brașov o cană de cinci funși, 5 păhare, 6 cai, o trăsură în valoare de 300 fl., două ciocane și o scatulcă⁶. Aceste comori degeaba le căutăm azi în muzeele din Constantinopol. Cupele și canele trimise atît de des de principii și orașele ardelene ori sînt alt-undeva păstrate ori poate, cea ce verosimil, au fost topite, luînd în considerare și faptul că Turcii nu beau vin⁷. Aurăria ardeleană era apreciată și de Poloni⁸. Delegația polonă din

¹ Miksa, o. c., p. 57.

² Visegrádi J., *Az I. Rákóczi György és fia által a török föltisztekhez küldött ajándékok jegyzéke*, în „Muz. és könyvt. Ertesítő”, VII.

³ Roth, o. c., p. 59, în baza lucrării „*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*”, II, p. 362.

⁴ Szendrei, o. c., p. 91.

⁵ *Ibid.*, p. 81.

⁶ *Ibid.*

⁷ Szádeczky L., *Konstantinópoly és magyar emlékei*, Budapesta, 1903.

⁸ *Korrespondenblatt*, XXXVIII, două articole de E. S.

Constantinopol a prezentat în 1577 cadouri care erau produse ale aurăriei ardelenе. „Lucrările ardelenе“ erau apreciate, în secolul al XVI-lea până la al XVII-lea, la Curtea polonă, mai ales după ce Ștefan Báthory devine în 1575 rege al Poloniei. Muzeul Czartoryski din Cracovia conține o serie de arme ardelenе. Din tezaurul lui Ioan Sigismund cea mai mare parte a ajuns în posesiunea rudelor regale polone¹. Fiica lui Ferdinand, regina Elisabeta a Poloniei, a dus ca zestre în Polonia și obiecte de artă ardelenă, care au rămas acolo². Aprecierea artei industriale ardelenе se poate constata și prin aceea că ni s'a păstrat numele unor artiști ardeleni cari au lucrat în Polonia. Astfel găsim la 1542 pe Martin Siebenbürger sau Siedmiogrodzki în Cracovia, pe Petru și Samuel Siebenbürger vel Siedmiogrodzki la Lemberg, în jumătatea primă a secolului al XVII-lea³. Cupe decorate și cano de argint trimete în repeșite rinduri și Apaffy în Polonia⁴.

Coriolan Petranu

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mezzofanti și Romîni

D. Carlo Tagliavini, a cărui cunoștință a limbii și literaturii românești e de-a dreptul uimitoare, ne surprinde publicînd în *l'Archiginnasio* din Bologna paginile unui discurs ținut de vestitul poliglot și lingvist abatele Giuseppe Mezzofanti la Academia din aceeași Bologna, în ziua de 13 Iulie 1815.

Abatele începe arătîndu-și mulțămirea că în depărtate locuri dunărene, unde aștepta să audă «cuvinte tătărești», urechea-i e desmierdată, prin graiul românesc, de dulci cuvinte latine, «de-i pare că a sosit în Ținut italian, unde prea-frumoasa limbă ar fi luat înfățișări severe». Numele de Romîni îl încintă, ca și «felul mîndru și nobil cu care se rostește mareațel nume», po-

¹ Siklóssy, o. c., p. 152.

² *Ibid.*, p. 105.

³ Szádeczky L., *Magyar őtvösök Krakkóban*, în „Archaeologiai Értesítő“, 1889.

⁴ Lepszy L., *Magyar sodronyos zomán Lengyelországban*, în „Archaeologiai Értesítő“, 1890, p. 46.

trivit cu «vechea demnitate», dar și cu „o grație deosebită“. Ca „oaspete vechiu“ „e privit în Țara-Românească Italianul, și în el se onorează singele ales (gentile) latin“ de către urmașii vechilor coloniști. Urme antice, monede, inscripții răsar pretutindeni, și ele se potrivesc cu datinele.

O limbă ca aceasta nu merită numai un interes de curiozitate și o transmitere scilciată. Au fost Români — aș ceti: Iordachi Golescu — cari i-au arătat-o în toată puritatea ei. Și prin astfel de inițiatori a putut afla învățatul italian ce plină de ritm și de amploare e traducerea în românește a originalelor elenice.

Cuvintele latine nu sînt singure în limbă, dar pentru nevoile esențiale ele ajung. Ele au suferit schimbări de accent și de dezinență, a căror explicare se încearcă, nu așa de naiv. Se trece la modificările fonetice: ar fi o asimilare cu împrumuturile barbare. Nu se uită nici schimbările semasiologice.

În materie de literatură Mezzofanti apreciază nu numai traducerile menționate mai sus, dar și a Bibliei, care toate-i par a vădi «o nobilă simplitate și o demnitate aproape romană. Nu e cugețare, nu e concepție, nu e icoană să nu fie deplin rostită, și fără silă, ci în chip firesc și spontan, care de minune se potrivește cu frumuseța originală și se ridică până la sublim».

Chiar vorbele slave folosesc, îmbogățind. „Și din unirea celor două limbi se naște una compusă care leagă elegant (*accoppiamente*) însușirile ambelor, și, dacă admirăm limba engleză, în care pe fondul principal saxon s'au adaus atîtea cuvinte franceze sau latine, cu ce drept vom numi barbară limba românească pentru un astfel de amestec care aduce bogăție, varietate și armonie?“. Si în acest amestec nu e o juxtapunere, ci o confundare armonică.

Nu lipsesc nici vederi istorice. Și abatele crede în întemeierea întăului principat încă din secolul al XIII-lea (el zice: al XII-lea), cu „Negru-Vodă“, venit din Ardeal. Unii Domni ulteriori fac din *graiul popular* o „lingua cortigianesca“ și-i adaugă și termeni italieni. Ba el crede că, progresînd această limbă, ea-și va căuta îmbogățirea în tesaurul italian.

N. Iorga

Actul lui Mohammed al II-lea pentru neguștorii din Cetatea-Albă (1456).

În culegerea sa „Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts“ (Memoriile Academiei din Viena, vol. 197 al secției filosofico-istorice), d. Friedrich Kraelitz publică, după o fotografie trimeasă de răposatul meu prieten I. Bogdan (originalul e în arhivele rusești din Moscova), privilegiul lui Mohammed al II-lea pentru neguștorii moldoveni.

Acest document extraordinar de important, care se leagă cu scrisoarea cunoscută, în limba slavonă, și aceia limbă de Stat la Turci, către Petru-Vodă Aron, scrisoare pe care am comentat-o în studiul meu asupra privilegiului lui Mohammed al II-lea către orașul Pera (în „Analele Academiei Române“ pe anul 191), are următorul cuprins.

„El (Dumnezeu).

(Turaua:) Mehmed, fiul lui Murad-Han, totdeauna învingător.

Porunca iscăliturii împărătești e aceasta: Am încheiat acum pace cu luminațul prinț, alesul Domn al Moldovei, Voevodul Pîfir (Petru), și de atunci am ridicat de-asupra lui dușmănia și am poruncit ca neguștorii ce locuiesc în țara lui la Acherman să poată veni cu corăbiile lor și încheia la Adrianopol, Brusa și Constantinopol cu populația cumpărători și afaceri și să facă negoț. Nimeni dintre beii, subașii, spahiii și ostașii miei să nu li aducă nicio pagubă și neajuns la venit și la plecare, în suflet, trup și avere. Dacă însă ar lucra împotriva poruncii mele și li-ar aduce în orice chip pagubă, voi trimete, cum voi afla, oaste și voi face să cadă o grea nenorocire asupra lor. S'o știie, să fie scrisoarea ca adevărată și să-i acorde încredere.

Scris la 5 ale prețuitei luni Regeb din anul 860.

În tabăra cetății Rudnic.“

Cetatea unde se afla Mohammed în acea zi de 9 Iunie 1456 e în Serbia. Expediția contra Belgradului, vestită prin pregătiri și neizbîndă, începuse.

Privilegiul se poate pune alături cu al neguștorilor poloni, dat în traducere latină în cartea mea *Studii istorice asupra Chilei și Cetății-Albe*¹.

N. Iorga

¹ Actul din 1456, 5 Decembre, nu e din cele găsite de I. Bogdan, cum spune editorul (p. 5 nota 4), ci face parte din adausele slavone la colecția Hurmuzaki.

Romfnii și lupta de la Lepanto

În numărul de la 31 Mart 1924 al revistei Νέος Ἑλληνομνήμων se tipărește, din copilele lui Sp. Lambros, o scrisoare din Varșovia, 15 Mart 1572 care cuprinde și o parte direct privitoare la noi.

Mitropolitul Timoteiu (de unde?) scria unui alt cleric, pe care-l întitulează πατήρ πατέρων, πημὴν πημένων, τρησκαϊδέκατος τῶν ἀποστόλων καὶ πάσης τῆς ἡκουμένης ἀγιοτάτη κορυφή, deci Papa — se vorbește și de Filip al Spaniei —, pentru a-i spune ce turbat e Sultanul după înfrîngerea de la Lepanto: se ieau la Ieniceri jumătate din copiii creștinilor; se fac trei sute de corăbii nouă creștinii din „Scitia” și Bulgaria, la Dunăre, fiind datori fiecare «un lemn pătrat» (ἓνα ἔηλο τετράγωνο), ceia ce pare a fi o barcă (it. legno) în Marea Neagră. Evreii au ajutat bucuroși la flota care va fi gata în Maiu. S'au vîndut biserici și mănăstiri pentru bani. Pasagiul privitor la Alexandru-Vodă Munteanul e acesta:

Καὶ ἐμήνησεν καὶ τοῦ πρίντζηου τῆς Βλαχίας ὁποῦ τοῦ διδὶ ὁ μέγας Τούρκος τὴν ἐξουσίαν καὶ στέκι εἰς τὴν Βλαχία ἀφέντης μὲ τὸ θέλημα τοῦ Τούρκου καὶ ἔνε χριστιανὸς Βλάχος καὶ ἔνε το ὄνομά του Ἀλέξανδρος, γὰ τοῦ δόσι διακόσια ἡμάξια, ληνάρη καὶ κανάβι καὶ στοῦπηα, καὶ τὰ ἔδωσε, Ἀκόμη τοῦ ἐμήνησε γὰ τοῦ δόση ὁ αὐτὸς Ἀλέξανδρος εἴκοσι χηληάδες ἀνθρώπους κοπολάταις διὰ τὰ κάτεργα καὶ ἐτῆμαζεν καὶ τοὺς ἀνθρώπους γὰ τοὺς δόση. Adecă: «Și a poruncit Domnului Terii-Românești, căruia-i dă Turcul cîrmuirea și stă Domn în Țara-Românească cu voia Turcului și este creștin, Român, și are nume Alexandru, ca să-i dea două sute de cară, in și cînepă și cilți, și i le-a dat. Încă i-a poruncit să-i dea același Alexandru douăzeci de mii de oameni vîslași pentru corăbii, și a gătit și oamenii ca să-i dea.»

Dar iată că principatul muntean e pus în legătură și cu luarea Ciprului de Turci. Acest pasagiu are următorul cuprins:

Ἐτῆ ἔνε περὶ τῶν κατέργων τοῦ μιανοῦ ἀφεντὸς τοῦ Τούρκου. Ἡ δὲ προτέρα τοῦ βωλῆ ἦτον ἔτσι: ὅσάν ἐπῆρε τὴν Κύπρο καὶ ἐχμαλότησε τοὺς χριστιανὸς, ἔκαμεν μεγάλη χαρὰ, καὶ εὐγγῆεν καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ἀδριανοπόλη μετὰ χαρᾶς μεγάλης καὶ ἠφόθην ὡς τὰς κένδρους τοῦ Λιβάνου καὶ ἔστηλεν ὀρισμὸν εἰς τὸν αὐθέντι τῆς Βλαχίας, τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ γράφη τῷ τούρκικα γράμματα καὶ λέγη τον: Παιδί μου, ὁ Θεὸς ἐβοήθησε... Adecă: «Așa e cu privire la corăbiile ticălosului domn

Turcul. Iar cel d'întăiu gînd al lui era așa: cînd a luat Ciprul și a robît pe creștini, a făcut mare bucurie, și a ieșit de a venit la Adrianopol cu bucurie mare și s'a înălțat ca și chedrii Libanului și a trimis poruncă Domnului Terții-Romănești Alexandru, și-i scrise scrisori turcești, și-i spune: „Copilul meu, Dumnezeu a ajutat.“

Editorul spune că aici s'a pierdut fotografia unei foi întregi, (64 V^o). Voiu căuta s'o capăt, originalul fiind ms. 74 al Bibliotecii Ottoboniene din Roma, fol. 64 și urm.

Mai departe e vorba de o cruciată ce se gătește prin Germania și Ungaria spre Dunăre către Constantinopol, prădînd pe Turci și Evrei și făcînd pe creștini «Frînci liberi» (Φράγκους λήμπερους), înarmîndu-i contra Sultanului. Altă oaste de cruciată ar veni la Durazzo, la Dulcigno și Chimara pe mare, în număr de 30.000, ațîșindu-se și creștinii, cari aici la Πηγήα, la Epir, sint Albanesi și țin τὴν ῥωμάννα, legea catolică, cu episcop „latin“ hirotonisit la Roma, pe lîngă cei de lege grecească, cu arhiepiscop de la Ohrida, și unii și alții fiind gata de o luptă de care «să se sperie lumea» (ὅπου θέλη φρίξη ὁ κόσμος). Ar putea ajuta și Albanesii din regatul de Neapole. Al treilea corp ar veni la Zante și ar trece în Moreia la Chlomotzi, locuri roditoare. Al patrulea ar putea merge la Maina, εἰς τὴν Μεγάλην Μάνη, care, cu Albanesii săi, «pușin se închină Turcului».

Albanesii din Epir ar merge la Ianina, la Castoria, la Valona și Salonic, unde ar fi adunarea generală pentru a se porni apoi spre Constantinopol. Cei din Ungaria ar veni pe la Sirbi și Bulgari, prin Sofia. S'ar putea întrebuița și Albanesii din Neapole, Messina, Palermo, cari sint de loc Moraiți, de la Coron și Modon.

N. Iorga

Un cronicar sas despre noi

În 1917, s'a tipărit la Brașov cronica fostului judecător și orator al comunității în același oraș, Simon Christoph Gaitzer¹. Ea conține evenimente petrecute dela 11 Mart 1712 până la 17 Februar. Cum socotesc că va fi scăpat multora din cercetă-

¹ Aus dem Tagebuch des Simon Christophori, alias Gaizer, veröffentlicht von Julius Gross din colecția „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó-Kronstadt, VII.

torii noștri istorici, am crezut că nu este fără interes să dau cele câteva mai interesante știri ce le aflăm aici referitor la noi. Nu este neînsemnat faptul că în același cronică se găsesc bogate informații despre Carol al XII-lea, în timpul poposirii sale la Bender.

Știrile, prezentate cu o mare dosă de naivitate, într'o formă însoțită de nenumărate versuri, cu conținut religios, sînt pline de interes și de pitoresc. Asupra vieții și scrierilor autorului se dau deslușiri în introducerile la volumele VI și VII din „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó (Kronstadt)“.

1714 ¹.

Die 24 Iunii. Aus der Wallachei von dem Cempelunger Jahrmarkt bringt man uns Cronern solche Post, der wir uns billig ins Herz schämen und darüber erröten müssen. Zumalen unsere Weiber, derer diesmal so viel hinein gereiset sind als sonst niemals, durch ihre ungünstige Gebärden und unkeuschen Wandel auf öffentlichen Gassen auch noch den Türken Anlass geben Gottes Name und die christliche Religion schändlich zu lästern und dawider ecklend auszuspeisen.

II^a.

Von denen so bei Inventierung des Schatzes gewesen welchen der wallachische Vaida Costandin Bronkován vor etlichen Jahren H. Georgio Czacko zu bewahren hieher geschickt hatte, wird verlässlich berichtet dass man in Gold 42.000 Dukaten auserlesener Münze daselbst gefunden habe. Von geprägtem Silber und andren Kleinodien kann man zur Zeit noch nichts erfahren. Was man auch weiter damit vornehmen werde, möchte der commendierende General Graf Stephanus von Steynville nebst dem Ober-Commissario Hahn, als welche diesmal deswegen nach Cronstadt gekommen, am besten wissen. Inzwischen ist alles dem hiesigen Generalen Baron de Tige zur Gewahrsam überlassen worden „Lieber. Was ist nu alles dieses?“ Ja, auch, der fast unerhörte Reichtum so dieser elende Mensch an Gold, Silber, Perlen, Edelgesteinen, Vieh, Getreid und Wein, Grundstücken und 7]Jobadjen in der Walachei hinter sich gelassen hat,

¹ P. 125.

² P. 138.

geschweige was ihm die Venediger und Amsterdamer Kauf-Handels-Banquen beides an Kapital und Intresse ewig schuldig bleiben werden. Wäre dieser Bronkován sein Leben lang Schafhirte in der Walachei gewesen, wie Philippus II. König in Spanien auf seinem Tod-Bette wünschte, er hätte nimmermehr solches elenden Todes sterben müssen.

III¹

L I S T A

derjenigen Walachen denen erlaubt wird, Vieh zu schlachten und Fleisch zu verkaufen.

Erstlich die, welche sowohl Rinder als Schweine, item Hammel und Lämmer schlachten und feil haben mögen:

1. Thodoran Hodse, 2. Vassi Orgidan, 3. Velikan Mucse,
4. Jene Erbesz, 5. Dumitre Szekerojul, 6. Thodor Czapul, 7. Mittre Bogyme, 8. Vlad Göcze, 9. Thodor al Velikan, 10. Potlocse,
11. Krecsnne Mucse, 12. Opere Macs.

Folgen diejenigen welche Schweine, Hämmel und Lämmer schlachten und verkaufen mögen:

1. Bukar Suszajka, 2. Dumitre Bodgjne, 3. Dumitre Fulge,
4. Radul Herba, 5. Thodoran Szekerojul, 6. Barbul Kattane,
7. Stinge Oltán, 8. Dumitre Munjtán, 9. Stancsul Furnik, 10. Joon Sussajkul, 11. Radul Drakul, 12. Nekulle Veveritze, 13. Radul Czincsoj, 14. Vaszi Kakacse.

Endlich welche nur Hämmel und Lämmer zu schlachten und feil zu haben befüget sind:

1. Bukur Velikan, 2. Gabrille Chertull, 3. Inon Tigaje, 4. Vassi Fiskott, 5. Petru Stan Jene.

Wie nun diesen oben benannten erlaubt wird Fleisch zu machen und feil zu haben, also soll dieser Numerus bleiben, und, so oft Ein oder Andere entweder ausstehen oder abkommen möchten, sollen deren Stelle mit anderen besetzt werden, consensu inclyti senatus. Sign. Cronstadt, den 7 Junii Anno 1712.

T. G. Bulat

¹ In text pagina 122.

CĂRȚI VECHI ¹

„La storia dell' anno”, o publicație istorică privitoare la fiecare an din tot cursul secolului al XVIII-lea, inaccesibilă până acum la noi, presintă oarecare interes prin informațiile, documentele și scrisorile ce cuprinde.

Colecția mea, incompletă, numără numai 29 de volume, pe anii 1732—3 (1 vol.), 1734—1741 (cite 1 vol.), 1746—1756 (cite 1 vol.), 1757 (2 vol.), 1770, 1772, 1773, 1779, 1780, 1781 (cite 1 vol.). Au fost tipărite, unele la Amsterdam, altele la Veneția, toate însă „a spese di Francesco Pitteri, librajo in Venezia”. Din acestea spicuiesc citeva știri privitoare la Principatele romine.

1737. La începutul lui August, ajunse la Viena un curier al contelui Francisc Wallis, general de artilerie, comandant în Ardeal, cu știri despre victorii austriace în Țara-Românească și Moldova, „provincii supuse monarhiei otomane, dar cirmuite de doi principii greci, aleși după placul Sultanului”. Wallis trimisese în Țara-Românească pe generalul maior Ghilani, iar în Moldova pe mareșalul marchis Guadagni ². Cel d'întăiu intră în Muntenia prin drumul „strimt și periculos de la Terzburgo ³, unde o mină de Turci ar fi putut să-l oprească”. Locotenentul-general Barkoki ⁴ fu desemnat pentru ocuparea mănăstirii Cîmpulung, întărită ca o cetate. Un singur Neamț muri în această întreprindere. Guadagni, însoțit de generalii Molch ⁵ și Czernin, intră și el tot atît de ușor în Moldova. Acest principat fu impus cu 20.000 țechini ⁶, iar Muntenia cu 30.000 (pp. 90—1). Jesuiții cari însoțiau trupele imperiale ca misionari insinuară lui Wallis că ar trebui să silească la convertire pe călugării de la Cîmpulung. Aceștia, cari

¹ Cf. revista *Spicuitor in ogor, vecin* I (1920) p. 129) (Descrierea Principatelor de către un Olandez la 1688); p. 136 (note din memoriile cavalerului de Beaujeu, 1698); p. 138 (Călătoria lui D. Bantaș-Camenschi în Principate la 1808).

² La cronicari, Vadani; *Letopisiște*, ed. Kogălniceanu, II ², 394.

³ Vechea cetate ungurească de la pasul Bran (Iorga, *Carpații in luptele dintre Romini și Unguri*, 1915, p. 8). La 12 Iulie, Austriacii sint la Rîmnic.

⁴ Conte Bargozzi. Cf. Daponte, *Efemeride dace*, ed. Legrand, II, pp. 15, 17, 24, 26. Cronica lui Depasta, în Erbiccanu, *Cronicarii greci*, pp. 308—9; Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 345.

⁵ Molk (Hurmuzaki, *Fragmente*, V, p. 77).

⁶ Galbeni.

trăiau conform canoanelor Sf. Vasile, se sfătuiră cu principalii tirgoveți și apoi, prezentându-se generalului, unul din ei, care știa nemțește și ceva latinește, rosti o cuvîntare:

„Bucuria cea mare ce cuprinsese țara la gîndul că va trăi supt stăpînirea Casei de Austria a fost de-odată micșorată prin propunerea cu totul neașteptată să ni părăsim credința în care ne-am născut și am crescut și pe care înaintașii noștri au primit-o încă de cînd au ascultat întăia oară cuvîntul Evangheliei. N'am fi crezut niciodată că Impăratul Romanilor, în Statele căruia trăiesc libere religiile luteranilor și calvinilor, se va îngrijora de a noastră, care în substanță nu se deosebește de cea romană decît întru cît vrea să observe scrupulos riturile urmate de creștinii Bisericii primitive și refuză de a primi unele lucruri introduse de Papi, în secotele următoare. Ca Turcii să ni distrugă Biserica, nu ni s'ar părea ciudat, de oare ce sînt dușmani ai numelui de creștin, dar aceasta să vreți s'o faceți voi, pe cari vă privim ca frați, ni pare foarte aspru și putem zice și noi cu acest prilej ceea ce zice profetul David în unul din psalmii săi: Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem ultique. Tu vero, homo unanimis, dux meus et notus meus? Vedeți Republica Veneției cum se poartă cu supușii ei de rit grecesc. Ea pare a fi singura putere care știe arta de a cîrmui țeri ortodoxe; după cum ne asigură negustorii noștri pe cari treburile lor îi duc pe acolo: nu numai că nu turbură popoarele în ritul lor, dar voiește chiar ca funcționarii publici pe cari-i trimite să cîrmuiască orașele să se adapte în multe privinți la obiceiurile supușilor și să asiste adesea împreună cu aceștia la sfintele slujbe în bisericile grecești. De aceia și toată Grecia roagă necontenit pe Cel Prea Înalt s'o facă să încapă supt o stăpînire atît de fericită, știind din experiență că Ciprul, Negroponte, Candia și Moreia au înflorit mai bine în pușinii ani cît au trăit supt Leul venețian decît în lungile veacuri cît au fost cîrmuite de vulturii Impărațiilor greci chiar. Noi, cele două provincii Moldova și Valahia, am fost fără îndoială cele mai fericite din cîte au fost supuse stăpînirii Casei otomane, pentru că sîntem singurele cărora li s'a acordat de la început și li s'a menținut privilegiul de a fi cîrmuite de principii din neamul nostru și de ritul nostru. Cu toate acestea, nu putem explica bucuria ce am resimțit văzîndu-ne dați acum de cereasca Pronie în

minile Chesarului, privind drept cea mai mare fericire să avem de stăpîn desăvirşit un principe care crede ca noi în Evanghelie, se închină ca noi la Cruce, chiamă ca noi în ajutor preasfîntul nume al lui Isus Hristos. Aşa dar, prea-slăvite general, binevoîji a supune, cu raport favorabil, clemenţei Chesarului aceste preaplecate întimpinări, ca să nu îngăduie ca noii supuşi pe cari Cerul i-a dat să fie supăraţi asupra unui punct atît de delicat cum e acel al conştiinţei¹.”

Până să ceară Wallis instrucţii de la Viena, a fost prea tîrziu, zice „Storia”. Propunerea să-şi schimbe credinţa a indispus pe Romîni. Domnul lor, Constantin Mavrocordat, care datoră Porţii înălţarea familiei sale, obţinu de la Marele Vizir un corp de 30—40.000 ieniceri, la cari se adăugară 10.000 de Romîni, supt comanda lui Ion Mavrocordat, fratele Domnului. Această armată întilni mai întăiu pe colonelul conte Bargozzi, care se afla la Piliieşti¹ cu un detaşament de 500 de husari şi care fu atacat cu furie de avangarda românească. Colonelul neamţ în ucis, iar Romîni victorioşi se îndreptară spre Cîmpulung. Generalul Ghilani, avînd trupe puţine, socoti mai nemerit să se retragă şi la 21 Octombrie se înapoiè în Transilvania. La Craiova, colonelul Salfhausen² era aproape încunjurat. Ieşi din oraş cu 2.000 de oameni în ajutorul lui Ghilani, dar fu lovit în drum de Romîni. Colonelul fugi şi trupele lui fură zdrobite de Romîni, cari intrară triumfători în Craiova. Colonelul fu dat apoi în judecata Consiliului de războiu, la Viena. „Valahii nu se mulţămîră — continuă „Storia” — a fi izgonit pe Imperialii din Valahia turcească, dar voiră să pătrunză şi în Valahia nemţească³, spre a o uni cu principatul lor, cum fusese altă dată”. Baronul Hagenbach⁴ învinse însă un corp de vreo 2.000 de Turci. Aceştia îl atacaseră crezînd că nu dispune decît de 400 de oameni şi neştiind că primise de curînd un ajutor de alţi 400 de soldaţi. Dar victoria baronului nu avu urmări. Mavrocordat, sosit cu restul trupelor, îl

¹ Ar fi interesant să se poată identifica acest călugăr cu oarecare cultură şi curagios.

¹ Piteşti.

² Cf. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 350.

³ Adecă Oltenia. Cf. proclamaţia lui C. Mavrocordat către Olteni, în Iorga, *Studii şi doc.*, XVI, pp. 3—6.

⁴ Hagenbach. Cf. Hurmuzaki, VI, p. 557.

sili să părăsească Oltenia. Domnul făgădui locuitorilor scutire de dări pe un an. Față cu aceste infringeri din Țara-Românească, Austriecii se retraseră și din Moldova, amenințați de detașamentele turcești de la Hotin și Bender (p. 118 și urm.).

1739. În dimineața zilei de 30 Iulie, contele Münnich și generalul Gustav de Biron trecură cei d'întăiu Nistrul¹, cu garda împărătească. După ei urmară generalul Carol de Biron cu grenadirii și baronul de Löwendal cu artileria. Patrurile lor prinseră în curind șase Romini cu căpitanul lor, cari mărturisiră că fuseseră însărcinați de Domnul Moldovei să observe mișcările oștii rusești (pp. 128—9). La 3 Septembrie, Münnich porni din Hotin și ajunse seara la Tarbușan², unde mulți Romini veniră să facă act de supunere către împărăteasa, ba unii se și înrolară în armată. La 5 Septembrie principele Cantemir³ e trimis să ocupe malul Prutului cu 200 de grenadiri călări, 1000 de dragoni, 500 de husari și 1.000 de Romini. Ei trecură Prutul pe la satul Schwezi⁴. La 10 Septembrie Münnich cu Carol de Biron, în fruntea tuturor regimentelor de dragoni și a citorva Cazaci, înaintară spre Iași și se opriră la Tzberbachi⁵. Puțin pe urmă, se puseră în mișcare și generalii Rumianțev și Löwendal. La 11 Septembrie Münnich primi scrisori de la principele Cantemir vestind că se află la două leghi numai de Iași și că Domnul Grigore Ghica părăsise orașul pentru a porni spre Dunăre, în întimpinarea Marelui Vizir⁶. La 12 Septembrie baronul Löwendal ajunse la sautul Ștefanofze⁷. În aceeași zi mareșalul Münnich primi o deputație de patru Moldoveni, contele Cantacuzino, fostul secretar domnesc, Alexandru Ducas⁸, un arhiereu și un al patrulea boier, cari aveau mi-

¹ Generalul Manstein, *Mémoires sur la Russie*, Lyon, 1772, vol. II, p. 6, pune trecerea la 29 Iulie pe la Sinkowza, mai jos de Hotin. Cf. Neculce, în *Letopisiște*, II², 406—7.

² Această localitate nu este arătată nici de Manstein, nici de Neculce. Figurează la jumătate drum între Hotin și Prut, într-o hartă a Ungariei de Hasius, 1744.

³ Constantin, fiul lui Antioh-Vodă.

⁴ Ișnovăț; *Letopisiște*, I. c.

⁵ Serbasi în harta lui Bauer. Azi Șerbaca, rusește Scerbachi.

⁶ Cf. Daponte, *Efemeride*, II, p. 290.

⁷ Ștefănești.

⁸ Treti logofăt, Sîrb, om de casa lui Grigore-Vodă (*Letopisiște*, II, p. 396; Hurmuzaki, *Fragments*, V, p. 85.

siunea de a face, în numele Moldovei, act de supunere către împărăteasă. Tot la 12 Septembrie, Cantemir, intră în Iași. Cînd Münnich, în fine, la 14 Septembrie, se află în vederea capitalei Moldovei, fu întîmpinat din nou de o delegație, în frunte cu Mitropolitul care, îmbrăcat în odăjdii, ținu un discurs spre lauda Țarinei Anei. Apoi cu toții, călări, însoțiră pe mareșal la palatul domnesc, unde fu primit cu aclamații, în sunetul trimbiților și tobelor. De o parte și de alta a uliței erau înșirate trupele lui Cantemir. La 15 Septembrie, Münnich oferi o masă, iar ziua următoare se înțelese cu boierii să aleagă un Domn care va fi confirmat apoi de Împărăteasa. Rusia ar fi vrut pe Cantemir, ca scoboritor din foștii Domni. La 17 Septembrie mareșalul examinează situația militară a Iașilor. La 18 oferi încă un prînz. La 19 promulgă decrete¹ pentru cîrmuirea principatului. La 20, trimise la Petersburg pe baronul Mengden, să anunțe ocuparea Moldovei. S'au găsit la Iași treizeci de steaguri, moldovenesti și turcești, în afară de steagul domnesc. Apoi tunul domnesc și al unui agă turc; „il mazzo di piume”² cu care Sultanul cîstise pe Domn; meterhaneaua domnească; ceva tunuri de fier și douăsprezece butoaie de pulbere, în fine, orz, făină și vin bun românesc. Pe atunci³ chiar erau Evrei în Iași. Urmează numele, cunoscute de aiurea⁴, ale boierilor cari întîmpinașeră pe Münich la porțile Iașilor (pp. 140—146). Cînd mareșalul părăsi Moldova, multe familii românești, de teama răzbnării turcești, îl urmară și fură colonisate în Ucraina (p. 159).

1741. Partida războinică împotriva Austriei izbutind să provoace o răscoală la Constantinopol, Marele-Vizir, spre a o potoli, desemnă furiei populare pe marele dragoman al Porții. Acesta era „principele Alexandru Ghica, om cu deosebit talent, experimentat în trebile publice și folositor Porții prin cunoașterea mai multor limbi”. Marele Vizir îl învinovăți că în alcătuirea articolelor tratatului de la Belgrad fusese cîștigat de Imperiali pentru ca să li lase posibilități de interpretări avantajoase. Spre sfîrșitul lui Ia-

¹ Ponturile lui Münnich, în *Letopisițe*, II, p. 408.

² Surguciul de la calpacul domnesc.

³ Cf. Memoriile (*Tagebuch*) lui Münnich, publicate de Ernst Hermant, *Beiträge zur Geschichte des russischen Reichs*; Manstein, *o. c.*; I. C. Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations des Principautés roumaines avec la France*, p. 257.

nuar 1741, Ghica fu arestat și după douăsprezece zile de temniță i se tăie capu 'n fața Sultanului. Casa lui fu prădată în aceeași zi. Se găsiră vre-o 200 de pungi, adecă, zice „Storia”, vre-o 100.000 de galbeni venețieni¹. Marele-Vizir lăsă însă în Scaun pe fratele lui Alexandru², pe Grigore-Vodă al Moldovei, până pe la mijlocul lui August, cînd fu rechemat la Constantinopol și numit secretar al Afacerilor Străine, „sarcină de mare cinste, dar foarte periculoasă, mai ales pentru un creștin”. Constantin Mavrocordat e transportat din Țara-Românească în Moldova, iar în locul lui fu numit Mihai Racoviță (pp. 278—9).

1752. După cererea ministrului suedes de la Țarigrad, Celsing³, Sultanul permite ridicarea la București a unei biserici luterane pentru usul negustorilor suedesi.

Ar fi fost de dorit ca volumele pe anii 1772 și 1773 să fi adus lumini noi asupra congreselor de la Focșani și București. Din nenorocire, pînă la cercetarea arhivelor rusești, trebuie să ne mulțămim tot cu informațiile de pînă acum asupra acestei epoce premergătoare renașterii naționale.

Pentru evenimentele imediat precedente, avem ceva lămuriri în volumul pe anul 1770. Resultatul campaniei de la 1769 fusese ocuparea celor două capitale, Iași și București (p. 10). Colonelul Fabricius⁴, urmărind rămășiți turcești spre Galați, ocupă această cetate și făcu prizonier pe Domnul Moldovei. Constantin Mavrocordat (p. 13) fu dus la Iași, unde muri de osteneli și bătrânețe. Fu îngropat „con pompa e colle vesti e la beretta”⁵. Rușii trimiseră apoi un detașament de 400 de oameni spre București, să prinză și pe Domnul Țării-Românești⁶. Palatul fiind incunjurat, Domnul căută să scape pe fereastră, prins, trimis la Iași, cu un frate și un fiu, iar de acolo la Petersburg, unde împărăteasa îl primi cu cinste. O încercare turcească de a relua Bucu-

¹ Punga avea 500 de taleri, deci galbenul=talor.

² Cf. pentru uciderea lui Alexandru Ghica, Daponte, in Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. 190; Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, XV, p. 28; Iorga, *Doc. Callimachi*, I, pp. LI—LII.

³ Gustav Celsing (Filitti, *Lettres et extraits*, tabla).

⁴ *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, pp. 168, 178; Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, p. 156.

⁵ Țuca domnească.

⁶ Grigore Ghica, cel ucis la 1777; *Geneal. Cantac.*, p. 175.

reștii nu izbuti din cauza zvonului răspândit de comandantul rus Carazin¹ despre apropierea unei armate rusești. Aflindu-se la Constantinopol că locuitorii Principatelor nu opuseseră nicio rezistență Rușilor, fu promulgată o fetvâ (p. 23), în care Romîni erau declarați rebeli față de Poartă. Trei Pași aveau să treacă Dunărea și să nu cruțe nici femei, nici copii. Trupe turcești, pornind din Silistra în toiu iernei, încercară să surprindă capitala. Dar generalul Podhoriczany², prinzînd de veste, plecă cu grosul trupelor spre Belgrad, lăsînd la București pe maiorul Anrep cu vre-o 1.500 de Turci. Ajutat și de un alt corp care pociu cu vre-o 1.500 de Turci. Ajutat și de un alt corp care pociu în împrejurimile orașului, el ieși înaintea dușmanului, dar rezistența de cinci ceasuri pe care o opuse, nu-l scăpă: rămase mort pe cîmpul de luptă, cu toți ai săi. În vremea aceasta Moldovangi-Pașa fusese înlocuit cu Marele-Vizirat prin Halil-Pașa care-și fixă cartierul general la Babadag. Acesta încercă îndată trecerea Milcovului. Podhoriczany și Potemchin ieșiră din Focșani într-o împințarea lui, la 15 Ianuar. Aripile erau comandate de brigadierii Tekeli³ și Richevski⁴. În total dispuneau de vre-o 2.500 de oameni

Urmează o descriere foarte amănunțită a luptei, după relația oficială rusească (p. 25 și urm.). Bătuți la Focșani, Turcii atacară din nou Bucureștii. La 25 Ianuar 1770, armata turcească se urca la 15—20.000 de oameni, comandați, între alții, și de noul Domn⁵. Dar nici de astă dată Turcii nu fură mai norocoși. În același timp, generalul Stoffeln⁶, care comanda în Moldova, porni contra Turcilor adunați la Brăila.

Urmează iarăși descrierea oficială rusescă a bătăliei (p. 29). La 3 Februar, Stoffeln ajunse apoi la București, unde-și odihni trupele până în ziua de 12, cînd porni din nou împotriva Turcilor spre Giurgiu, pentru a degaja cu desăvîrșire Bucureștii⁷.

¹ Nazarie Carazin; *ibid.*, pp. 154, 157, 177.

² Cf. Iorga, *Acte și fragm.*, II, p. 25.

³ Andreh, în *Geneal. Cantac.*, p. 178.

⁴ Hurmuzaki, *Fragmente*, V, p. 290.

⁵ Brigadierul Rievscocoi, *ibid.* p. 311.

⁶ Manole Gian-Rosetti, *Geneal. Cantac.*, p. 186; Iorga, *Acte și fragm.*, II, p. 29.

⁷ *Geneal. Cantac.*, pp. 167, 442, 444; Filitti, *l. c.*, II, p. 158.

Volumul pe anul 1780 vorbește de insistențele rusești la Poartă pentru instalarea unui consul la București. Poarta s'a pe gânduri, arătînd că tratatele acordau Rusiei dreptul de a avea consuli numai acolo unde aveau și alte State, iar la București nu era niciunul (p. 25). La 1781, cum ministrul rus de la Constantinopol, Stachiev, insista din nou, Poarta se adresează direct contelui Panin, cerindu-i ca Rusia să consimtă la instalarea consulului la Silistra, în loc de București¹ (p. 232).

DOCUMENTE

Din colecția d-rei Elena Donici (Mortcérf).

1. Suceava, 15 Mart 6993 (1490). Ștefan-Vodă pentru „Manciulă Onișanu” și urmașii (*plemeniți*) Ion Loga și surorile Ilîncea și Mara, *nepotovi Giuli*, cari dau jumătate de sat Oniciani pe Șomuz lui Ayram Diiacu (*diiacu*) de Vistierie (*vistearca*) pentru 110 de zloți tătarești și 70 lui Jurja Onicianul și urmașului lui, Ion (mai departe: Ion Onișanu). Fiii Alexandru și Bogdan-Vlad, Neagu, Duma, Grangar, Dragoș Vornic, Hrămar, Iașco Hidici, Dajbog, Șteful pîrcălab de Hotin, Micotă și Reaș pîrcălabi de Neamț, Andreica Ciortorovschi, Grozea pîrcălabi de Orhei, Ion Săcară pîrcălab de Novograd, Clănău Spătar, Boldor Vistiernic, Eremitia Postelnic, Ion Fruntes Ștolnic, Șandru Comis. Tăutul Logofăt pune pecetea. Scrie Tedoru diiac.

(Pecete atîrnată.)

2 7117 (1609), 23 Septembrie. Mihail Movilă pentru Zaiceni, de la Necoară Donici.

3. Iași, 22 Ianuar 7171 (1663). Sava Mitropolitul, Răcoviță Cehan Mare-Logofăt, Toma Catacozino Vel Vornic de Țara-de-jos, Solomon Bărlădeanu de Țara-de-sus, Necolai/Răcoviță Hatman și pîrcălab de Suceava, Stămatie Hiotie vel Postelnic, Costantin I ra Vel „Orăjnic”, Contăș al doilea Logofăt, Necula al doilea Vistiernic, Pătrașco Danovici al treilea Logofăt, Dumitrașco Roșca și Beldeman și Toader Viatreș și Postolachie și Ursulu și Enachie Vornici de gloată, pentru egumenul Theofan și soborul

¹ I. C. Filitti, *Romîni față de capitulațiile Turciei*, extras din „An. Acad. Rom.”, 1915.

de la Agapia, cari vlad Șercanii, „la Nistru, în Țănutul Orheiului”, „pentru multă lipsă ă-au avut staa mănăstire și au rămasu staa mănăstire descoperiti, pentru să-și facă staa mănăstire bucate și să să și șindilească. Deci au stătutu dânșii, părinteli Sărafimū i episcopulū de Huși, și cu mare nevoință au nevoitu și au silitū cu multă plecare la dumniaili fratele nostru laa Ducaa Marile-Vistiarnicū, și au făcutū ei tocmală cu dumniailni Vistiarniculū Ducaa, și dumnealū Vistiarniculū. li-au făcutū lorū plată deplină pre ace'ū saatū carile scrie mai susū, satulū Șercanii, ce-sū pre Nistru, la Țănutulū Orheiului, cu vecini și cu locuri de hălăștiaie și cu siadniște într' apa Nistrului și cu totū hotarulū și vinitulū, dreptu optu sute de lei bătuti, toți bani gata, și călugării i-au făcutū dumisali fratelui nostru Ducăi Vistiarniculū și zapisū cu peciatia stil mănăstiri, și toți călugării sântu scriși la zapisulū lorū, cineși pre numele lor săū, anume: ermonahū Theofanū egumănulū, i ermonahū Ghelasie, i ermonahū Ioachimū, i ermonahū Ghiadionū, i ermonahū Dionisie, i ermonahū Dosofteiū, i ermonahū Sălioanū, i ermonahū Daniilū, i ermonahū Theodorū, i ermonahū Onichie, i ermonahū Selevestru și cinci diiaconī a stil mănăstiri, anume Theofilū și Mitrofanū și Rafailū și Sava și Athanasie, și s'au prileiitū și dumnealor frații noștri cândū s'au făcutū acasta tocmală, i Ghiorghie Ursachie Marile Cluciarū și Ghina alū trileea Vistiarnicū și Gligorașco ă-au fostū Păharnicū alū doilia.”

[Pe dos: „S'au scrisū la condică.”]

[Pe dos:] Zapisū de mărturie de la boiarī ceī mari pre saatū pre Șercanii ce-sū la Țănutul Orheiū pre Nistru.

4. Iași, 7 Mart 7175 (1667). Neculai Buhuș Vel Logofăt, Solomon Bărlădianul Vel Vornic, Miron Costin Vel Vornic de Țara-de-sus, Neculaiu Răcoviță Hatmanul, pircălab de Suceava, Stamatie Vel Postelnic, Toderașco Iurgachi Vel Spătar, Apostolachi Vel Ceășnic, Gligorie Hăbășescul Vel Stolnic, Alexandrachi Vel Comis, Mihalcea Hincul Vel Medelnicer, Statie Vel Clucer, Lucachi Batiște Vel Jitnicer, Draco Vel Pitar, Iorgachi Vel Armaș, Lupașco Buhuș Vel Șatrar, Toader Viatreș, Dumitrașco Roșca, Ghiorghie și Toader Ciocărlie, Vornici de gloată, arată că a venit „Andonie egumenulū și cu totū săborulū de la syntaa mănăstire de la Trei Sfetitele de alicia dinū târgu dinū Iași” și vind, cu două heleștee, satul „Vorotiatū, în Țănutulū Orheiului pre apa —“

„frate'ul nostru Ursachi Vistiarniculă celă Mare“ pentru „—sute de lei bătuți“, „care sată li-au fostu loră driaptă danie și mi-luire svintei mănăstiri de la răpăosata Măricuța Vămășoia, fata răpăosatului Gheorghie Hatmanulă, când au răpăosată ia, cu limbă de moarte, pentru sufletul ei și a părinților săi, căci și oasăle ei s'au astrucată la această mănăstire, precumă s'au pofitū iaa la moartea ei.“ Scrie Iftimie.

[Dată lui Ilie Sturza, în 7175.]

5. Iași, 20 April 7175 (1667). „Ursachiie Velă Vistiarnicū“ face „schimbū cu dumnealul Ilie Sturdzea ce au fostū Ciuciarū-Maare“ pentru „Voroteațele de la Orhei, cu vecinī, și caariī sântu înū saatū și caariī sântu pe de laturī și vorū hi fostu vecinī bătrāni din saatū și cu hălăștae și totū hotarulū saatulū... și încă preste acesta saatū i-amū mai daatū dumisaale și o sutī și cinzeci de lei bătuți“, în schimb pentru „Culiceaniī de la Hotirū, ce iaste pre apa Drabiștii cu douo hăleșteae, însă unū hăleșteū iaste cu apă și cu moară și unū hăleșteū iaste fără apă, însă fără a treia parte nu-i satulū deplinū, ce iaste partea fi Tăbănease, iarū la hăleșteae n'are triabă Tăbăniasa, și iarū cu vecinī, și cu căți sântu și cu căți vorū hi fostu vecinī batrāni, caare saatu i-au fostu dumisaale de pre gupāniasa dumisaali... Și înū tomala noastră au fostu dumnealorū boiariī cel marī și ai doilea, pre nume dumnealul Solomonū Bărlădianulū Maarele logf. i Mironū Costinū Velū Dvornicū dolneai zemli i Vasilie Velū Dvornicū gorneai zemli i Necula Raacoviță Hatmanū i parcălabu sușeavschi i Stamate Velū Postelnicū i Toaderū Iordachie Velū Spătarū i Gavrilašū Neaniulū vtorii logft. i Enaachie vtorii Spătarū i Contișū tretii logft. i Dumitrașco Roșca i in [alt] Dumitrașco i Enachie i Ghermaanū dvornici glotnii și mulți fōori de boiari“. Scrie Andrei Mihul uricar.

[Pe dos:] Zapisū pre Vorotețe otū Ursaciia¹.

6. Iași, 20 Maiu 7176 (1668). Iliăș Alexandru-Vodă, pentru „Necula Racoviță Hatmanulū“ „ca să fie tare și putiarnicū cu cartă Domnii Miale a căuta și a cerca a dumisale drepti vecinī țărani ce au fugitū dinū satū dinū Șărcani, anume pre Albulū și pre Irimicia și pre Tănasăe și pre Vasăle fratele lui Tănasăe și pre Ionū și pre Ștefanū, cumnatū Albului, și pre altū Ionū și pre

¹ Ilie Sturza-l lasă lui Sandu Sturza, car-l dă fetei, după Manolachi Donici.

Ursi și pre Gavril și pre Stratul și pre Dumitrașco și pre Negrul și pre Ion și pre ginerele lui Dumitrașco și pre Irimia și Pahomie și Andonie și pre Ealco (*sic*) și pre Iacov și pre Ion și pre Fădor și Vlasă și pre Gora, oriunde-i va afla pre acești oameni în țara Domnii Mele, fie în ce sat, ori în satul Domnii Mele, ori în satu boerescu ori în slobozie, pre toți să aibă a-i lua și a-i duce la sat la Șercani, și nime să nu cutiadză a țene înaintea cărții Domnii Mele.“

(Pecete cu chinovar.)

7. 16 Septembrie 1777 (1668) Solomon Birlădeanu Mare Logofăt, „Lupașco biv Vel Jitnicer, Postelachie fiul lui Gheorghe Catargiul biv Postelnic, Nica i Dumitrașco și Ghiarghelu vornici de gloată, Ștefan Popăscul căpitan za curtiani otu vlost orheiusecomu, Pătrașco biv Căpitan“ dau mărturie lui Hlohie din Susleani și femeii Irina, fata lui Mihaiu, nepoata Grozii, pentru un șfert de bătrîn din Șercani „care sat și abla în trei bătrâni totu satul“, „cu pământuri în țarină“, vîndut „lui Neculaș Răcoviță Hatman ...Pentru căci l-au scutit și l-au apărât de toate nevoile și greutățile și dări de carile au fostu pre altă țară“. Scrie Tiron Diiacul.

8 Iași, 17 Decembrie 1779 (1370). Duxa Vodă Pentru pira Șercanilor cu Ionașco și cu Gligoriță și cu Ion fratele lui Gligoriță. „Dzicându satul Șercanilor că iași sântu vecii din sat și s'au pus călărăși la Ivănuța hotnogul... Domniia Mea i am dat rămași, să-i ia de grumadzii de la călărășie, să-i ducă la sat la Șercani, de unde ză fugit, să fie cu dinși de preună la toate nevoile satului precum au fostu înainte, și aăstă pără să nu să mai părăsci“.

(Pecete cu chinovar.)

9. 9 August 1765 (1757). „Adecă eu, Gligorașu Hodoroge, fiorul lui Vasăle Hodoroge“, dă „preutului Ipatie“ partea din Ciohorăni (Orhei) „și din Rădeni“. „Și l-am priimitu pe preutul Ipatie în locu de fior, ca să stăpăniască împreună cu ierorii mei și țerrii lui și nepoții lui în veci.“

Confirmă și cu fiii, „fiind la ace vreme slugă Stolnicului Păunul Velu Sărdaru“.

10. 9 August 1720 (1762). Prețaluire de oi „a dum. Zmaragda Med. Răcoviți“, după „carte legată gpd.“ cu „Lupul Hadambul Vorc. de poartă“. Oile s trimise la Iași cu ciobanii. Iea pe „Ene starostele de mesărcii și cu Vasile mesărciu și alii ne

sărcii. câte 50 de parale ce cu capre i cu berbeci însă fiindu oile mulșă și tunsă slabe“. „30 de berbeci cu unu terții“ „Oi mes-
trugance și țurcance de mijloc.“

11 24 Novembre 7274 (1765). Hotărnicie: „Drept peste Cobolta pîn zătoane“.

12 Octombrie 1778. „Ioniță Poclitari“ dă act Păharnicului Darii Donici: „dinu Boho unu bătrănu întregu, ci să numește Poclitari“. „Și la această invoială s'au tămplată mulți oameni de ispravă căpitanii“

13. 26 April 1796. Pentru doi Țigani ai lui Vasile Carp Șătrari

14. 31 Octombrie 1797. Alexandru Ioan Calimahi către Iordach Negre biv Vel Post. Sărdar de O heiv, pentru Manolachi Donici biv Vel Spătar că stăpînitorii Chipercunilor încalcă la moșia lui, Voroteșile. Pentru hotar să puie „dinu mazilii aceluș ținutū oameni cu știință de hotărătū moșii“, „fiindū față toți răzășii și megieșii“, „parte dumisale Spat. de cătră părțile răzășășii“, „iscălind răzășii și megieșii și toți alții căți să vorū afla față la hotărătū“. Își rezervă hotărîrea: „dacă la hotărîtū va nește vre o pricină între răzăși și megieși“, „atuncea petri hotarā la locul de pricină să nu pue“. Si aducă și „hartă. fachiuită întocma după stare loculū, cu arătare loculū de pricină“.

(Pecete roșie mare din 1795)

10 Februar 1797. Lui „Costin Sofronie vătavulū de Visterie“. pentru „slujbile ce cu necruțare încă dinu crudă vîrsta sa aū jârfitū“: să fie scutit de goștină cu toate oile, porcii, precum și de desiatină și de vădrărit pentru vin: „aceste bucate fiindū drepti a'sale, nimăruș să nu dee nimică“. Scutește și 20 de liude, „nefiindū din cei strămutați de la unū locū la altulū, nici dinu cei fugiți la baltă, adeveriți fiindū și prinū mărturiia dumnealorū dregătorilorū de margine că sântū drepti streini“. Aceasta pe un an „Iar, după tréceria aceluș anū așăzându-să și ei cu osăbita dară între ruptele Visteriei, câte optū lei de nume pe fieștecare anū dinpreună cu răsurrele lor, câte cinsprezăci parale la leū, și, plătindū aceșii bani în doi vadeli, adecă giumatate la Svântu Dimitrie și giumatate Svânt. Gheorghie, vorū rămănē înū de apururii aparare și scutire de spre întâmplătoarele havaleli i alte onje angării vorū fi asupra altorū lăcuitoii birnici și țării spre a putē căuta de slujbele și trebuințele casii numitului“.

(Resumate de N. Iorga)

Un document privitor la Laiotă Basarab

După moartea lui Mircea-cel-Bătriu, în Țara-Românească s'a deslănțuit un șir de lupte pentru tron, în urma cărora țara slăbită a ajuns o jucărie în mâinile vecinilor. Știrile despre faptele și oamenii acestei epoci tulburi sînt sărace și atît de obscure, încît nici seria Domnilor n'a putut fi stabilită cu deplină certitudine.

Între 1421—1480 întîlnim de mai multe ori numele lui Laiotă Basarab, care a stat în Scaunul Munteniei, mai pe urmă, între 1473 și 1477. Viața plină de peripeții a acestui Domn și pretendent la tronul Munteniei, aproape o jumătate de secol, este puțin cunoscută.

Se știe că a fost fiul lui Dan al II-lea nepotul lui Mircea. Într'un hrisov de la 10 Septembrie 1421, Dan amintește pe doi fi ai săi : Danciul și Basarab ¹.

Cînd Dan dispăru în lupte interne, necunoscute, la 1431 ², Laiotă Basarab moșteni pentru puțină vreme tronul părintelui său ³. Împăratul Sigismund însă trimise în țară pe alt pretendent, fiu natural al lui Mircea-cel-Bătrîn, pe Vlad numit Dracul. Iar Alexandru-cel-Bun, Domnul Moldovei, sprijini pe un al treilea, boierul Aldea, care și zicea fiu al aceluiași Mircea. El izbuti să-și înlăture rivalii și luă ca Domn numele protectorului său, numindu-se Alexandru Aldea.

Atunci Laiotă Basarab fu silit să pibegească în Ardeal, unde trăi prin orașele săsești. Din vremea pîriebegiei lui, înainte de 1473, cînd recîștigă, cum se știe, tronul cu ajutorul lui Ștefan-cel-Mare, se cunoșteau pînă acum numai trei știri.

Într'o scrisoare din 1460 el se oferă să apere Brașovul împotriva lui Vlad Țepeș cu 500—600 de oameni ⁴.

Doi scrisori ale lui Radu-cel-Frumos, ambele din 1472 vorbesc despre pretendentul Laiotă Basarab, care se pregătea să năvălească în Țara Românească cu ajutorul lui Ștefan-cel Mare ⁵

Un document, semnalat aici pentru întîia oară, aruncă puțină

¹ Brezoianu, *Vechile inst. ale României*, p. 233, citat la Lăpădatu, *Radu cel Frumos*, în „Transilvania”, 1903, p. 207.

² Iorga, *Gesch. des rum. Volkes*, I, p. 307.

³ *Ibid.*, p. 413.

⁴ I. Bogdan, *Relațiile Țerii-Românești*, p. 330.

⁵ *Idem*, pp. 110 și 329.

lumină asupra frământărilor iscate din luptele pentru tron ce s'au d. t. între numeroșii fii și nepoți ai lui Mircea-cel-Bătrîn.

Actul, datat în Zond, la 9 Octombrie 1439, a fost publicat în Zichyokmánytár (VIII la această dată) și are următorul cuprins :

„Nos Albertus, Dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatia, etc., rex et dux Austrie, tibi fideli nostro magnifico Ladislao Thythews de Bathmonstra, summo thesaurario Nostre Maiestatis, firmissime precipimus et mandamus quatenus, visis presentibus, de pecuniis Comanorum et Philisteorum nostrorum erga te habitis, fideli nostro Basarad, filio condam Dan wayvode Transalpino, sexingentos florenos auri dare et assignare ac ipsum de eisdem realiter expedire debeas ad rationem Nostre Maiestatis, et aliud facere non ausurus, presentes autem, facta prescriptorum florenorum auri assignatione, pro tui erga te reserves expedicione. Datum in Zond, in festo beati Dionisii martiris, anno Domini MCCCCXXX nono.“

Intrucît contribuie acest document la cunoașterea evenimentelor din aceia vreme?

Cît timp a stat Alexandru Aldea în Scaunul Țerii-Românești, Laiotă Basarab, ca pretendent, a avut un rol secundar în combinațiile diplomatice ungurești, față de Vlad Dracul, care era de mult la Curtea lui Sigismund. Cînd însă Vlad ajunsese Domn, atunci lui Laiotă Basarab îi veni rîndul să slujească drept sperietoare care să asigure credința Voievodului muntean față de vecinii de la Nord.

Vlad Dracul, cu o dibăcie vrednică de porecla ce purta, știu cîtva timp să imbuneze pe Turci și în aceiași vreme să convingă pe Unguri despre sentimentele sale creștinești, în a căror sinceritate vechiul său patron, regele Sigismund, de bună samă credea.

Cel puțin nu avem știre despre vre-o încercare ungurească de a-l înlocui. În 9 Decembrie 1437 muri Sigismund, puternicul sprijinitor al lui Vlad. Nu peste mult Vlad fu chemat la Poartă și aruncat în închisoare împreună cu cei doi fii: Vlad și Radul.

În legătură cu aceasta, Seaddedin, istoricul turc, spune : „Cînd Voievodul Țerii-Românești, Dracula, cu cei doi fii ai săi, a fost închis și astfel Țara-Românească a rămas fără Domn,

regele Ungariei, împotriva voinții Padișahului, a numit guvernator al aceleia, pe unul dintre moștenitorii români¹.

S'a pus la îndoială exactitatea acestei știri, dar documentul nostru o confirmă.

Regele Albert, când Vlad fu prins, temându-se ca nu cumva țara să fie prefăcută în pașalic și astfel să ajungă în vecinătate primejdioasă cu Turcii, se grăbi să trimită Domn în Muntenia pe Laiotă Basarab, pe care îl avea la îndămină.

Sultanul, văzînd că măsura luată a produs un rezultat chiar contrar, ieșirea Terții-Românești din sfera influenței turcești, a devenit mai conciliant: a redat lui Vlad libertatea și tronul, cu condiția ca acei doi fii ai săi să rămîină ostateci la Poartă și ei, Voievodul, să călăuzească armata turcească în Ungaria.

Cînd hordele turcești, în frunte cu Sultanul însuși veniră în Muntenia, Vlad trebui să-și împlinească angajamentul luat de a fi călăuză necredincioșilor².

Laiotă Basarab fugi iar în Ungaria.

Vlad găsi din nou prilejul să-și arate mila față de suferințele creștinilor și în felul acesta să recîștige încrederea diplomației ungurești.

Astfel izbuti să-și întărească din nou Domnia.

La 4 Septembrie 1439 îl vedem dînd un act solemn din Argeș. Ungurii n'au încercat să-l înlătore din Domnie.

Regele Albert însă trebuia să-și arate solitudinea față de Laiotă Basarab („Wayvoda Transalpinus“) ale cărui servicii puteau să-i fie încă de folos în viitor.

Astfel înțelegem rostul actului de la 9 Octombrie 1439.

Victor Motogna

Amintirile Contelui de Marcellus

În întâia jumătate ai secolului trecut, cînd elenismul renăscut era «à la mode» în Franța romantismului, fiecare călător sau diplomat în Orient trebuia să lese vre-o carte despre impresiile și amintirile sale din partea exotică a Europei. Astfel avem pe Poucheville, Lamartine, Edmond Texier, Villemain, Buchon, pentru a cita numai pe cîțiva dintre ei. La această pleiadă de prieteni ai Grecilor trebuie să adăugim și pe ministrul plenipotențiar frances

¹ Thury, *Török történelirök*, I, p. 132.

² Iorga, *Gesch. des osm. Reiches*, I, p. 419.

contele de Marcellus. Și el ni-a lăsat amintirile sale din hevant¹. Turcia, Siria, Palestina și Grecia sînt descrise pe larg de el în afară de poesia populară grecească, despre care ni-a lăsat un volum întreg².

Pentru noi Romîni, amintirile lui Marcellus mai au și un interes personal, fiindcă trebuiesc adăuse la șirul descrierilor lăuate de călătorii cari au trecut pe la noi.

Din timpul cînd Marcellus făcea parte din corpul diplomatic la Constantinopol, el venise în contact intim cu această societate grecească, jumătate românească, ce avuse o înfrîngere atît de semnată asupra țerii noastre și care era să fie nimicită în 1821.

În Octombrie 1820 ni povestește între altele despre nunta Hatmanului moldovean Constantin Bogdan Paladi cu Domnița Ralu Callimachi. Avu loc pe Bosfor la Terapia în prezența întregii aristocrații fanariote de atunci, membri ai familiilor Moruzi, Suțu, Callimachi, Spătari, Postelnici, și însuși Patriarh Grigorie, cel ce era să devie după scurt timp unul din marii martiri ai elenismului.

În timpul ospățului de șezeci de tacîmuri se auziră de-odată bubind tunurile staționarului frances: se anunța nașterea unui fiu al ducelui de Berry, viitorul conte de Chambord.

Această serbare este poate ultima rază de soare asupra unei societăți condamnate să dispară. O lume care, cu toate păcatele ei, represinta totuși timp de mai bine de un veac tot ce Orientul avea mai strălucit, mai cult și mai rafinat.

Marcellus nu era însă să asiste la schimbările radicale în structura socială ce erau să fie aduse de Eterie. Plecă spre Franța, luînd drumul, obișnuit pe acest timp, prin Muntenia.

La București avu o lungă audiență la Alexandru Suțu, „bătrîn deștept, care cunoaștea Europa aproape tot așa de bine ca misterele Porții Otomane sau interioarele Fanarului“.

Marcellus se bucură de ocazia ce-o are de-a regăsi pe frumoasele „coconițe“, vecinele sale de pe Bosfor. Nu mai vorbeau grecește însă: vorbeau franțuzește.

La Curte asistă la un ospăț de două sute de tacîmuri pentru a serbători patru nunți într'aceiași zi. Între mirese era și înăra,

¹ *Chants populaires de la Grèce*, Paris 1831, în 18'.

² Comte de Marcellus, *Souvenirs d'Orient*, Paris 1839, 2 vol. 8°. Ed. a doua; 1853, a treia 1861.

frumoasa Domniță Ruxandra, care era să moară după doi ani, măritată cu Emanoil Arghiropulo. Musică multă—orchestră italiană și lăutari țigani. La sfârșitul mesei toți artiștii se unesc într'o „armonie grozavă”. Se bea la sănătatea tinerilor căsătoriți. Arnăuții se aruncă cu iataganele spre cetățile de zahăr la capetele mesei. Sute de păsări, canari și sticleți, scapă din aceste prăjituri uriașe, zboară prin sală și se coboară pe oaspeți, împrăștiind versuri grecești scrise pe panglici de hirtie, ce le purtau legate la gît.

Peste două luni bătrînul Domn era să fie condus la lăcașul său de veci la Sfîntul Spiridon, și țara era să treacă prin frămîntările Eteriei.

Marcellus cumpără la București o caleașcă nemțească. Precedat de un Arnăut și tras de opt cai mînați de doi poștalioni, plecă pe drumul obișnuit prin Bolintin, Florești, Cîrcinov, Pitești. Era toamna; din drumul tîst și plin de noroiu, Francesul nu vrea să-și aducă aminte decît de țerăncuța atît de drăgălașă în zdrențele ei cu picioarele goale care-l arată o cădere de apă pe Argeș, rușinîndu-se frumos cînd străinul nu-i pricepu limba.

La Sălătruc mai trebuieșc șase boi, în afară de cei opt cai, și zece oameni cu frînghii pentru a trage trăsura pest stînci. Doi Romîni cu topoare merg înnainte pentru scoaterea trunchiurilor de copaci căzuți peste drum. Trece Oltul pe pod umblător și doarme la vîtavul dela Cîmeni.

După cinci zile dela plecarea din capitală, sosește la Turnul Roș. Face o carantină de trei zile. Fiecare haină sau chiar hirtie trebuiau fumigate.

Se plimbă de-a lungul văii Turnului Roș, păzit de un sanitar și, seara, cînd vîntul și ploile bat spre fereastra cu zăbrele, se gîndește la țara pe care-o iubește: la Grecia.

Constantin I. Karadja.

DOCUMENTE

Fragment din diata Mitropolitului Veniamin Costachi

Precum și acum—, și afară de veșmintele arhieresti cu trichelile, cirja cea de argint și crucea cea mare, cealealalte ce s'au făcut pentru paraclis să nu să ia gîos la bisearica cea mare.

Rogă și pre iubitulă mieu frate Șerbanu și pe prea-iubiții miei nepoți să nu să măhnească că nu i-amu împărtașitu dinu rămășițurile meale, ci mai vartosu să să bucure, știindū că sântu părtași veačnicii pomeniri, și crezū Dumnezeului mieu că elū îi va milui încatū a nu avea trebuință a moșteni pre alții. Iarū, (să nu dea Dumnezeu), de să va întâmpla a să lua acareturile mănăstirești de cătră stăpănire, atuncea părinții cei ce vorū fi în mănăstire, să dea scrisorile viilorū și ville la stăpănirea celorū mai de aproape rudenii ale meale ce să vorū afla la acea vreme, ca ei să le stăpânească, și să fie datorii a da pe totū anulū la sfânta mănăstire câte cincī sute vedre de vinū dintr'ansăle, iarū carele va căuta să surpe așezemântulū mieu acesta, să fie neertatū de mine smeritulū, și să aibă a da seamă la infri-coșatulū județū a lui Hs. Și pentru incredințarea celorū mai susū scrisă amū întăritū acestū alū mieu așezemântū cu a mea iscălitură, puindū și peceatea; 1810, Ghenariū 4.

† Smeritulū Veniaminū proinū Moldavias. (Pecete cu V. M. M.) Ioanū arhimandritū și starețū s. m. Niamțului și Seculū. Ioanū eroshimonahū proinū igumenū Niamțului, Ieroshimonahū Silivestru duhovnicū din s. m. Neamțului. Chesarie iconomū sf. mănăstiri Niamțului.

Comunicat de N. Iorga

Circulară tipărită din 1824.

(Din colecția Helder, Galați.)

CIRCULARE

Die Aus und Durchfuhr des Bleyes in die Fürstenthümer Moldau und Wallachey betreffend.

Da in den beiden Fürstenthümern Moldau und Wallachey die Ruhe wieder hergestellt ist, so entfällt der Grund, aus welchem die Aus und Durchfuhr des Bleyes dahin mlttest Circulars vom 16. May 1921 Z. 9223/1542 verbothen wurde.

Es wird demnach zu Folge hohen Hofkammer-Präsidial-Erlasses vom 27 Dezember v. J. Z. 51380/5416 hiemit öffentlich

bekannt gemacht dass die Aus und Durchfuhr des Bleyes in die Fürstenthümer Moldau und Wallachey unter Beobachtung der Zollvorschriften wieder gestattet ist.

Innsbruck, den 12 Februar 1824.

K. K. Landes Gubernium für Tirol und Vorarlberg.

Karl Graf von Chotek

Gouverneur.

Joseph Edler v. Fölsch

k. k. Gubernialrath.

Nro 2189
319

(După un exemplar măsurind 34 × 20 cm. în biblioteca mea).

(Comunicat de C. I. Karadja).

Două documente privitoare la Ținutul Cuca¹
(județul Argeș)

Cu mila lui Dumnezeu Io Radu Vvd. și Domn a toată Țara Rumânească, feciorul răposatului Mihnei Vvd., dat-am Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele aceștii fâmeii pre nume Slavna și bărbată-său Stoicăi ginerile Naniei, de la Cuca, și cu feciorii lor căți Dumnezeu le va da ca să le fie lor moșie la Cuca, însă toată partea tătâne-său Naniei, și de moștenire și de cumpărătoare. Pentru că această moșie ce s'au zis mai sus toată i-aau fost bătrână și dreaptă, și moșie și de baștină, a Naniei tatăl Slavnei. Apoi alt fecior din trupul lui nu au avut, fără numai această fată a lui de mai sus zisă. Ci singur Nania de a sa bună voe au venit înainte Domniei Meale, de au dat fie-sei Slavnei și gineri-său Stoicăi ce s'au zis mai sus: toată partea de moșie den Cuca ce s'au zis mai sus: și moștenire și cumpărătoare, oricâtă să va alege duprestre tot hotarul, din câmp și din pădure, și din apă, și din siliște, și dupretutindenea, ca să le fie moștenire și ca să-l pomenească după moartea lui. Și au pus și blestem, după moartea lui orice om

¹ Sat sărac, așezat pe virful unui deal, ridiculizat de spiritul popular: „De unde ești? De la Cuca, unde-i mămăliga cit nuca, și o păzesc douăsprece cu măciuca, ca să nu li-o 'nghită curca”.

să va ispiți să strice acest așezământ al lui, acela să fie proclamat și afurisit de 318 sfinți părinți dela Nichea. Și au pus Nania și mărturie mulți megiași pre nume: Bunice, și Drăgan, și Hri-zan, și Manea din sat. Drept aceia și Domnia Mea am dat Slavnei și bărbat-său Stoicăi ca să le fie lor moșie de baștină și ohavnică, lor și feciorilor lor și nepoților și strănepoților lor. Și de către nimenea să nu se clătească, după zisa Domniei Meale. Iată și mărturie am pus Domnia Mea pe jupan Vintilă Vel Dvor. i jupan Nica Vel Log. i Datco Vist. i Cîrstea Spăt. i Panait Stol. i Bratul Com. i Lupul Pâh. i jupan Foti Vel Post. Isprav. Nica Vel Log. Și eu Neagoe am scris la Ocnele Mari, Fevr. (?) 25, și de la Adam până acum văleat 7120 [1627].

(În colț:) acest izvod s'au tălmăcit după uricu sârbesc de Costandin dascălu slov. la școala slov. la Sf. Gheorghe cel Vechiu ot București.

† Eu Costandin dascălu slov. pisah; 1792, Apr. 14.

† Adică eu jupâneasa Neacșa Bereasca dat-am zapisul meu la mina jupânului Loji și la a jupânului Lămotă și la a frate-său Vlad precum să să știe că le-am vîndut hotarul de moșie Cuca, de a mea bună voe, pe bani gata zloți 400, adică patru sute, ca să le fie lor moșie în veci, și lor, și nepoților și strănepoților lor, căți Dumnezeu îi va prăsi din în neamul lor până în veci. Și, cînd le-am vîndut acel hotar de moșie, au fost mulți boieri martori și megiași care mai jos se vor iscăli anume. Și le-am dat și ocolnică cit și până unde să stăpînească. Le-am dat-o din izvorul Mitrii drept în gura Babil în rugitură pe din jos pe părau și ese în deal în gărnița văruiță și coboară drept în Voiniceasa și pe apa Voinicesii până'n obîrșie pe scursura de spre răsărit și merge drept în pădure în stejarul văruiț; de la stejar drept în obîrșia Rogojinei și merge în colnecul hăl mare, și den partea dreaptă în stejarul din Gogeanul și ese în deal în muchia Blatoruluț, muchia la vale până în lacul Cărbuni, și apucă dealul în jos până... (*rupt*) apucă dialul la vale până în frasin; și de la frasin ese în deal drept spre răsărit și coboară în stau (*sic*) unde se împreună cu Cuca și iesă în deal în stejari și apucă pă Gogfomanu drept în vale, unde să împreună Băjenia cu Chițoriștii și iese în deal pe Știrbină

și merge drept în movilițe în coada Bălțatei și de imobilițe merge drept în furcitură Radii în vale și ese drept în deal spre răsărit și trage iară în zăvorul (sic ?) Mitrii. Acest hotar l-am vîndut eu, jupăneasa Neacșa Bereasca, și am pus și degetul în loc de pecete. Junie 15, 7241.

† Eu, Preda Buzescul, martor

† Eu, Vintilă Buicescul, martor

† Eu, Radu ot Calomfirești, martor

† Eu, Barbu Coforogeanu, martor

† Eu, Stanciu pîrcălabul ot Longești, martor

† Eu, Vlad Soitaș (?), martor

Și am scris eu, popa Stoica ot Fărcași, cu zisa lor.

comunicate de T. G. Bulat

Inventariu de acte relative la familia lui Alexandru-Vodă Șuțu ¹

1755. O declarație a lui Alexandru Dracu Șuțu pentru un loc de casă din Terapia, cumpărat dela Marița și Elena Chiriazii.

1779. Două înscrisuri ale Ruxandei Șuțu pentru un loc la Chalke.

1796. O chitanță a lui Alexandru-Vodă Callimachi, cu care se împrumută dela Alexandru Șuțu cu 1.500 de lei.

1797. Două acte pentru proprietatea lui Alexandru Șuțu pe două strane din biserica Sfintului Ion din Constantinopol, date de Catinca Karafiola.

1779. Actul bisericii Sfinților Voevozi dela Mega Rheuma, pentru vînzarea unei strane cu 1.000 de lei Domniței Eufrosina Callimachi.

1803. Un act prin care Alexandru Șuțu dăruiește din locul său dela Constantinopol cinci coți bisericii Sfinților Voevozi, pentru drum.

1818. O scrisoare a lui Gh. Logios pentru o datorie a Postelnicesei Soltana Șuțu și Dimitrie Paparigopulo.

1813. Un înscris al lui Paparigopulo pentru amanetarea unei case dela Terapia a lui Alexandru Șuțu.

¹ Găsesc fără altă indicație, de o mină străină, acest act în hîrțile mele. (N. I.).

1817. Actul lui Alexandru Suțu, cu care asigură o parte din zestrea soției sale Domnița Eufrosina Callimachi, în sumă de 100.000 de lei turcești, în mai multe proprietăți ale sale.

1822. O declarație a lui Vasile Paparigopulo, fiul lui Dimitrie Paparigopulo, prin care arată că tatăl său a primit 190.984 de lei dați de Domnița Eufrosina Callimachi și că ipoteca făcută într-o casă rămîne stinsă.

1822. O declarație a Doamnei Eufrosina Callimachi, cu care asigură în proprietățile sale pe creditorul soțului său, Alexandru Suțu, cu suma de 190.984 lei.

1822. O scrisoare a lui Gheorghe Zosimas pentru banii ce are la Domnița Eufrosina Callimachi.

1823. Înscrisul Eufrosinei Callimachi, care, fiind în Brașov, după fuga dela 1821, pune mai multe lucruri amanet, cu clauza penală.

1823. Un înscris al beizadelor Mihail și Nicolae Ghica cu care vînd o casă dela Terapia lui Alexandru Suțu.

1823. O copie după o anafora a proprietăților familiei Callimachi.

1833. Un tablou de veniturile moșilor.

„ O dispoziție a lui Alexandru Callimachi.

1833. Un act legalizat de Divanul Terții-Românești, dat de Domnița Eufrosina Callimachi lui Ștefan Moscu, prin care vinde cu drept de anticresă trei moși din județul Dimbovița, anume: Brezoiul, Deduleasca și Slobozia pentru 9 938 galbeni și 40.000 de lei.

1833. O procură a lui Scarlat Paparigopulo, fiul lui Dimitrie Paparigopulo, legalizată de Ministeriul de Justiție al Terții-Românești, cu care imputernicește pe Domnița Eufrosina Suțu a vinde proprietățile de la Constantinopol, amanetate la tatăl său, fiindcă a plătit banii.

1833. Una sută treizeci de bucăți de hîrtii, diferită corespondență a Eufrosinei Callimachi cu mai multe persoane, din timpul refugiului la Brașov.

Testamentul lui Dimitrie Eustatievici¹

În cursul cercetărilor mele, în colecția d-lui Marțian din Năsăud, am dat peste testamentul original, subscris de acest întăiu autor de gramatică românească, pe care o „afierosește” lui

¹ V. N. Iorga, *Ist. lit., rom.*, II, pp. 272—4; Sextil Pușcariu, *Ist. lit. rom., epoca veche*, I, Sibiu, 1921 p. 169.

Constantin Mavrocordat. „Diata”, care este o autobiografie, scrisă cu evidentă influență ortografică rusească, socotesc că va adăuga ceva deslușiri la cele ce s’au spus asupra lui și la ceia ce mai ales s’a presupus de unii, că, adevărat, n’ar fi fost Român.

„În numele Sfintii Troiți, Tatălui, Fiului și a Sfântului Duh, Amin!

Din tinerețile mele am cunoscut și priceput și crez că tot omul, după povățuirea Sfintei Scripturi, așa trebuie să se roage lui Dumnezeu ca când în tot ceasul ar trebui să stea în judecata Domnului său; de altă parte, așa trebuie să se silească, să se nevoiască și să se ostenească după cele ce sînt spre traiul vieții omului ca cînd niciodată n’ar înceta a vieții trupestă, mai cu seamă aceia cari au crescut din trupul său și niște odrasle, adevărate feciori și fete, pentru că așa ne învață înțelepciunea firii, adevărat: Părinții sînt datori spre fii lor cu toate darurile fericirii a-i face buni, norocoși și întru toate poruncile cele dumnezeiești și împărătești a-i lumina și a-i îndrepta.

Și, pentru că, văzîndu-mă și aflîndu-mă, călcînd de un betșug cumplit, dintru care și mîarte lesne îmi poate urma, la care toată lumea iaste supusă, fiind cu minte întreagă și cu pricepere, am hotărît în mine această următoare diată sau rîndială pentru odraslele mele încă în viața mea a o face și a o așeza, care așa urmează:

Intîia. Rugîndu-mă lui Dumnezeu celui milostiv și mult puternic și îndurat ca să-și vîrse mila sa cea necuprinsă preste mine și preste soțul meu cel iubit și mult pătîmîtor, căruia nu e urît de boala mea, și preste iubitele copilele mele Lința și Fica, las cu gura mea cea nezmîntită toată avuția mea, cea mișcătoare și cea nemișcătoare, care să află în catastifurile mele de mine iscălite, soțului meu, cu care toată avuția mea o am câștigat și pînă acum chivarnisit. Pentru că m’am încredințat că acest soțul meu partea cea dreaptă din bunumul meu, adevărat din bani gata, neînțelegînd aicea uneltele a casii mele, care numai la ia să cuvîne, va da ficelor mele; care parte pentru mai mare întărire soțul meu aicea o și hotărîsc, adevărat: la Lința trei mii ungurești și la Fica așîderea trei mii ungurești, pentru mai mare fetelor mele fericire și întărire: dîndu-le Dumnezeu noroc de căsătorie partea lor, aicea înșămînată și hotărîtată, așa să o dea bărbaților lor afară ca o(?) alătură părintească, făcînd despre partea aceasta sau alatura bună siguranție, ca să nu rămîie featele mele de dragul părin-

tesc lipsite, pentru că, altmintrelea făcînd, nu vor fi îndestulate leagurile cele de obște și nici nimenea, sau din rudele mele, sau din ai soțului meu, cărora cu nici cu un craițar nu sînt legat, să n'aibă putere, partea cea însemnată și ficelor mele dăruiță din miinile ei a cere sau a silii spre dare afară. Și, căsătorindu-le, așa să le inzestreze cu darurile cele din afară, cit nici eale să nu fie lipsite, nici maica lor, soția mea, care totdeauna le va îmbrățișa cu mila și cu dragoste, să nu să scază nici mai puțin in averea sa. Și, al doilea, ce se atinge de rudele mele, adecă sororile din Brașov (că frații dintr'un singe n'am), cu care eu, după mórta re-pousatului părintelui meu Estatie, despre tot bunumul părintesc m'am împărțit și despărțit și in viața mea după puțința mea le-am miluit, n'am modrul a le împărțasi din averea mea cu soțul meu cîștigată, și spre seama copiilor mei adunată, ce, miluindu-le Dumnezeu, să fie îndestulate cu darurile mele care le-am dat in viața mea.

Al treilea. Partea sau alatura a soții mele cei iubite, de la părinții săi adusă și la frații dumneai înainte dată, aceia să nu să instrăinează, peatrucă de spre alatura sa, după îndreptare pravilelor ai iubirii noastre, numai acela poate face rînduiala al cui iaste, măcar că știu bine că maica bună iubeaște pre copiii săi, și nimic nu instreinează de la dinșii.

Al patrulea. Intimplindu-se ca să schimbe ceva prin nenorocire datorășilor din hunul meu cel mișcător, adecă din capital, in catastiful mai sus pomenit însemnat, atunce, la o intimplare ca aceasta, nu voesc ca să să inplinească scăzămîntul capitalului din alatura soțului meu, ce sângur capitalul meu să rabde scăzămînt; însă copilele mele alatura cea hotărîită deplin să o capete; însă

Al cincilea. Déaca scade, supt indelungarea beteșugului meu, ceva din capitalul meu in catastif însemnat, atunce, după starea capitalului și alaturile cele rînduite, din firea sa vor scade, și apoi eu altă rînduială voi face și împărțalniște.

Al șaselea. Moșile mele care se află in Țara-Romînească și Brașov, dinpreună cu caii cărora soția mea nu poate purta grija, să să vinză și capitalului meu să se adauge și să cază supt stăpînirea soțului meu, că frățiile mele nici intru aceste n'au nici o parte, să se știe: a) via cea din Țara-Romînească mare easte jumătate a mea, jumătate a șogorului Radu Catana; b) via cea mică easte toată a mea, că eu o am cumpărat; c) grădina din Brașov

încă easte a mea; caii sînt la popa Nicolae din Cernatu, cărora numărul easte scris în catastif.

Al șaptelea. Fiindcă tot omul easte muritor, dintre care și eu sînt unul, poftesc ca, cu pilejul acela, (iad va fi voia Dumnezeu'ui meu să mă cheame, cu cuvîdasa einstea, ca pre un iubitor de lege, să mă mute iubitul meu soț Sofia, cu sfatul pitropilor și ajutorul său, aicea însemnați, din sălașul acest vremelnic la cel vecinic, însă nu cu modrul mîndriei, ce numai după vrednîcia caracterului meu. Pomenirea după obiceiul Bisericii meale, pre care eu din viața mea o am păzit și dogmela ei neamului meu neincetat prin scrisori și prin faptele ceale văzute și nevăzute ca un om păcătos o am proptit și întărit, și, pentru că eu de-o parte sînt moștean din Brașov, unde și părinții miei sînt intru Domnul repousați, de altă parte, după cuvîntul Apostolului, m'am făcut prin lege cu soțul meu un trup, poftesc ca să aibă numai soțul meu cel iubit Sofia atita dragoaste cit să nu să lapede a-mi face și în biserica Brașovului în vremea cea mai bună o pomenire. Insa nu cu mare scădere capitalului meu, ce numai după o rinduială mai bună, și afară de dinsa pe numele ei sau al meu nimenea altuia, măcar și din rudele meale sau al ei, să nu îndrăznească a face cheltuială, și spre plățirea acesteia a o sili să nu îndrăznească.

Al optelea. Stînd aceasta așa, și stînd eu că slujba mea nu stă supt socoteală, și eu nefiind nici la o tarizdinția (sic) magistrațurilor supt niciunui crăescului guvern, după indreptarea leagilor, las Sofia stăpînă bunumului meu și tutor ficelor mea'e, doamna și stăpîna, însă așa cit nimenea nici din rudele meale, nici din ale ei, să n'aibă nici într'un chip sau în lucru mai mic a-i porunci și la cevași a o si'ui. Și, pentru că și încași Hristos lingă ma'ca sa a avut și un purtător de grije, așa și eu, luînd pildă de acolo și din leagile țării, spre paza, povățuire și spre apărarea ei și a copiilor miei intru toate lucrurile, las pre iubitul meu șogor Gheorghe Marco și pre dulcele fratele meu Dimitrie Ercovici ca să ne fie curator și păzitor, cu această inzestrare și legătură ca totdeauna să se si-lească supt mare jurămînt așa a indrepta lipsele lor și a păzi de toată asupreală pre aceste trei al trupului odrasle ca nicio răutate pizmoasă să nu cază asupra lor și să nu le calce. Bunumul lor ca al său să-l defendeluiască, lipsele lor cu sfaturi bune să le împlincască, și la avuția lor să nu se atingă sau să o instrăinează. Ascultînd de aceste cu bună seama veți împlini dătoră cea părin-

tească și de la Dumnezeu veți primi plata ca cei ce caută pre săraci.

Mai pe urmă zic ție iubit soțul meu și rugându-te cu numele lui Dumnezeu să păzești pre fiicele mele cele iubite, și de diafa mea, și să fii maica cea dreaptă, numele meu și pre mine să nu mă uiți, ci să-i cinstești și în veaci să-i pomenești. Și domniilevoastre ție, iubit șogore, și fratele meu cel dulce, puñindu-vă înainte dragostea jurfii și a părinților, vă dau în pază prea-iubitele mele odrazle, așa ca numai din minile voastre să ceară Dumnezeu seama pentru ele, și las dragostea și pomenirea mea vouă.

S'au dat în Sibii, în luna lui Fevruarie în 12 zile, anul Domnului 1794.

Dimitrie Eustatievici

Vidi Popp, Lieutenant, und des Erblassers Schwiegersohn.

comunicat de T. G. Bulat

Acte de la Matei Basarab

† Cu mila lui Dmnezeu Io Matei Voevod și Domn a toată Țara-Rumânească, nepotul marelui și prea-bunului bătrînului răposatului Basarab Voevod, dat-am Domniea Mea această poruncă a Domniei Mele slugii Domniei mele Jipei, feciorul lui Lorinț din Vernești, și cu feciorii lui cîți Dumnezeu îi va da, ca să fie lui moșie la Vernești sud Buzău, însă din partea unchi-său Dobromir tatăl Dobromirii a treia parte din cîmp și din pădure și din apă și din dealul cu viile și din siliștea satului dupretutindenea, oricît s'ar alege du preste tot hotarul. Pentru că această mai sus zisă moșie i-au fost dată de Dobromir fii-si Dobromiri zeastre încă din zilele Mihni-Vodă. După aceea cînd au fost în zilele răposatului Șarban-Vodă, la leat 7118, iar jupăneasa Dobromira, mătușa Jipei, ea singură de voia ei au fost mers înaintea lui Șarban-Vodă și înaintea răposatului părintelui Vladicăi Lucăi și înaintea părintelui episcopului Chiril ot, Buzău și înaintea lui Gavriil-Vodă la leat 7112, și au mers jupăneasa Dobromira și acum în zilele Domniei Mele la leat 7124 înaintea părintelui Efrem ce au fost episcop la Buzău, de au dat toată partea de moșie din Vernești și cu viile din deal, încă și dint'ralte părți de moșie pe unde ar avea moșii și moș-

teniri și țigani să fie toate pe mina nepotu-său Jipei. Pentru că le-au dat ea de bună voea ei pentru pomeană și pentru sufletul ei, cu mare blestem, că alți feciori din trupul ei n'au avut, ci le-au dat ca să-i fie Jipei moșie de baștină și ohavnice în veaci. Iar alți nepoți sau alte rudenii cari ar fi nimenia treabă și amestec să nu aibă, cum am văzut însumi Domnia Mea cartea lui Șărban-Vodă și cartea Vlădicăi Lucăi și a episcopului Chiril și cartea lui Gavriil-Vodă și cartea părintelui Efrem ot episcopia Buzăului ot leat 7124, făcută cu mare a-furisanie și ce mulți boiari, și oameni buni marturi scriși în carte, anume: de la Brăila Badea cupiț și din Badeani Barbul iuzbașa de roșii și din Săpata Dragomir stol. și din Vernești popa Jipa și Dragomir Sorescul și Dragomir diaconul și Stanciul și Avram și Iacov și Radul Simei și Vălcul sin Cernaț și dela sfânta Episcopie Anastasie ieromonah și Onofrie și Pătru diiaconi și din Potoceani popa Stoica și din Buzău popa Mihai. Drept acea am dat și Domnia Mea însumi Jipei ca să-i fie moșie de baștină și ohavnică. Și iar să fie slugii Domniei Meale Jipei și jupăneășii lui Nastasii un vad de două roate de moară în apa Buzăului. Însă din partea sârbească, însă din vadurile dupreste apă, de spre satul Mateești, și grădinile împrejur pentru, că au cumpărat Jipa aceaste două roate de moară dela Șarba și de la Călin și de la Barbuca și de la Sarul și de la Badi o roată și trei cetvărți și de la Șteful și de la Vasilie monah a treia parte dintr'o roată, prețu tot drept... aspri cu zapis de vînzare, și cu mărturii scriși în zapis cînd au fost curgerea anilor a 7138. Și iar au cumpărat Jipa dela Dragomir din Zorești, însă din partea Crețului, o jumătate de roată de moară și cu locul împrejur de lîngă satul Mateești, drept 800 aspri gata cu zapis și cu mulți oameni aldamașari scriși în zapis, lt. 7138. Și iar au cumpărat Jipa moșie la Zorești de la Vlad Momolan, feciorul lui Dragomir Momolan din Zorești, 5 sj. de moșia din cîmp și din pădure și din apă și din deal din cap până în cap dupretutindenea și dupreste tot hotarul din apa Buzăului pîn la locul cu zalogiile drept 2 aspri gata. Iar Dragomir Momolan, tatăl lui Vlad Momolan, el încă au fost cumpărat acei sj. de moșie de la Crăiță din Zorești în zilele lui Șărban-Vodă. Și am văzut Domnia Mea și zapisul de vînzare, cu mulți oameni buni mărturii scriși în zapis de la lt.

7139. Și iar au cumpărat Jipa dela Vasilie din Zorești 7 pământuri și cu doi sj. de moșie, însă un pământ de cite 24 de pași de pe moșia Șârbeasca drept 1.200 aspri. Și iar au cumpărat Jipa dela Dumitru Armașul două pogoane de vie și cu doi sj. de moșie pe moșia Tudosiei din partea albulească drept 2 aspri gata și de la Dobra Tunăreasa un pogon și jumătate de vie și cu un sj. de moșie, iarăși de pe moșia Tudosiei din partea albească, drept 2 aspri gata, cu zăpis și cu aldămășari scriși toți în zăpis, lt. 7140. Și iar au cumpărat Jipa de la Dragomir și de la Stoica, nepoții Ștefului Pietrariul, două pământuri în cîmp, un pământ de cite 24 de pași pe moșia Zoreasca pe partea șârbească, din partea Zori și a Vladului, drept 90 aspri gata cu zăpis și cu marturii scriși în zăpis, lt. 7140. Și iar au cumpărat Jipa de la Mușat feciorul Mușetoaei din Zorești doi stînj, de moșie la Zorești din partea zorească din hotar pînă în hotar, de la lacul cu zalogiile pînă la matca Buzăului și pînă la Săpatul, drept 800 aspri gata cu zăpis de vînzare și cu mărturii scriși în zăpis, lt. 7140. Și iar au cumpărat Jipa dela Gavriil și dela fii-său Vladul din Matești partea lor toată duprește tot hotarul, din capul moșiei, de la Săpatul preste apa Buzăului pînă la matca veache lingă Vernești, însă partea lui Gavriil sj. 22 și cu vile. Și iar de la Gavriil 7 sj. de moșie și cu vie din partea Neagului din Matești duprește tot hotarul, drept 20 aspri gata. Iar Gavriil el încă au fost cumpărat dela Neacșul din Matești. Și iar au cumpărat Jipa dela Radul feciorul Baliș din Matești 7 sj. de moșie și cu vie preste apă Buzăului din hotar pînă în hotar și cu știrea tuturor fraților lui drept 12 aspri gata, cu zăpis de vînzare și cu aldămășari scriși în zăpis, lt. 7140. Și iar au cumpărat Jipa de la Neiea și de la Vladul și de la Partea și dela Radul, feciorii lui Vintilă din Zorești doi sj. de moșie din partea lui Dragoș Sterpul și alt sj. din partea zorească, de la Mușat al Mușătoai, drept 11 aspri gata, din lacul cu zăloagele pînă la Săpatul, cu vii și cu vad de moară ce l-au fost cumpărat acești oameni ce s'au scris mai sus de la Dragoș și de la Mușat în zilele lui Șărbănu-Vodă pe foametea cea rea. Și am văzut Domnia Mea zăpisul de vînzare din zilele lui Leon-Vodă, cu mărturii și cu aldămășari scriși în zăpis la curgerea anilor lt. 7140. Și iar au cumpărat Jipa de la Bogdana, fata lui Mareș din Bistră, trei sj. de moșie

la Zorești din partea lui Dragoș cel sterp, din săpatul pân la lacul cu zalogiile drept 1 aspri gata, ce au fost cumpărați de Fota și de soru-sa Irina de la Dragoș în zilele lui Șerban-Vodă. Și iar au cumpărat Jipa de la Vladul feciorul lui Momolan 3 sj. de moșie la Zorești din apa Buzăului pân la lacul cu zalogiile din partea lui Crăița drept 1 aspri gata. Și iar au cumpărat Jipa de la Dragomir Dancea din Zorești 5 sj. de moșie, însă din partea Anii fata Basobii, din apa Buzăului pân la lacul cu zalogiile drept 2 aspri gata, ce au fost cumpărați de Dragomir de la Bia, fata Basobii, în zilele lui Șerban-Vodă. Și am văzut Domnia Mea și zapișul de vânzare cu multe marturi scriși și în zapiș tot pă nume, cînd au fost curgerea anilor 7141. Și iar au cumpărat Jipa de la Gherghe și de la Hina și de la Dobra, nepoții lui Banco din Vernești, 12 sj. de moșie la Vernești. Însă din partea unchiu-său Banco din cap pan în cap dupreste tot hotarul, din matca Buzăului pân la lacul cu zalogiile, și cu viile în deal, cît ar fi pre acei stînj. drept ug. 24 bani gata, și cu zapiș de la mîna lor de vânzare, și cu oameni buni marturi și aldămășari scriși în zapiș tot anume, la curgerea anilor 7142. Și iar să fie Jipei moșie la Zorești sj. 4 din cîmp și din pădure și din apă și din vii și dupretutindenea orieșt s'ar alege, din apa Buzăului, pân la locul cu răchițele. Pentru că au cumpărat Jipa acești sj. de moșie de la Oprica, fata Vladului, însă din partea Dragolui i a tii-său Dragomir drept, 18 aspri gata. Iar Vladul el încă au fost cumpărat acești mai sus ziși sj. de la Dragolea și de la fii-său Dragomir din Zorești de multă vreme, din zilele Mihnii Vod, ot lt. 7003, iar Jipa și soția, lui Nastasia ei au fost cumpărat acum, în zilele Domnii Meale. Și am văzut Domnia Mea și cartea Mihnii-Vodă de față în mîna Jipei. Și au vîndut acești mai sus numiți oameni ale lor moșii și părți de moară și viile ce s'au zis mai sus ei de a lor bună voe cu știrea tuturor megiașilor din sus și din jos și din prejurul locului și dinaintea Domnii Meale. Drept aceia am dat însumi și Domnia Mea slugii Dom. Meale Jipei și jupaneas. lui Nastasi ca să le fie lor moșie de baștină și ohavnică, lor și feciorilor lor, nepoților și strănepoților lor, și de nimenea să nu să clătească depe zisa Domnii Meale. Iată și marturi punem Dom. Mea pe jupan Hrizea VI. Ban, i jupan Tudosie VI. Ban de la Craiova, i jupan (lipsă în text) VI. Dvor. i jupan Grigorie

Log. i jupan Rădul VI. Vist, i jupan Pre la VI. Spăt. i jupan Buzinca VI. Cluč. i jupan Vasilie VI. Stol. i jupan Buzinca VI. Pah. i jupan Costandin VI. Post. ispravnic Grigorie vl. Log. Și am scris eu Lepadat log. In orașul București, în luna Ap. 10, lt. 7147.

Floru ierei dasc. slov. izpisat

Publicat de N. Bulat

DĂRI DE SAMĂ

Dimitrie Dan, *Mănăstirea Sucevița, cu anexe de documente ale Suceviței și Schitulul celui Mare*, București 1923.

În partea istorică se notează vechiul schit de la Sucevița, care ar fi pomenit într-o scrisoare bistrițeană la 24 (nu 10) Iunie 1564 (Hurmuzaki, XIV, pp. 561—2, No. mxxxiv). Dar aici nu e vorba de un călugăr, ci de un „prudens Zawa de Zwchawyza“, deci Movileștilor li revine tot meritul inițial al clădirii. Mențiunea daniei lui Ioan Sturdza Hatmanul la 1-in Septembrie 1551 e ulterioară (v. p. 65), dar, de fapt, Sturdza ocupa atunci această dregătorie. Nici n'aș crede că Ieremia Movilă a murit la Hudești, în Dorohoiu (p. 9 nota 4). Vederea care dă întâia formă, p. 23, e de folos. Moise Movilă cel din 1534 al lui Laurian e de fapt Dômnul de la 1634 (p. 36). Genealogia familiei e făcută cu cea mai mare rîvnă. De ce nume'e de familie Rareș al mamei lui Ieremia și Simion (p. 37)? Gheorghe de Lozna (Lozonachi), tatăl Doamnei lui Ieremia, nu e <de Lezini> și nu înțeleg de ce e poreclit în pecete Kataratos („blăstămatul“) (p. 39) Păr. Dan citează *Arhiva genealogică* pe 1913, pp. 178-80; cf. *ibid.*, p. 231. La tetele lui Ieremia se adaugă, după „creșterea colecțiilor Academiei Române“ pe 1906, p. 97 și Urechă, ed. lui Miron Costin, pp. 305, 691, 706, Gafița soția lui Ștefan Brăiescu. În adevăr, contra unei păreri ale mele mai vechi, Regina trebuie să fie doamna Irina. Alexie și Alexandru (p. 43 nota 5) sînt nume deosebite.

Cronica mănăstirii e făcută cu multă îngrijire (p. 44 și urm.). Urmează descripția amănunțită a zestrei ei (dar nu se dau textele slavone ale inscripțiilor). Aierul din 7100 are o dată care rămîne să fie întregită (pp. 49-50). Este și un aier de la Ștefan-cel-Mare, dat Moldovitei în 1497 (pp. 50-1; Bogdan-Vlad e un singur nume). La icoane se culege numele pictorului Iov

din 1698 (p. 58). Interesantă e cea dăruită la 1587 de Ioachim Patriarhul Antiohiei (pp. 58-9). Pe un chivot mențiunea coregentului lui Petru Șchiopul, fiul Ștefan, la 9 Iunie 1591 (p. 66). Și un „văzduh“ de mătăasă e de la Ștefan-cel-Mare, din 1493 (p. 73).

Lista egumenilor și a moșilor urmează. Resumatul documentelor, urmat de unele reproduceri integrale, se dă pentru întâia oară. Cele mai vechi sînt din 4 Ianuar 1432 și 17 Mart 1492. Ici și colo unele greșeli de lectură se îndreaptă ușor. Pomelnicul e nou. N. I.

* * *

Silviu Drăgomir, *Fragmente din cronica sîrbească a lui George Brancovici* (din „Anuarul Institutului de istorie națională“ Cluj, 1924).

După originalul păstrat în Biblioteca Patriarhiei sîrbești din Carlovăț, d. Silviu Dragomir dă partea privitoare la Romîni din cronica mare a „despotului“ George Brancovici (cea mică, redactată anume pentru Romîni, a fost scrisă de-a dreptul românește de autor, zis și Brîncoveanul).

Innaintea de această ediție, cu traducere, a textului slavon, în care se afirmă că trupul lui Mihai Viteazul a fost astrucat în Mitropolia Bălgradului (p. 8 nota 1), se dau unele păreri cu privire la alcătuirea și valoarea lucrării. Nu se spune însă nimic despre izvorul, atît de asemănător cu așa-numita Cronică a lui Nestor, din care și-a luat știrile despre începuturile slave și întâiele timpuri rusești.

Oricare ar fi greșeala titlului dat Mitropolitului muntean Ștefan, nu e îndoială că textul românesc e autentic (v. pp. 20 și urm.; cf. părerea contrară a editorului la p. 9). Forme ca „muntenestii Romîni“ și „Erdelia“ pot veni dintr'o greșeală de copie sau, mai curînd, din traducerea nedibace a unui text slavon, nefiind trecută încă vremea slavonismului bisericesc. De altfel privilegiile ungurești și latine pentru Mitropolitul Sava, cuprinse în aceeași cronică, nu sufăr nicio îndoială.

Interesantă e și mențiunea că Sava a comandat în Muntenia „cruciile de fier cu globuri de aramă aurite“ pentru Mitropolia sa din Bălgrad, că țigla a trebuit adusă de aiurea, că arseseră „cinstitele icoane cu multe alte scule bisericești, împreună cu un steag al lui Mihai-Vodă, Domnul Terii Ardealului și al amîn-

duror țărilor slavo-românești" (p. 89). Petrecerea lui Gheorghe la Bașul Craiovei Radu Năsturel, p. 67 și urm.

Cronica era cunoscută din traducerea germană a lui Engel

N. I.

* * *

G. Bogdan Duică, *Gheorghe Lazăr* (din „Memoriile Academiei Române” secția literară), București, 1924.

D. Bogdan-Duică, a cărui informație e totdeauna extraordinară, scrie peste 150 de pagini despre Lazăr și mai ales în jurul lui. Asupra studiilor la gimnaziul Piaristilor din Cluj (de la 1798) se dau prețioase știri nouă. Tot așa asupra profesorilor de la Viena (după d. Georgescu). Catalogul cărților permite conjecturi asupra influenței literaturii de atunci. La trecerea în țară se înșiră predecesorii (și un Ioanichie episcop de Stratonichia, un unchiu al lui Dimitrie Romanò, un Gheorghe Ardeleanu, tatăl lui P. S. Aurelian, un Alexe Popovici). Pentru petrecerea la Bărcănești era de cules ceva din articolul meu din *Neamul Românesc* de la 1919: biserica există, cu o inscripție în stilul lui Lazăr, vorbind de Bărcan, boierul lui Mihai Viteazul. Pentru elevii școlii grecești în *Revista Istorică* pe 1917-8 se dă catagrafia elevilor săi. La sfârșit arăt și aici că n'am vorbit nicăiri de ignorarea faptelor lui Lazăr, ci a plăcerii lui în triste împrejurări (resumatul unei conferințe a mele). Multe documente la urmă.

N. I.

* * *

Preotul Al. H. Simionescu, *Mănăstirea Vorona*, Botoșani 1922.

Lucrare clară, cu câteva ilustrații. Vorona despre care am vorbit acum cîtiva ani la 1909 în „Calendarul Neamului Românesc”, are o clădire de la 1600, refăcută în veacul al XIX-lea și avînd, până la războiu, frumoase odoare de argint recente, apoi o alta din 1793-1803 și două achituri. Cea mai veche însemnare pe cărți e din 1717: vorbește de răscumpărarea unei Evangheliî de la Tafari în 1717. Se dau și documente, unul de la Bogdan Orbul (traducere târzie): mențione a unui „Dăniță protopop Hărtega”, de pe vremea lui Alexandru-cel Bun și a nepotului său Ioan diaconul, altul de la Alexandru Lăpușeanul (Huși, 1555, 17 Maiu) către Moldovița. Ilie „Zmulțilă” din 1764 trebuie să fie Zmuncilă. Un act din 1793 pomeneste la Botoșani.

pe negustorii Hagi-Ciulei și Iosif J. dovul, Anania Vornicul orașului fiind atunci mort.

N'avem la îndemână lucrarea aceleiași cleric despre biserica Popăuți lângă Botoșani. N. I.

* * *

Gh. Gh. Bănescu, Dorohoiul, *Studiu și documente*, Iași, 1924. Prefața începe cu Mihai din Dorohoiu, supt Alexandru cel-Bun și cu Șandru, Șendrea sau Șenfrică de acolo. Biserica e din 1494. D. Gh. Bănescu se ocupă apoi de dregătorii de acolo; șoltuzul sau voitul, vâtaful, căpitanul cel mare, dregătorul, ureadnicul, vornicii (acesta în secolul al-XVIII-lea). Cu acest prilej află bine să dea și lista, utilă, a Vornicilor Terții de-sus.

Actele încep dela 1656. De relevat „drumul Verbiei“ (pp. 1, 15, 25). Serdarul Alecu Chinezul (p. 5). Postelnicul Drăghici de la hotarnica din 1834 e Manolachi istoricul (p. 23; v. și p. 27). Gheorghe Holban, „baș-capioglanul“ (p. 70, 83) mort la Constantinopol e pomenit și în *Studiile și documentele mele*, XXII. Mai multe „mortasipii“: și a Chișinăului („Chișnovului“), p. 79 și urm. Un târg Stroieștii la 1795, p. 80. Asupra Herței, *Documentele Callmach* I. N. I.

* * *

Iorgu G. Toma, Monumentul „Stilpu'-lui-Vodă“ din Vamă, Cernăuți 1923.

Această cercetare e în legătură cu restaurarea monumentului din Vamă al trecerii lui Mihai-Vodă Rașcoviță în 1717, cu oaste proprie și cu Tațari, în Ardeal. La început, nota asupra trecutului localității (mențiune în act domnesc la 1409). Se arată toate mărturiile despre „stilp“. Frumoase planșe împodobesc broșura. Una-l dă supt acoperișul făcut acuma. N'ar fi bine să se puie un medalion cu chipul lui Vodă ostaș-care știa să cruțe pe ai săi din Ardeal? N. I.

C R O N I C Ă

D. Victor Motogna publică un act austriac de iertare de „pardon“ sau „grăție“ a desertorilor, a „fugitorilor“ (germ. Flüchtlinge), din anul 1797.

* * *

În *Revista Arhivelor*, d. N. A. Bogdan, vorbind de broșurile contra lui Mihai Sturdza, citează una necunoscută, „Înimplirile din Moldova în luna lui Martie 1748“ (12 foi), o ediție ca pamflet a poeziei lui Alecsandri „Către Rămîni“ (cu variante) și traducerea ei germană („An die Romanen“), de sigur datorită lui C. Hurmuzaki, pentru Bucovina.

E o revelație: Dosarul de porunci al lui Ioan Sandu Sturza, din care se publică acte de D. C. I. Karadja. Se vede toată noua orînduire după 1821 a mecanismului administrativ: judecată zilnică și răpăde, refacere a monumentelor distruse (mănăstirea Secu), urmărirea, cu Turci ai beșlegii, a hoșilor, dregerea finanțelor, supravegherea funcționarilor abusivi.

D. Iuliu Tuducescu dă știri despre vechiul București (biserica Foișorul e clădită, spune d-sa, de Smaranda, soția lui Nicolae Mavrocordăt, și terminată la 1745 supt Constantin Mavrocordat; și alte date despre biserici) și publică un curios act din 1796 privitor la o comoară falsă.

D. Sever Zotta analizează datele din „Viața lui Constantin-Vodă Cantemir“ de fiul său Dimitrie. Cantemir, evident după rebelul tătăresc, din Bugeac la începutul secolului al XVII-lea, nu e, cum crede d-sa, un nume de botez, ci un *nom de guerre*, luat de soldatul de aventură care a fost Constantin (asupra schimbării de nume la Vasile de repeșite ori am atras atenția). Ciudat numele soției a patra a viitorului Domn, „Cubăe“.

Păr. I. Lupaș presintă un conspect al materialelor de arhive din Ardeal, de care se ocupă apoi păr. Ștefan Meteș (se denunță arderea în 1919 de soldați a arhivei din Alba-Iulia și cea din 1920 a Devei). Iar D. Gh. Nicolăiasa a strîns acte cu privire la întăia organizare a Arhivelor muntene supt ocupația rusească, la 1832. Ofițerul Fonton de Verrayon cere și adunarea materialului istoric, prin pisanii și tradiția orală, prin portretele murale, ba chiar prin manuscripte, ca al „Învățăturilor“ lui Neagoe-Vodă. Se notează la 13 Iulie 1832 calendarul, azi pierdut, al Brîncoveanului și *un manuscript complet din lucrarea critică a lui Constantin Cantacuzino Stolnicul*: o carte scrisă românește: „Istoria Valahiei pînă la descălicătoarea Domnilor“ ambele în acea bibliotecă de la Hurezi, din care au rămas numai rîndurile elenice, de un înalt stil, de-asupra unei uși (pp. 93-4 și 96-7). Egumenul Hrisant (nu trebuie semn de întrebare)

răspunde la 25 Iulie că a pus să copie calendarul, „fiind vre-o patru cinci trupuri din filadie, iar nu unul singur“, iar despre manuscriptul celalt, pe care de sigur că *însuși Cantacuzino-l va fi depus la Hurezi* (despre forma complectă până pe la 1300 v., ce spun în „Istoria literaturii în sec. al XVIII-lea“ iată ce spune e-gumenul către Mitropolit: „Îmi arată părintele proigumen chir Ioanichie că această carte încă din zilele răposatului arhimandritului Dorothei să află dată la Preasfințiile Voastre și că nu s'au mai trimis înapoi, pentru care, în anu trecut, când m'am orînduit aici, la cercetarea ce am făcut hîrtilor părintelui Dorothei, s'au găsit și dooă sineturi ale Preasfințiilor Voastre, unul adică dă cerere și altul că s'au primit acea carte acolo, ci aceasta să va da acum unde să cere, și, după săvirșire, să va luo iarăși înapoi, precum făgăduiește, ca să nu să răpuie.“ De bună samă o cerea, dacă nu Naum Rîmniceanu care a întrebuițat-o. Florian Aaron, pentru Istoria principatului, în care poate s'ar afla urme din ideile Stolnicului. Alexandru Geanoglu Lesvodax, care umbla cu actele Mitropoliei, avea alte preocupății.

D. Alex. Băleanu dă o scrisoare a lui Nifon Bălășescu despre Dicționarul lui latin, prețioasă operă, din care spun încă odată că am văzut coli întregi între hîrțile tatălui meu. Bălășescu, care tipăria cartea la Hochmeister în Sibiu (și tiparul era în adevăr occidental), cere și sprijinul Domnului Moldovei, Grigore Ghica. Trei Domni munteni, Alexandru Ghica, Gheorghe Bibescu și Știrbei, au ajutat lucrarea. În Arhivele din Sibiu s'ar putea, cred, găsi ceva despre această operă, poate și foile pe care le-am avut eu în mîină.

În articolul d-lui Mototolescu despre heriie se citează fals definiția mea: eu nu vorbesc de birșagul ungiuresc, ci de birșagul documentelor românești din Ardeal, unde are sensul de heriie. De ce nu se introduc odată și la noi obiceiuri de bună credință în discuție?

Între documente, de la dd. Ghibănescu și Costăchescu, — plus unul scos din arhivele Muntelui Athos și publicat fără autorizarea cuvenită a organizatorului expediției științifice — unul al lui Ștefan-cel-Mare, din Birlad, 30 Iunie 1467 (pentru satul Urdești; numele de Sinat pare inadmisibil), unul de la Petru Rareș, din Vaslui, 13 Mart 1531, pentru același moșie (nume Barbu, Tatul, Jurj, Mara, Neaga), al treilea de la Ștefan Rareș, din

Hirdău, 6 Maiu 7060 (din greșeală în text: 7007 și în traducere 1522), pentru săliștea lui Micotă nu „Micolovă”) (nume: Odochia), al patrulea de la Petru Șchiopul, din Iași, 17 Novembre 1583 (nu 1584), pentru Drăgan Tăriță (nume: Nasta, Rusub, Văscan), al cincilea de la Ieremia Movilă, din Iași, 1-Iu April 1603 (nume: Gliga, Ilnat, Hilimon; e vorba de „oastea și Leșii cari au prădat până în Țara Muntenească”, supt Mihai Viteazul, firește). D. M. Stăncescu presintă o hoțărnicie de la 1764 în regiunea Giurgiului.

Cronica dă multe lucruri nouă. Păr. Meteș, sprijinit pe o mărturie a lui Constantin Căpitanul (îngroparea lui Ștefăniță Lupu), pe a Grecului Daponte și pe însemnările lui Ștefan Ghindă, plus o notiță contemporană din April (?) 1661 privitoare la moartea lui Vasile Lupu, dovedește că, în ciuda tăcerii cronicelor, trupul lui Vasile a fost adus de la Constantinopol și înmormintat la Trei Ierarhi. D. Zotta notează că un act din 1692 face din logofătul Gavrilaş Hiva „moșul” lui Moise Movilă și riscă ipoteza că Doamna Marghita a lui Simion ar fi fost fiica lui Gavrilaş, de și un act frances face din Gavril „nepotul lui Zolkiewski”. Tot d-sa presintă trei surori, moarte mici, ale lui V. Alecsandri: Profira, Smaranda și Teodosia; Cozoni, bunicul poetului, apare ca Grec din București; el ținea pe Antița, fiica lui Spiridon gră-măticul de la Ocna, a cărui mamă era fata lui Mihale Delariu. D. V. Zaborovschi faseamnă lipsuri în colecția Hurmuzaki.

N. I.

În *România Viitoare* d. D. Munteanu-Rîmnic relevează cu dreptate rolul Bărcăneștei în cariera lui Gheorghe Lazăr și atrage atenția asupra faptului că Ecaterina Bărcănescu, mama copiilor Scarlat și Ralița, era sora unuia din efortii cari întemeiază școlile naționale înainte de Lazăr. D. Munteanu-Rîmnic înseamnă și icoanele, lucrute de zugravul Nicolae, pe care Elena le-a dat la 1809 schitului Ghighiu de lângă Ploești. *Biserii Ploeștilor, singurii, sînt Bărcăneștii*, și începuturile țîrgului ar putea fi puse în legătură, cred, cu ro'ul, alți de important, pe care l-a jucat, la începutul veacului al XVI-lea, pornind din casa lui de țară, Bărcan, începătorul neamului.

I.

De mare interes pentru ideea Romanilor, generatoare ale întregului ev mediu, sînt constatările școlii istorice noi din Elveția cu privire la începuturile confederației.

Wilhelm Tell e regăsit în legendele scandinave. Amănunțele luptei cu Casa de Austria sînt o născocire modernă, cu nume cu tot. Ceia ce se constată e că „ideia comunală care în secolul al XI-lea se dezvoltă în orașele italiene străbătuse ceva mai tîrziu la țară (deci simultan: Romanii rurale și urbane?). Din veacul al XII-lea, pe versantul sudic al Alpilor, comune rurale devin organisme politice independente. Acest fapt n'a putut trece neobservat în ochii locuitorilor văilor de sus¹ „(sau, mai curînd, fenomenul, cu juzi foarte vechi, e aici ca și în Alpii italieni primordial?). Se afirmă că motive economice, obștile muntene (alpagiul) ar fi fost la origine; eu cred: motive tradiționale. Iar importanța pasagiului Gotthardului pentru concentrarea politică e absolut analog cu al pasagiului Carpaților pentru comerțul spre Orient al Europei centrale în secolul al XIV-lea, ca factor de creațiune al vieții noastre politice. Lucrările lui Oechsli, Durrer, Hausler, K. Mayer, ar trebui cercetate pentru un paralelism istoric interesant. N. I.

„Primum acesie știri :

1. În apropierea satului meu, pe zarea ce desparte comuna Vultureni de comuna Găiceana din județul Tecuciu, este un loc căruia îi zice „la Celățuie“. Se zice că aici ar fi fost în vremea veche o cetate turcească. Adevărul nu-l știu oamenii de pe aici. Are șanș de jur împrejur și nu-i decît o moviliță pe un bot de deal, căci în acest punct zarea are o curmătură ca o trecătoare. La Răsărit de zare este pădurea Sohodor, iar la Apus cîmp arabil.

În partea opusă, adecă pe celalt bot de deal, peste curmătură iarăși este un fel de întăritură la fel cu cealaltă, o movilă cu șanș de jur împrejur, ca și cam ar fi fost făcule pentru a apăra această trecătoare.

M'am gîndit mult de cînd să fie și ce rost au avut prin acesie înfundături. Presupun că n'au prea fost oști străine în timpurile vechi, și mai ales de-a curmezișul zării, intenționînd a trece spre Sascuț.

¹ Gilliard, în *Revue belge de philologie et d'histoire*, III, p. 111.

Se zice că înăuntrul acestor movile ar fi arme vechi, suliji, vase, etc. Cum s'ar putea afla adevărul?

2. Am fost vara trecută la Lisa, în județul Făgăraș, și auzii vorbindu-se că pe teritoriul comunei Breaza este cetatea lui Negru-Vodă.

J. Petrea,

învățător, com. Vultureni, jud. Tecuciu*

În *Anthologies illustrées, les Provinces françaises*, d. Louis Bréhier dă un adevărat model în frumosul său volum *L'Auvergne*. Toate laturile vieții acestei arhaice provincii, de la geologie până la obiceiurile populare, sînt înfățișate.

Relevăm, pentru interesul nostru special, nota de la pagina 80 despre șezătoarele, *la Veillée*.

«Odin-oară, după masa de sară, se țineau lungile șezători de iarnă la lumina vechilor lămpi cu untdelemn, întreținute cu contribuția mai multor gospodării. Femeile țeseau turca lor sau mișcau fusele războiului de horbotă; bărbații dejghioeau cănepa ori castanele, și adesea vre-un povestitor improvisat spunea în dialectul său plin de haz vre-o legendă locală ori punea ghicitori pe care cei de față se siliau să le deslege. Rugăciunea împreună mintuia mai totdeauna seara.» Afară de amestecul Bisericii catolice, totul e absolut ca la noi. Poetul dialectal Vermenouze a publicat la 1912 un volum frances de *Dernières Veillées*.

Tot așa de interesantă e mențiunea obștiilor de țerani, avînd și slugile în alcătuirea lor, cu «părți egale în proprietatea comună» și, în frunte, un «monistre», hotărînd operațiile comerciale și chiar căsătoriile, și o «monistresse», și ea aleasă, pentru lucrul femeilor (pp. 80-1). E de pus în legătură cu străvechile „Romanii” rurale.

Și în Auvergne e sistemul de transhumantă, și anume se merge la munte de la 20 Maiu la 15 Octobre (p. 81). Plugul se zice „arairé”, din *aratrum*, nume care pentru Romîni s'a păstrat în Balcani.

Ca superstiții se zice „drac” (sau „drey”) „un drăcușor, cu forme diafane cu trup fin, care doarme ziua în pădure, supt o tufă și scapă noaptea ca să jecace miile de renghiuri cioabanilor și plugarilor; rătăcește pe călător, străbate în grajduri

și desface caii, ascunde nainele păstorilor": i se întinde strachina cu lapte, îl lasă să intre în casă când bate erivățul (p. 92). Și aici se aud clopotele orașelor înecate (pp. 92-93), ca în iezerul Dorohoiului. În munții Auvergnei-de-Sus mirele e adus de călăreți (p. 101). La danț (*bouïée*), se chinie (p. 102).

Jumătate din volum e ocupată de o antologie de bucăți bine alese privitoare la această provincie. Un pasagiu din Sidonius Apollinaris (serisoarea XC) arată pe patriciul Ecdicius luptându-se cu Goții în fruntea unei armate pe care el însuși o adunase.

Iustratia e deosebit de bogată. De observat, la p. 136, moneda vechiului „rege“ celt Bituit, urmaș el însuși și fiu al lui Luern (— Luerios, „Vulpea“ (sec. II Inn. de Hr.), monedă cu quadriga și capul cu coif (p. 136), a lui Vercingetorix, cu vulpea, se pare (p. 34), „regi“ capabili de a arunca în jurul lor bani de aur și de argint (Strabon, Ateneu) și hrănind pe oricine la oște zilnice.

Lucrarea se termină cu o bibliografie, o tablă a numelor geografice și o hartă. **N. Iorga**

* * *

Impotriva părerilor lui Xenopol, regretatului N. Dobrescu și părerilor mele, d. C. Marinescu studiază din nou „Inființarea Mitropoliilor în Țara-Românească și în Moldova“ („Analele Academiei Române“ pe 1924).

Dacă opinii ale mele sînt aprobate pentru că le află și la Gelzer și, după mine, la istoricul bulgar Zlatarschi, d. Marinescu nu admite că între 1351 și 1359 un Domn sărac, la începutul unei dinastii, ca Basarab sau Alexandru, fiul său, nu putea clădi într'un tirgușor ca Argeș două mari biserici artistice una lingă alta, și — adaug — nici Neagoe n'ar fi distrus ușor o clădire veche de abia o sută cincizeci de ani și care ar fi rivalizat cu splendida biserică domnească. Nu pot opune documente, cum nu mi se aduc înaintea documente; logica lucrurilor e însă pentru mine.

Scrisoarea lui Iachint Mitropolitul din Hurmuzaki, XIV, no. VI arată o nemulțumire cu „anume oameni“, și ce urmează pare să însemne că Marele Voevod nu recunoaște nici el serviciile ce le-a adus față de Biserica din Constantinopol acest prelat. Oprirea de Voevod, supt pretext de lungime a drumului și de ciumă, nu

arată de loc mulțămire cu Domnul muntean. Invoirea de a se numi dicheoflaxul Antim ca Mitropolit revelează o concesie smulsă, iar nu o hotărîre de bună voie. N'am spus că Iachint vorbește de „suferințele... și pîrile ce îndurase Mitropolitul de la Domn“, cum scrie d. Marinescu (p. 3, nota 3), ci de „suferințele sale și pîrile ce a îndurat la Domn“. Citația nu e exactă. Mitropolitul spune că e bolnav și bătrîn, iar nu că **de aceia** n'a venit la Constantinopol, ci pentru că l-a oprit Vodă, iar după **aceia** s'a adaus și slăbiciunea.

D. Marinescu crede că, dacă Iachint nu era capabil, cum am presupus, să combată catolicismul în Oltenia, Patriarhia îl putea înlocui pur și simplu. Lucrul nu se putea petrece așa de ușor. Și nu înțeleg de ce dublarea episcopiei era „aproape inutilă“ (p. 5),

Tot așa nu aflu niciun argument pentru presupunerea d-lui Marinescu că Daniil ar fi fost numit pentru Amlaș și Făgăraș și că ar fi stat în Severin, cetatea ungurească a cărei stăpînire de Domnul muntean era așa de nesigură.

Actul citat mai sus spune numai că Patriarhul poate afla și de la Mitropolitul Vidinului că Iachint e bolnav, dar cituși de puțin că acesta ar fi întovărășit în misiunea la Constantinopol pe Daniil. Toate deducțiile trase de d. Marinescu din această afirmație neexistență cad deci.

Am propus să se admită că Mitropolia de Vidin era în legătură cu ocupația trecătoare a lui Vladislav și că autoritatea ei se întindea, cum e totdeauna cazul pentru Vlădicii de pe malul drept al Dunării, și asupra părților severinene. D. Marinescu află că e „imposibil“ pentru că Vladislav avea Severinul. Dar mi se pare că e posibil tocmai de aceia. Eu admit acest sufragane al Mitropolitului muntean pentru timpul cit Vidinul a fost românesc (**Condițiile de politică generală în care s'au întemeiat bisericile românești**, p. 397). Și-l pun în legătură cu concepția geografică a Banatului vidinean creat de regele Ludovic. A-mi aduce înaintea păreri asupra cărora am revenit, îmi pare straniu. Că Mitropolitul de Vidin ar fi fost admis a funcționa în țară la 1373 aș admite-o, dacă referința ar inspira mai multă încredere.

Că era o dușmănie între Iachint și Antim, între Domn și Iachint se vede din actul V în volumul citat al colecției Hurmuzaki. Daniil odată numit se îndatorește formal să nu „aducă vre-o supărare“ Mitropolitului pîrînd că ar vrea să-i iea toată

diecesa, și să nu „miște cumva împotriva lui pe Marele-Voevod”. Dar el prevede cazul când Iachint ar fi judecat și n'ar mai fi îngăduit iarăși în scaun. Că actul sinodal vorbește de alt Mitropolit cerut ca atare de boieri și popor (no. VII), e acoperirea de formă a conflictului existent. Formula e de altfel cea îndătinată pentru asemenea creațiuni.

Mitropolitul Chariton apare la 1378, nu în actele Patriarhiei, ci în ale Zografului; în celelalte abia la 1380 (*ibid*, pp. 10—11).

Nu mă înșel „în Histoire des Roumains”, lucrată în pribegie la Iași, fără cărți adesea, ci înțeleg acolo numai că Chariton a fost numit după Iachint și Antim, ceea ce e adevărat. Din potrivă nimic nu arată pe neresidentul Chariton, protos la Muntele Sfint, ca episcop la Severin: părerea d-lui Marinescu e cea nesprijinită pe vre-o dovadă. Chariton se intitulează numai „al Ungrovlahiei”, ba chiar ca ὀνόματι, tocmai ca Iachint. Odata chiar, în 1379 Chariton trece înaintea lui Antim (no. XII), deci îi e superior. De-ar fi fost altfel, i s'ar fi zis: celalt al Ungrovlahiei (ἑτερος), ca lui Anastasie.

În ce privește Moldova, d. Marinescu n'are nicio dovadă că Maramureșul atîrnînd de Haliciu avea o adevărată organizație ierarhică românească și nu urma ca Moldova colonizată de Maramurășeni să aibă atîrnarea ierarhică a lui Bogdan-Vodă (p. 9). Unirea coroanelor Ungariei și Poloniei, în 1370, nu putea să împiedece pe Lațco de a privi legătura ierarhică a catolicilor săi cu Polonia ca preferabilă celei cu Ungaria și stăruințele lui Lațco la Roma erau evident anterioare numirii în Mart 1371 a episcopului. De altfel d. Marinescu însuși recunoaște că rege era Casimir, „cînd Lațco urmăria desfacerea Moldovei de Haliciu” (p. 10). Cunoșcînd toate izvoarele citate de d. Marinescu, nu puteam să confund episcopia ortodoxă și cea catolică de Haliciu, dar nimeni nu va admite prezența efectivă a celor doi episcopi rivali în același oraș. Nu e o descoperire pentru mine nici numirea de Patriarhat a lui Antonie de Haliciu, dar numirea lui nu se arată prin nimic a fi cerută de rege, orice explicații Patriarhul ar căta să deie. Ceea ce urmează se află și în studiul meu de acum zece ani. Demonstrația de azi e aceeași, și pe baza aceluiași material.

Tot așa pentru încercarea lui Teodosie în Moldova și numirea lui Ieremia. Pentru Iosif am făcut obiecția că, numit de la Ha-

liciu, el trebuia să fie de un episcop în funcțiune. Observația mea că jurământul lui Petru-Vodă în mina Vlădicăi de Chiev arată că nu era episcop în Moldova și nici la Haliciu, nu poate fi înlăturată: episcopul de Chiev nu era supt cîrmuirea lui Jagello. Pentru originea lui Iosif nu era necesar să mi se ceteze păreri vechi înlăturate de mine insumi. Dacă el n'ar fi fost titular de Cetatea-Albă -- d. Marinescu singur recunoaște că nu l-am admis ca resident --, ce rost avea Patriarhul să spuie în 1401 că „el a fost trimes... la Mitropolitul Haliciului, care luase voie sinodicească a hirotonisi episcopi în episcopiiile Rusiei celei mici, între care și Cetatea Albă“? Pentru ce Scaun neatîrnător de el, neexistent chiar, putea sfinți Vlădica de Haliciu pe Iosif? Interpretarea dublă a calificativului de *ερβοεπισκοπος* o dasem de mult și nu era loc să se revie asupra ei cu o nuanță de critică. Și nu mă voiu convinge că, atunci cînd Alexandru-cel-Bun vorbește la 1403 de o singură „episcopie“, aceasta înseamnă că puteau să fie mai multe, iar titlul de „arhiepiscop“ s'a dat nu odată în istoria Bisericii noastre unui singur episcop.

N. Iorga.

BCU Cluj / Central *iversity Library Cluj

În **Arhiva pentru știință și reforma socială**, d. Ioan C. Filitti tipărește un lung studiu asupra „Evoluției claselor sociale în trecutul Principatelor romîne“.

Unele definiții de la început, ca a moșiei, nu par nici prea clare, nici prea exacte. Sistemul însuși de a începe prin definiții în loc de a le lăsa să se desfacă din analiza nepreocupată a documentelor, nu e de laudat. Echivalența „boieri sau slugi“ venind din mențiunea „slugilor domnești“ care sînt în adevăr boieri în documente nu e de reținut. „La origine“ cneazul nu era „om liber“ și nici „proprietar“ (p. 73). Numele de cneaghină, nu cneaz (un cas, la Grădiște, nu dovedește nimic) e de împrumut: n'are a face cu vechii cnezi. Comparația cu feudalitatea apuseană nu servește la nimic, cu vechii Germani și mai puțin. În general se îmbrățișează probleme prea vaste de instituții generale, a căror rezolvire cere altă informație și altă atenție. Originea feudalismului în Apus nu se poate expune în cîteva linii.

Observațiile răslețe nu se închiagă în sistem. Autorul și-a cîștigat merite reale în alte domenii.

Răscolirea unui vast material poate fi însă de folos pentru cine ar relua problema.

N. I.

În **Prietenul nostru** de la Cîmpulung (Ianuar-Februar 1924) traducerea unui act din Tirgoviște, 7006 (1497—8) al lui Radu-cel-Mare, care poartă și titlul feodelor ardelene. E o donație pentru mănăstirea Rincăciovu: e vorba de „**județul Pădureților**”, de „venitul domnesc din grîu și din orz”, de vinăriciul domnesc de acolo, de „cășeria domnească”, de șugubinele, trei la număr, plătite de sate unde s'a săvîrșit un omor, de confiscarea moșiilor unui ucigaș de frate și de luarea către Domnie a pămîntului celui ucis. Martur: Banul Barbu, fostul Mare Vornic Badea, Vornicul Mare Pîrvu, Logofătul Stanciu, Vistierul Tudor, Comisul Danciu, Păharnicul Radu al lui Vintilă, Stolnicul Dragomîr, Armașii Radu și Dragomir (locul de Spătar e liber). Scrie grămăticul Oancea.

I.

O pagină din istoria învățămîntului nostru secundar se dă în cîrticica „Aniversarea de 25 ani a liceului Mircea-cel-Bătrîn din Constanța”.

D. Leca Morariu publică în broșură studiul său despre un manuscris de „Istoria Troii” din 1796. Copistul, Constantin Popovici, e un „cleric din clasul V. al triile” de la Cernăuți. Zugrăvind mediul artistic de atunci, autorul amintește, după Strzygowski, **Die bildende Kunst des Westens** (1916), p. 58, că un Macarie din Galați lucra la 1788 la frescele mănăstirii Dochiariu de la Athos. La pp. 22—3 lista manuscriptelor populare scrise în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în Bucovina.

Asămănarea stilului cu al traducerii lui Herodot ar pune și prototipul povestirii acesteia în secolul al XVII-lea, întâia jumătate. Ar ajunge forme ca: „nu-l vrea agiunge” — nu-l ajungea (p. 57). Un scriitor din secolul al XVIII-lea ar fi zis „elifanților” (p. 58) turcește: fili Vezi și „să tăe damănă” (p. 58) și „dumnezăul Eli-nilor” (p. 59), „catarge” pentru corăbii. Forme ca „Parij” pentru Paris ar arăta însă un Ardelean.

I.

D. I. Bianu observă că „moara făcătoare de hirtie” a lui Matei Basarab e pomenită și în „Antologhionul” din 1643, dar acolo nu se arată unde funcționa; meșteri ruși nu sînt de admis, ci, de bună samă, erau Sași. — D. Karadja dă infățișări de ostași

romini. Cel de la 1575 în cartea lui Abraham de Bruyn (**Divrsarum gentium armatură equestris**) e în adevăr de mare interes (dar leul de pe scut pune pe gânduri). „Boierul” din manuscrisul de la Stockholm pare a fi un Domn (ar fi fost bine să se noteze și colorile). — Din „Călătoria”, la 1837—8, a „ernitului de la Gauting”, d. Bogdan-Duică ieă o descriere a Craiovei (se înfierează neglijența în operele de utilitate publică și lipsa de umanitate: „fără binecuvîntată de Dumnezeu și pustiită de oameni”). — Considerații asupra rolului Olteniei la așezarea Fanarioților, de d. C. V. Obedeauu. — O versiune a baladei Mihai Viteazul și Dobricéanu din Stoieniști. — Note despre preistoria Olteniei de N. Ploșșor.

I.

. . .

În **Sbornicul** de la Belgrad d. Liubomir Stoianovici tipărește (Carlovăț 1923) o nouă serie de „Stari srpschi zapisi i natpisi”.

O inscripție de mănăstire din 1307 dă lui Ștefan Uroș titlurile de craiu sîrbesc și al pășilor de la mare“ (pomorschihŭ, **marifina**), „strănepotul sfîntului Simion Nemanja și ginerele Împăratului grecesc chir Andronic Paleolog” (p. 4). Acte cu privire la despotul Oliver (pp. 7—8). Pe un manuscris se pomenește Carol Topia (pp. 13—4; cf. p. 16). Vitoslava, fata lui Uglieșa, e „sestricina” lui Olivier (p. 15). Balșizii la 1378, p. 16. O însemnare din 1392 pomenește pe „Țarul Paiazit” (Baiezid), supț care scrie diaconul Nicola (p. 18). Aproape în același moment „Țarul Cialapia” (Soliman). La 1462 iar mențiunea „Țarului Baiazit” (p. 10). O „slugă a Țarului turcesc Ildirim Baiazit” cam tot atunci, p. 21. Hrvoe e intitulat la 1404 ca „mare, slăvit Voevod al Bosniei” (p. 201). Se reproduce inscripția de pe Evanghelia lui Nicodim, p. 21. La 1435 „în Împărăția lui Murat, necuratul Ismaelitan”, p. 27. Într’o inscripție Gheorghe Brancovici apare ca „întru Hristos Dumnezeu bine-credinciosul și prea-înălțatul despot Gheorghe, autocrat al Sirbilor și a marinei zetei” (p. 19). La moartea lui, regele Ladislav Postumul apare ca Vladislav Albertovici, p. 32. „Țarul Mehmed celebî” la 1476, p. 33. Moartea Marelui Brancovici în cîmpul de la Sere”, în satul Ezero (1479).

O inscripție românească pe un manuscris de la Athos (Hilandar) e aceasta:

„Slava gospodu bogu vă veachi, aminu. Napisa siu praxii mno-

gogreaşnii rabu bojii Mircea taha diacu poveleanem vă dni biagocestivago gospudara Stefan Voevoda vă leato 6971. (Întru slava Domnului Dumnezeu în veci, amin. A scris acest Praxiu, mult-greşitul robul lui Dumnezeu Mircea caligraful, diac, cu învăătura lui... (?), în zilele bine-credinciosului Domn Ştefan Voevod, în anul 6971).

La 1486 menţiunea biruinţii Arabilor (**Arapi**) asupra „oştii Anatoţiei“ „în cîmpia Ciurova“ (p. 35). Şi alţi Sultani turci apar ca Ţari.

În biblioteca din Petrograd era o *Pravilă din vremea lui Stefan cel-Mare*, cu această inscripţie:

«Izvolieniemŭ otŭa i pŏspeašeniemŭ [sna] i săvrăšenii [m] svetago duhu, poveleaniem i dealaniam vseblagocŭstivago i bristolubivago gospodina Ioanna Stefana Voivodi, sina Bogdana Voi[vo]li, napisa se sia cniga Pravilia vă ime svetago arhieria i ciudotvorŭta Nicol'i. Ije u Iaseh ispisaje se rucoiu mnogogreaşnago monah gramatica Damianŭ vă leat 7003».

„Cu voia Tatălui şi ajutorul Fiului şi săvîrşirea Sfîntului Duh, cu învăătura şi împărtăşirea a tot binecredinciosului şi de Hristos iubitorului Domn Ioan Ştefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, s'a scris această carte Pravila în numele sfîntului arhieriu şi făcător de minuni Nicolae. Care în Iaşi s'a scris de mult-greşitul monah grămăticul Damian, în anul 7003“ (p. 36).

Se cunoştea numai dintr'o scurtă descriere a lui Carataev Octoihul slavonesc de la 1510. *Aici se dă prefaţa întregă după un exemplar tot de la Hilandar*. Într'un stil înflorit, cel „întru Hristos Dumnezeu bine credincios şi de Dumnezeu hrănit şi autocrat Domn Io Vlad, Marele Voevod şi Domn a toată ţara Ungrovlahiei şi a Podunaviei, fiul marelui şi prea-bunului şi milostivului Domn Io Vlad Voevod“, declară că, din dragoste pentru „sfintele biserici“, a scris această carte Osmoglasnicul. Cel care „cu învăătura Domnului Io Vlad Marele-Voevod“ a făcut lucrarea e Macarie, care „a isprăvit-o în anul 7018, crugul soarelui..., al lunii 7, indictionul 12, luna lui August 27“.

„Ţarul“ Selim, „Selim-beg“, apare ca domn al „Ţarigradului şi Egiptului şi a toată ţara sirbească şi a Verbozaniei şi al Podunaviei“ (p. 44).

Din 7052, — alte coordonate cronologice sînt acestea: crugul soarelui 24, al lunii 3, temelia 7, epacta 2—, e însemnarea pe

Tetravanghelul lui Ioan Marele Vistier «din locul anume Rîmnic», scris pentru mănăstirea Bistrița «de supt muntele Păpușa» supt egumenul Onufrie, «în z lele bine-credinciosului și de H.istos iubitorului Domn Io Petru Voevod și fiul său Ioan Vlad Voevod», în vremea cînd începea să domnească «în slăvitul oraș Noul Rîm, Țarigradul», «marele emir Sultanul Suileman (*sic*)-beg». Manuscrisul e la mănăstirea Zografului.

Un Vlad fiul lui Radu Paisie (Petru de la Argeș) nu era cunoscut până acum.

Se dă și *prefața întreagă a Praxiului din 1547, tipărit pentru Iliș (Ilișco) Rareș* (p. 52). Data e 7055 și în cealaltă cronologie 1547, crugul soarelui 27, al lunii 7, numărul de aur 9, indicția 7, temelia 19, epacta 5. Începerea lucrului e la 18 August, sfîrșitul la 18 Mart, „în casele lui Damitra ulesuhučum“ (criptogramă). Cf. *Bibliografia românească*, I pp. 515-6.

Dăm numai în traducere această însemnare din 1563 pe un manuscris de la Zograf: „Această carte, anume Sfîntul Tetravanghel, a cumpărat-o jupan Neagoe, Mare-Ban de Craiova, și jupănița lui Anca, și a dat-o la hramul sfîntului arhieru și făcător de minuni părintele nostru Nicolae în satul Coieni, unde a lucrat (*iacoje da robotit*), pentru sufletul lui și pentru sufletul părinților lui și al nepoților lui, la sfîntul hram, în zilele bine-credinciosului și de Hristos iubitorului Domn al nostru Io Petru Voevod, fiul prea-bunului Io Mircea Voevod, în anul 7071, luna lui Ianuar 11 zile“ (p. 63).

Pe o icoană de la Hilandar din 1643 se pomenește „cneazul și domnul“ Matei Basarab și soția Elena, apoi Mitropolitul Teofan, Mitropolitul de Ioanopole (Inău) Loghin Corenici, care a «trudit» la dînsa și boierii Stroe Marele Vistier, Udriște al doilea logofăt, Șerban al doilea vistier. S'a isprăvit la 7151 sau 1643, la 15 August (crugul soarelui 11, al lunii 7, temelia 20, numărul de aur 10, epacta 7) (pp. 149-50).

La 1676 un grămătic Iancul la Belgrad (p. 187).

Paul Zorchich se intitulează la 1682 «episcopus svidnicensis et platea (*sic*?) Valachorum» (p. 195; și p. 199).

* * *

N. I.

D-na Aneta Belciugățeanu dă un bun **Curs de istorie a literaturii italiene** (București 1923). Se arată cele d'întăiu urme de lim-

bă (960; Capua; 963-4, apoi 1135, 1158 și 1211: la Ferrara și în Toscana, plus câteva încercări de poezie din secolul al XII-lea și al XIII-lea). Informația e sigură și recentă; forma clară. Se putea cita, din literatura românească, studiul d-lui R. Ortiz apărut, acum doi ani, în foiletonul „Neamului Românesc“. În loc de „disciplinanți” se zice obișnuit, „flagelanți” (p. 15). Traducerile de versuri sînt slabe.

Expunere relativ largă asupra înaintașilor lui Dante. La acesta iarăși era de însemnat, fie și numai pentru a-l apropia de ostenele și simpatiile noastre, ce s'a scris la noi, înainte și după comemorație. Nu se arată măcar de câte ori și cum a fost tradus în românește. Nu înțeleg cum această operă așa de actuală poate fi calificată ca „umană” înainte de toate: autoarea e prea mult stăpînită de metafizica, în chinuri de interpretări nouă, a comentatorilor. Influența franciscană e cu totul ignorată și nu se dau cele mai dulci versuri ale poetului. La Petrarca versuri traduse... în prosă, cu „micul său pat”, etc. Orice istoric cu simț critic și fără legături cu Florența va crede și acum că în cronică lui Dino Campagni avem a face cu un fals (cf. p. 107). În schimb delicioasa cronică a Villanilor merita mai multă atenție: ea nu e „mediocră ca operă de artă” (p. 108).

La Renaștere merita pomenită măcar cartea recentă a d-lui Ortiz. Și despre opera lui Macchiavelli au fost discuții în literatura noastră și nu înțeleg ce interes era să fie ignorate. La istoricii din acest timp nu puteau lipsi caracterisările lui Ranke. Când e loc pentru manualul lui Häuvette, putea fi și pentru ce s'a lucrat aici. De ce ar fi Tasso un „geniu poetic plin de nuanțe, de fiori, de gemete”? Critica italiană are și unele verbosități care nu se potrivesc cu felul nostru mai sobru de judecată și de expresie. În „Gerusalemme liberate” nu se vede de loc că „poetul a fost ca un instrument făcut inadins pentru durere” (p. 185). Poema lui poate fi privită și dintr'un punct de vedere critic, căci ea coboară un imens subiect ca al cruciatelor. Și, iarăși, ce ideie-și poate face cineva de valoarea lui Tasso după versuri ca:

„Izvora șipotind un mic izvoraș?”

La Tassoni se putea vorbi de imitatorul său romîn, Budai Deleanu. Literatura istorică din acel timp, ea singură cu adevărat sănătoasă, era vrednică de a figura și altfel decît într'un memento bibliografic. Iarăși „arta” nu poate salvă dulcețările de

libret de operă ale lui Metastasio (pp. 27-8). Goldoni și Alfieri au în schimb preuirea meritată.

E nevoie să mai spun că pentru secolul al XIX-lea s'ar crede că nu s'a scris un rînd aici la noi? Poate din dorința de a ne evita pe toți, niciun rînd de traducere nu ajută a înțelege pe marii romantici și pe urmașii lor.

N. Iorga,

In Broșura d-lui M. Roska. (**Un vechiu cimitir românesc în fostul sat Vărarea din jud. Bistrița-Năsăud (Cluj 1924)**) se dau cîteva morminte, unul avînd și o inscripție slavonă fără valoare, (a se ceti: pomeni g[ospod]i d[ul]șe raba svoi, nu „dșcier”) pe lîngă deosebite obiecte și costume populare interesante (fote, sirbe). S'au găsit și obiecte.

I.

In „Buletinul Societății regale romine de geografie”, 1922, d. Karadja analizează o călătorie din 1835 a unui Engles al cărui nume se adaugă la ale lui Quin și ale altor drumeți în Orient pe linia Dunării. Un preot anglican, Elliott, vede la Cerneți pe ispravnicul Dimitrie Chinezu, tatăl cunoscutului scriitor politic craiovean; om rău plătit și sărac. Vorbește de Țigani, de producția eșrii, de localitățile dobrogene, de hanul nemțesc de la Brăila, unde dăinuiau arcurile de triumf pentru visitarea orașului de către Voronțov, guvernatorul Basarabiei. Știri asupra comerțului brăilean. La Galați ispravnic vorbind franțuzește, cu nevasta care călătoria în Anglia. Și aici știri despre comerț și prețuri. Străzi cu butuci de lemn. 5.000 de locuitori. De aici merge la Măcin și trece în Basarabia, unde vama e strașnică. In satul „Sărăcia” află frumoase covoare. Chișinăul îi pare un orașel prost, dar cu 30—40.000 de locuitori (10.000 de Evrei). Guvernatorul rus, leneș, nu-l primește.

In memoriile lui Angelo de Gubernatis, **Fibra, pagine di ricordi** (Roma 1900), se menționează legăturile autorului cu Dora d'Istria, care, la Veneția, colaborase la **Revista Orientale** (p. 341). Ea recomandă filologului italian pe Ungurul Géza Kuen, editorul „Codicelui Cumanic”. Tot acolo și „marele prieten” Urechia. Despre Dora d'Istria vorbește pe larg (p. 349 și urm.). Căsăto-

ria cu Coișov-Masalschi a acestei Ghiculese a fost fără voia părinților. La Petersburg, viața ei „îndrăcită” uimia. O lovitură dată din greșeală, de cineva, soțului îl nebunește și-l face risipitor. Elena Ghica se gătește de divorț, când e exilată pentru motive politice. Scrie la **Revue des deux mondes**. La **Rivista Orientale** oferă ceva despre Eliad. Scriitorul, care o vede la Veneția în 1859, după ce-i cintase frumusețea, o găsește scurtă și cu mini mari. Ea trece la Turin și face pentru Societatea Arheologică un articol despre studiile indiene în Italia. Și în „Revue” laudă cercetări ale lui de Gubernatis. În casa cumpărată de la el se mută ea la Florența, unde ține o adevărată curte, cu Mantegazza și dom Pedro al Braziliei. Are ca prieteni pe baroneasa de Knorr. El îi publică unele scrisori în volumul **Étincelles**. Voia să meargă în India cu Gubernatis, care-i deschisese revistele lui, **Rivista Europea** și **Revue Internationale**. Moare citva timp după aceia. Intre prieteni, și Exarcu (p. 356). I.

Un act din 1512 citat în **Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde**, XLVI, p. 62, arată că Ardealul se socotia ca deosebit de Țara Birsei.

Folositoare note de campanie în cartea căpitanului D. Locusteanu „Sub aripa morții” (Cluj, 1924). La p. 59, proprietarul de lângă Golești care lăsase ordin a nu se da nimic, nici pe bani, la „derbedei aiștia cari au plecat să facă România Mare”. La Roman „doamne din elită” care spun că „Nemții știu să facă războiul”... Moartea ofițerului Golesecu, p. 131—2. I.

La lucrarea d-lui R. Cindea despre Concordat, se adaugă cercetarea atentă a d-lui N. Gr. Popescu-Prahova, **Raportul dintre Stat și Biserică în Franța** (București, 1923).

În cartea d-lui Onisifor Ghibu despre **Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a Statului român** (Cluj 1924), la p. 154, nota 3, lista Iesuiților unguri de nația noastră (Illia Andreas, Vasile Dobra, Ștefan Imre, Gheorghe Buitul, Mihail

Leștian, Antonie Muscă, poet latin, — de la acesta ar trebui cercetat poemul din 1744, „*Felices duorum Daciae Voivodarum adversus barbaros expeditiones*”. Se arată marele rol al Romînilor, mai ales al lui Iacob Mureșanu, la întemeierea liceului catolic din Brașov. Romîni și Romince în ordinele religioase catolice, p. 207. I.

„Tara-de-jos” (I, No. 2) dă o scrisoare a lui Victor Hugo către publicistul francez, de origine românească, Grigore Gănescu, care se afla atunci, sub al doilea Imperiu, refugiat la Frankfurt-pe-Main, unde scotea foaia de protestare *l'Europe*. Despre Gănescu am vorbit de curînd în „*Analele Academiei Romîne*”. I.

D. P. P. Panaitescu publică în întregime lucrarea sa, de pacientă analiză, cu foarte multe rezultate noi, **Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu** (București 1924). Nu se poate un lucru mai cu iubire îngrijit. D. Panaitescu admite, și cu dreptate, curiosul proiect din 1840 de a răscula Basarabia (p. 16 și urm.). D-sa observă că planul reapare în 1848 (p. 18). La 1840 era vorba de a face Mitropolit pe Chesarie de Buzău lângă Cîmpineanu Domn (p. 20) sau republică. Pentru intîia oară se recurge la biografia lui Alexandru Cristofi, publicată la Craiova în 1877. Păcat numai că o carte de atîta muncă apare într'o formă tipografică îngrozitoare! I.

Note despre actualele stări de lucruri în Basarabia în broșura d-lui Onisifor Ghibu, **Călătorind prin Basarabia**, Chișinău 1923. Amărăciunea ce respiră din ele să fie ea întemeiată? I.

În n-le de la 26 și 27 April **Bukarester Deutsche Tagespost** dă resumatul călătoriei prin țară, la 1837, a unui ucenic de căreț saș. Știe la un conașional în Focșani, trece la Tecuciu, unde află Țigani mîncînd dintr'un cal mort, se angajează în Birlad la consulul Andriko Mamaki, care face și trăsuri. Aici dă de ciuma cea mare, pe care o descrie. La Galați voia să facă o fabrică de trăsuri cu un Neamț, dar e înșelat. De aici merge la Constantinopol. Expunerea e trivială. I.

În **Progresul** de la Orăștie se arată activitatea de dascăl a lui Ianoș fiul lui Iancu Gabor din Ticvaniu Mare (1704—1778).

În „Gazeta de Duminecă”, 16—7, o scrisoare a lui Ioan Buteanu, datată din Abrud, 19 August 1848, despre luptele Românilor cu revoluționarii unguri.

Un „Băsărabu” din Podobiți în studiul d-lui M. Costăchescu despre „Satul Gănești” (extras din „Ion Neculce”, IV). Tot acolo la 1766, Ioan Zugravul. Un act al lui Ștefan-cel-Mare pomenește pe Negriță Bățărescu fiul lui Vilcea, care trăia sub Alexandru-cel-Bun. La 7 Mart 1493 Ștefan pomenește pierderea unui act de proprietate „cînd au venit Turcii asupra țerii noastre, la Valea Albă”. Apar în secolul al XVIII-lea Ioniță și Tôader Nacul. I.

D. G. I. Brătianu a făcut foarte bine tipărindu-și lecția de deschidere la Universitatea din Iași, **Concepțiunea actuală a istoriei medievale** (București 1924). E o expunere a formării istoriei medievale și o apărare călduroasă, elocventă, a evului mediu de un tînăr care a citit mult și a avut cum și unde citi. Idei generale largi și juste însufleșesc aceste pagini. Bibliografia, bogată și de cel mai mare folos, face din această broșură un ajutor de lucru indispensabil oricui. I.

În **Dépaysements** de Robert de Traz (Paris 1923) nu lipsesc învinuirile ungurești contra noastră, cari am fi prădat pînă la telefoane, de patrusprezece miliarde. „Fără intervenția generalului american Bandholz Romîni ar fi făcut să sară monumentul Sfîntului Ștefan”... (p. 65). I.

Păr. Gheorghe Leu dă în **Anuarul istoric al Seminarului „Melchisedec episcopul” din Ismail** (Cernica 1923) istoria acestei interesante școli, unde a început cariera de profesor a unui Musicescu.

În **Buletinul Societății Numismatice romine** (XVIII, no. 47) d. C. Moisil se ocupă de pecetea lui Constantin Mavrocordat așa cum o dă Liotard supt portretul acestuia. Scena corbului săgetat și a inelului e în legătură cu povestea dată într'o mică expunere istorică despre începuturile muntene, pe care am publicat-o în **Studii și documente**, III. I.

În **Năzuința** de la Craiova (II, 6—7), d. I. B. Georgescu descrie minăstirea Strehaia, cu bune reproduceri.

În broșura sa **O pagină asupra evenimentelor de la 1854** (București 1923) d. Const. T. Obedeanu amintește cum Vasile Obedeanu a propus lui Știrbei-Vodă să devie „rege al României Unite”, organizînd participarea Romînilor la războiul Crimeii. Refuzîndu-se de Turci la șumla alcătuirea fără amestecul Domnului muntean a acestui corp, Obedeanu intră în oastea otomană cu gradul de căpitan de cavalerie și cu titlul de Said-beiu. Grigore Sturdza era general de divizie, șef de stat-major și al geniuului, Pașă. Alți Romîni în această armată erau Crețulescu și Grigore Berindeiu, Deivos, Lăzureanu, Zalic, maiori V. Mălinescu, P. Asachi, Nișu Magheru, Constantinescu, Bîrsescu, Puică, C. Pruncu (pp. 12—3). După memoriile lui Obedeanu se arată cum el ajunsese a fi, cu Omer-Pașa, comandant al pieții Bucureștilor. Unchiul său Ralet îi scrie din Paris la 1854 recomandînd ca Domn străin pe ducele de Nassau (p. 19). I.

În „Foaia diecesană” din Mart, se publică însemnări de pe cărți bisericești de pâr. Coriolan Buracu. Se vede că în secolul al XVIII-lea locuitorii ținutului Mehădiei se ziceau Mehedinți („1771, la Paști, Mehedinți de militărie fugiră”; cf. Dunărinți aiurea). În „țară” sint „țărani” („1775 ...țărani din țară veniră”). La 1792 se ordonă părăsirea vechilor săliști și ieșirea oamenilor la „drum”; ei cer vechea situație. Eclipsa de lună se zice „peirea lunii”. De miliție fug oamenii în „țară” „și hoji se făcură”.

Acte din 1719 arată o „episcopie a Mehădiei”, un „episcopus mehediensis”.

În Analele Dobrogei, (care e silită a apărea anual), IV, 24, d. D. Brătescu analizează textul lui Ptolomeu despre Dacia și Moesia. Între Predacensi și Predeneceții izvoarelor carolingiene să nu fie vre-o legătură? Caucoensii trebuie să fie Muntenii, „Caucasieni.” (cf. Caucalandul lui Amian Marcellin). Numele Buridavensilor, al Burilor e de pus în legătură cu al lui Burebista, dac. Tot așa între Cotensi și regii Cotys, Cotyso e o legătură. Între Albocensi și Albașul de azi să nu fie nimic comun? Tot mai mult inclinăm a găsi și ceva arhaic în nomenclatura noastră geografică. Numele în — *issus*, *issa* au corespondențe în cele „pelasgice” adunate de Fick. În Carsidava, „Carstul”, „Carsul” celtic. Arcobadara n’ar fi Arcobadava și Docidava o Dacidavă? De comparat și Singidava cu Singidunum, finala tracă și finala celtă. Tiriscum și Tibiscum nu pot fi locuri deosebite. — O descriere a scrisorilor trimise din părțile noastre de Coloman Mikes între 1738 și 1470. La Cernavoda, el află „pe jumătate Romîni, pe jumătate Bulgari, iar Turci puțini”; negustorii au relații cu Ardealul. Descrierea grădinii domnești după Claude Flochet, ar trebui să ni-o dea tot d. Karadja. Același dă ceva din călătoria de la 1865 a d-nei Olympe Audouard (*l’Orient et ses peuplades*). I.

Cartea d-lui Victor Giraud despre Pascal (*La vie héroïque de Blaise Pascal*) e de sigur cea mai bună care a ieșit cu prilejul comemorării marelui gânditor. E o operă de mediu, în care se văd influențele care l-au schimbat une ori, ca a lui de Méré, care l-a smuls matematicelor, în chip cu totul esențial. În mijlocul exagerărilor și a vinătorii de originalitate, e o expunere liniștită și plină ea însăși de o blindă înțelepciune. I.

Pentru întâia oară opera filosofică a lui Conta e delimitată exact ca valoare în scurta prefață pe care d. Nicolae Petrescu o pune la ediția dată de „Cartea Românească” a *Operele Filosofice*. N’ai crede că în românește, limbă în care orice doctrină e întunecată de o pretenție nenorocită, se poate scrie așa de clar asupra unui subiect abstract. Clar el însuși, Conta merita să fie tratat astfel. De relevat forma greșită Anaximander pentru Anaximandros (p. 25). I.

În **Daco-romania** pe 1924, d. C. Lacea încearcă a fixa cine sînt copişti Psaltirii Şcheiene, cari ar fi trei la număr. Ideia, emisă de d. Procopovici, a copiştilor secui e neadmisibilă, dar tot aşa şi aceia a copistului sas, pe care d. Lacea vrea să i-o substituie: nu vedem în ce ar fi stat interesul acestuia. Greşelile fonetice ar trebui explicate altfel. Nu poate fi Sas, istoriceşte, nici scriitorul răvaşului către Petru Şchiopul, din Hurmuzaki, IX, pp. 349—50: nu puteau fi iniţiaţi în tainele lui Vodă, la Constantinopol, Saşi, Unguri sau... Poloni. Se dă şi o critică a ediţiei Psaltirii de d. Candrea.

Pentru dată, observaţiile d-lui Sextil Puşcariu trebuie discutate în paralel cu ale d-lui Macurek, din *Revue historique du Sud-Est européen*, I.

I.

În **Cronica numismatică şi arheologică**, IV, 7—8, un articol al d-lui Gheorghe Olszewski despre un frumos disc de argint, lucru ardelenesc, cu vulturul Cantacuzinilor, flori şi păsări, avînd o inscripţie care-l arată dăruit la Treisfetitele din Iaşi, în 24 Decembre 1699, de Şerban Cantacuzino Marele-Vornic, fiul lui Drăghici, şi de soţia sa, Adriana, care e ctitora mănăstirii Banu din Buzău. Legăturile cu Moldova ale tuturor Cantacuzinilor erau foarte dese pe atunci.

I.

Pe la 1913 s'a tipărit la Paris o curioasă carte, **Pensées et souvenirs de l'ex-Sultan Abdul-Hamid**, de Ali-Vahbi-beiu. Sînt lucruri auzite de intimii lui. Vorbînd de România, la 1903, el se teme de o alianţă cu Rusia, care aţîţă „pan-romînimul”, şi ţine de rău pe Unguri că maghiarisează. Recomandă Austriecilor să considere ca deuseu al comerţului lor Constanţa, şi nu Salonicul (pp. 140-2). El semnala că „Bulgarii urăsc pe Romîni”, ca şi pe Greci (p. 149).

I.

În **Land Reform in Czechoslovakia** (Londra [1923]), d-na Lucy Elisabeth Textor, o Americană, dă tot ce trebuie pentru a înţelege şi legislaţia cehoslovacă asupra pămîntului şi piedecile politice pe care le-a întîmpinat.

Date precise despre participarea Românilor la luarea Plevnei în 1877, la Dick de Lonlay, **A travers la Bulgarie**, Paris, 1885, p. 137 și urm.

În cartea lui Ernest Daudet, **La France et l'Allemagne après le congrès de Berlin. La mission du comte de Saint-Vallier (décembre 1877—décembre 1881)**, Paris 1918, p. 177 și urm., e vorba de atitudinea Guvernului francez față de România în chestia evreiască. Recunoașterea independenței românești de Franța, spune de Freycinet, nu putea zăbovi fără riscul „d'amener à se méprendre sur nos dispositions véritables **une nation qui nous a toujours inspiré la sympathie la plus sincère**”.

I.

Nu se pot de ajuns recomanda, și nu numai studenților, cele două volume în care dd. G. Guénin și J. Nouaillac au adunat pentru toate epocile istoriei universale de la 1715 înainte mărturii de contemporani francezi (**L'histoire d'après les témoignages des contemporains, L'ancien régime et la révolution**, I, 1715—1800; II, 1800—1830, Paris, Plon).

În corespondența diplomatică engleză tipărită în **Spomenicul sîrbesc** (LIV, 46; an. 1922) de d. Ceda Mijatovici, găsim la 1804 raportul din București al consulului Summerer despre intrigile agenților ruși, Lașcarov și Fazzari. Acesta din urmă vine la noi în August și are întrevederi cu Vodă-Ipsilanti, căruia i-ar fi adus o scrisoare. Ar fi pregătit pentru un consulat la Vidin, Rusciuc, Siliștra, etc. În Decembre se vorbește de Belleval, care, înainte de a fi luat la Iași, sta la Constantinopol, visîndu-se „prim-ministru” al „generalului Devitz, care trebuia să fie vice-rege al Muntenegrului” (Summerer, 5 Decembre; p. 45).

Intervenția Domnului aduce trimeterea, în Maiu 1805, a unei solii de cinci, cu un protopop în frunte la București, cu memoriu către Poartă (p. 45). Solii au raporturi cu consulul rus: e vorba de încă un principat; Sîrbii vreau un indigen, Poarta un Grec (p. 46). Și în 1806 se cerea principatul (p. 49). În August din acest an Sébastiani apare la București și sfătuiește pe boieri să rămîie credincioși Porții; Mitropolitului Dosoitei, lăudîndu-i cultura

și talentul, îi recomandă să nu urmeze pe al Muntenegrului, rebel, care a stîrnit minia lui Napoleon (p. 56).

La 26 Ianuar 1808, din Malta, Summerer vorbește de solia lui Caragheorghe (trei emisari) la Michelson, pentru bani și arme (banii sînt cer consulului, ca și 2.000 de săbii și tot atîtea pistoale și puști; el refuză), (p. 66). O scrisoare a lui Summerer către șeful sîrb, din Sibiiu, 26 Iunie 1807, pp. 66—7, îi cere a opri pe generalul Gardanne care merge în Persia, contra Rușilor. Tot el scrie la 10 Novembre, din București, că Prozorovschî a plecat în ziua de 4 la Craiova să se înțeleagă cu Caragheorghe (p. 67). La 11 Decembre veste că același a plecat la Iași (p. 68). Încă din 1805, Ma'u, e vorba de Spătarul Vasilachi, trimis din Moldova, de Vodă-Moruzi, la Sirbi (p. 74).

N. I.

In **Cugetul românesc** pe 1923, d. I. C. Filitti revine asupra alcătuirii Regulamentului Organic.

In **Buletinul societății numismatice romine** (XVIII, No. 98), d. dr. Severeanu afirmă din nou că pe monedele lui Radu-Vodă e însuși portretul¹ lui fără coif, și semnaleză noi forme ale monedelor lui Dabija-Vodă și lui Mihnea Radu: e vorba de alte feluri de „șalâi” suedesi și chiar de nouăsprezece tipuri necunoscute din banul cu chipul Domnului moldovenesc, călare, cu mantia pe umeri. D. Severeanu, aflînd bani munteni la Suceava, se întreabă dacă nu se băteau acolo. — D. C. Moisil reproduce proiectul monedei lui Cuza-Vodă, de care ne ocupasem în n-rul precedent al „Buletinului”: tipurile sînt în adevăr frumoase. — D. N. Drăganu are o notă despre moneda ardeleană horgoșul. — D. M. Stănescu vorbește despre cererea de Bancă Națională făcută la 1832 lui Chiselev de Adunarea munteană; ideea e reluată de C. Bălcescu la 1845, și revoluționarii din 1848 promit realizarea ei. Eliad o susține în 1861 și 1866. La 1866 încă o firmă austriacă dobîndia — Cuza fiind Domn — privilegiul de „Bancă a României”, Ideea unui împrumut intern, garantat cu domeniile Brăilei, Giurgiuului și Turnului, fu rîspinsă după o cuvîntare a lui Strat.

N. I.

¹ Rețevăm că e fără barbă. Domnul a murit însă tînăr. Mortul din Argeș era însă bărbos.

Primitiv:

„Cetatea Albă, 25 Mart, 1924

Stimate Domnule profesor,

Alăturat vă trimet cinci cărți, de preotul V. Ciachir, și un document. Primul volum intitulat: „Rusesc și moldovenesc cuvintelic“, Chișinău 1909, ediția parohială, vă rog, după ce-l veți ceti și utiliza, a-l dona Academiei Române, în cazul când nu-l are.

Pe lângă importanța lui filologică, de oare ce autorul s'a silit a întrebuița cuvinte și expresiuni pur moldovenești, acest volum are și o importanță deosebită în chestiunea de mare actualitate a Basarabiei. În prefața acestui dicționar, tipărit în edițiunea oficială și în anul 1909, deci în ultimele vremuri ale stăpînirii rusești, autorul face mărturisiri și recunoașteri de o precisiune uimitoare. Traduc textual din această prefață următoarele două frase:

„Timp de douăzeci și cinci de ani stînd aproape de activitatea școlară, ca profesor, ca președinte-al secțiunii județene din Chișinău a Consiliului școlar eparhial și ca fost membru al Consiliului școlar al Ministerului de Instrucție publică, eu în fiecare din acești douăzeci și cinci de ani am vizitat școlile județului Chișinău, unde învață **exclusiv** Moldoveni, și nu o singură dată am observat cit de greu este să explici elevilor unele sau altele din cuvinte, unele sau altele din noțiuni numai pentru motivul că profesorii nu pot să facă traducerea completă a unui sau altui cuvînt din limba rusă în cea moldovenească din cauza lipsei în școli a unui dicționar ruso-moldovenesc...

„Necesitatea unui dicționar ruso-moldovenesc se simte și de oamenii ruși cari locuiesc în satele și cătunele Basarabiei, de oare ce un dicționar ruso-moldovenesc li-ar înlesni conversațiile cu Moldovenii și li-ar da posibilitatea să învețe mai ușor limba moldovenească.”

Orice comentarii la aceste mărturisiri izbitoare, din partea unei persoane competente și oficiale, sînt de prisos.

Celelalte patru volume, lucrări tot ale preotului Ciachir, și a-nume: 1) Noul Testament; 2) Povești din Noul Testament; 3) Vechiul Testament, și 4) Liturghia Găgăuților, mai toate tipărite pe două coloane, una în limba rusă, alta în limba găgăuță cu litere rusești, după spusele d-lui Gr. Avakian, au o mare importanță filologică, întru cit limba găgăuță este cea mai curată limbă turcă, păstrată în vechiul viu graiu. Natural că aceste lucrări, constituind singurele scrieri cunoscute în limba găgăuță, au importanță cu

afit mai mare, cu cit Găgăuții, astăzi, nu se găsesc decit în Dobrogea, Basarabia și pe malul Mării de Azov.

Dacă dv., ca bibliograf, găsiți că într'adevăr aceste lucrări au importanță pentru instituțiunile din țară sau străinătate, vă informez că aceste lucrări se mai pot găsi la bătrînul preot V. Ciachir, găgăuț de origine, care mai trăiește în Chișinău, Str. Armenească.

Pentru mine însă aceste cărți au altă importanță, și anume că ele subliniază cele arătate de mine în articolul „Rusificarea Turcilor în Basarabia“, publicat în „Universul“ din 12 Februar 1924, articol în care arătam că 10.000 de Turci-Găgăuți, cari nu au fost rusificați supt stăpînirea rusească, se rustifică astăzi supt oblăduirea românească din cauza inconștienței și nepăsării autorităților noastre.

Documentul alăturat este unul din cele atit de stupid vindute cu chilogramul din arhiva fostei vămi ruse din Ovidiopol și pe urmă Cetatea-Albă (nu știu dacă vă este cunoscută prăpădirea prețioaselor vechi arhive din Cetatea-Albă și activitatea d-lui Gr. Avakian pentru salvarea lor) și pe care document vă rog a-l transmite Academiei Romîne.

Acest document este memoriul stat-personal al ștab-căpitanului Nicolae Pavel Vizireanu, în etate de treizeci și patru de ani, fiu al lui Pavel Vizireanu, nobil din comuna Vizireni, jud. Tiraspol, gubernia Chersonului, care avea treizeci și șase suflète bărbați robi. Din acest memoriu stat-personal aflăm că fiul boierului moldovan de dincolo de Nistru, intrat în armată la 1801, ca sub-plutonier, luptă pentru gloria țarismului încontinuu, luînd parte, deși tinăr, la luptele și asediile de la Palanca, Tighina, Brăila, Rusciuc, Turtucaia, Tucidov și altele. În 1812, Novembre, este numit, prin intervenția Consilierului de Stat, ca polițaiu la cetatea Chiliei și pe urmă în aceeași calitate la Hotin, Ismail Tudicov și în sfîrșit ajutor al vameșului la Cetatea-Albă, în 1821. A fost căsătorit cu fîca locotenentului Ciciagov (probabil amiralul de mai tîrziu Ciciagov, eomandantul flotei Mării Negre).

Amănuntele acestui document pot da comentarii la cunoașterea vieții Romînilor în slujba Rușilor.

Anton Georgescu

Advocat, Cetatea-Albă,

Str. Dacia, 19.

Cîteva idei expuse limpede în discursul de la Academia Romîna al d-lui Nistor, despre Cantemir (seria III, tomul II, No. 3). Se rîspînge ideea „trădării” tînărului Domn în 1711. Soția a doua a lui Cantemir era o princesă Galițin, nu Trubețcoi (p. 23).

D. Șt. Berechet traduce lucrarea lui Casso despre Petru Manega (**Petru Manega, un codificator uitat al Basarabiei, București 1923**). Juristul basarabean era fiul lui Vasile Manega din Arta, probabil Romîn. Casso-i știa legăturile cu Capodistria.

În *Erdélyi irodalmi Szemle* din Cluj, LVI, 2, dd. Bitay, Sever Pop, Ștefan Borbély informează despre bibliografia istorică românească.

În *Șezătoarea*, XXXI, 11—2, d. A. Gorovei relevă „rochia moldovenească” pe care, după Waliszewski (*Le roman d'une impératrice, Catherine II de Russie*), o purta obișnuit Ecaterina a II-a: „une robe ouverte et flottante dite à la moldave, avec les doubles manches; celle de dessous en étoffe légère, plissées jusqu'au poignet, et celles de dessus fort longues, en étoffe pareille à la jupe et relevées au bas du dos”. Haina jupineselor romînce de pe la 1780. Din *Souvenirs de la comtesse Golovine* publicate de același, tot în 1910, d. Gorovei culege apoi mențiunea petrecerii date de Potemchin, la 1790, pentru luarea Ismailului, în „sala moldovenească” a Palatului Tauridei, numită așa pentru stilpii de cerdac, îndoîți, cari o încunjurau, poate și pentru „cele două portice din mijloc”.

D. Adolf Schullerus tratează într'o lucrare întinsă, din care avem partea întâia (Sibiiu 1923) despre reforma luterană în Ardeal (*Luthers Sprache in Siebenbürgen, Forschungen zur siebenbürgischen Geistes — und Sprachgeschichte im Zeitalter der Reformation*).